

# Dejiny práva na Slovensku po roku 1945

## Obsah

1. Vývoj právnej vedy a právnickej vzdelanosti .....	2
2. Ústavnoprávny vývoj od SNP do roku 1992 .....	5
2.1 Od SNP k februáru 1948 .....	5
2.2 Február 1948 a nový ústavný poriadok .....	8
2.2.1 Chápanie štátu a práva v ideológii komunistických strán .....	9
2.2.2 Ústava 9. mája a následný ústavnoprávny vývoj .....	12
2.3 Od ústavy 1960 k federácii .....	14
2.4 Federalizácia ČSSR .....	17
2.5 Od nežnej revolúcie 1989 do zániku Československa .....	19
2.6 Vývoj zákonodarnej moci .....	24
2.7 Výkonná moc .....	26
2.8 Súdna moc .....	27
2.9 Orgány súvisiace s výkonom súdnictva, aplikáciou a realizáciou práva .....	32
2.10 Sloboda myslenia a prejavu .....	35
2.11 Sloboda vyznania – vzťah štátu a cirkví .....	35
2.12 Medzinárodné právo verejné a ochrana ľudských a občianskych práv .....	37
3. Správne právo .....	37
4. Občianske právo, rodinné právo a medzinárodné právo súkromné - Opustenie dualizmu verejného a súkromného práva .....	40
4.1 Rodinné právo .....	41
4.2 Občianske právo hmotné .....	43
4.3 Občianske právo procesné .....	48
4.4 Právo duševného vlastníctva .....	49
4.5 Medzinárodné právo súkromné .....	51
5. Hospodárske, finančné, obchodné, roľníckodružstevné a pozemkové právo .....	51
5.1 Národné hospodárstvo a finančné právo .....	51
5.2 Zánik obchodného práva a hospodárske právo .....	53
5.3 Medzinárodný obchod .....	55
5.4 Roľníckodružstevné a pozemkové právo .....	56
5.4.1 Roľníckodružstevné právo .....	56
5.4.2 Pozemkové právo .....	57
5.4.3 Evidencia vzťahov k pôde .....	58
5.4.4 Obnovenie vlastníckych vzťahov k pôde .....	58
5.5 Deetatizácia hospodárstva, obnova obchodného práva a súkromného podnikania .....	59
6. Trestné právo .....	60
6.1 Trestné právo ako prostriedok denacifikácie (1945-1948) .....	60
6.2 Trestné právo ako nástroj teroru .....	62
6.3 Rehabilitácie .....	68
7. Pracovné právo a právo sociálneho zabezpečenia .....	70
7.1 Pracovné právo .....	70
7.2 Právo sociálneho zabezpečenia .....	73
8. Morálne vysporiadanie sa s totalitnými režimami na Slovensku v 20. storočí prostriedkami práva .....	74
Zoznam použitej a odporúčanej literatúry .....	75

# 1. Vývoj právnej vedy a právnickej vzdelanosti

Obdobie ľudovej demokracie a socializmu podstatne negatívne zasiahlo aj právnu vedu a právnickú vzdelanosť a deformovali ich do miery, ktorú sa ešte ani dnes, dve desaťročia po Novembri 1989 nepodarilo úplne odstrániť.

Najprv boli pomocou kádrových čistiek previerkovými komisiami a akčnými výbormi zbavení možnosti pracovať vo vedeckých a školských inštitúciách všetci tí, ktorí neboli ochotní zdieľať názory a postoje obsiahnuté v marxisticko-leninskej teórii štátu a práva a podrobiť sa riadeniu vedy komunistickou stranou. Veľa z týchto ľudí odišlo do exilu, mnohí ostatní boli rôznymi spôsobmi perzekvovaní. Na ich miesta boli väčšinou dosadení mladí, vo vedeckej práci neskúsení ľudia, ochotní (niektorí z presvedčenia, iní z kariérizmu, zo strachu alebo z túžby vedecky pracovať) akceptovať princípy, obsah a metódy sovietskej vedy o štáte a práve, a postupne ich uvádzať do právnej praxe, najmä legislatívy a judikatúry. Tým bola pripravená pôda pre kvalitatívnu zmenu obsahu všetkých odborov československej právnej vedy a pre principiálne prebudovanie celého právneho poriadku s cieľom vytvoriť právny základ pre vybudovanie socializmu.<sup>1</sup> S nástupom deformácií v právnej vede a školstve po roku 1948 súvisí aj fakt, že v českých krajinách bola brnenská právnická fakulta zrušená vládny nariadením z 27. 6. 1950, publikovaným výnosom ministerstva školstva č. 124874/50 III/3. Od akademického roka 1950/51 sa mala výuka práva v Čechách sústrediť na pražskej právnickej fakulte. Budova brnenskej fakulty bola odovzdaná Vojenskej akadémii, ktorá ju používala až do roku 1990. Až v dobe politického uvoľnenia na konci 60. rokov došlo k znovuotvoreniu brnenskej fakulty v inej budove – vládny nar. č. 35/1969 Sb.<sup>2</sup> Svoju činnosť obnovila začiatkom školského roku 1969/1970 ako Právnická fakulta Univerzity Jana Evangelistu Purkyně v Brně. Štvrtá fakulta, Právnická fakulta Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach bola založená a začala pôsobiť v školskom roku 1973/1974.<sup>3</sup>

V oblasti právnej vedy a právnickej spisby Ministerstvo spravodlivosti začalo po prevrate vydávať cyklostylované preklady sovietskej právnickej literatúry. Uvádza sa, že celkovo bolo z produkcie sovietskej právovedy preložených asi 500 diel.<sup>4</sup>

Navyše v roku 1949-1950 prebiehala tzv. právnická dvojročnica, ktorá vyústila do kodifikácie všetkých základných odvetví práva. Výnimkou bolo len pracovné právo, ktoré bolo kodifikované až v roku 1965. Kodifikácie mali viesť k rozbitiu starého vykorisťovateľského práva a k jeho nahradeniu novou právnou úpravou. Kodifikáciou, sledujúcou ciele zrozumiteľných, jasných a výstižných kódexov, bola zároveň dosiahnutá aj unifikácia práva v Československu (opäť s výnimkou niektorých ustanovení pracovného práva).

V rámci podpory rozvoja novej právnej vedy boli tiež v roku 1955 založené Ústav práva (neskôr Ústav štátu a práva) ČSAV, boli založené nové odborné časopisy ako Stát a právo (1956), Časopis pro mezinárodní právo (1957) a i. Výuka práva na univerzitách nabrala stredoškolské formy v záujme jednoduchšej ideologickej indoktrinácie študentov.<sup>5</sup> Málo bola známa literatúra z ostatných ľudovodemokratických krajín, nieto ešte literatúra zo Západu. Zmena nastala až v 60. rokoch, kedy boli umožnené aj styky so Západom, a to so

<sup>1</sup> ADAMOVI, Karolina: Vývoj právní vědy v českých zemích v letech 1945-1989. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 52-53. Pozri tiež ADAMOVI, Karolína: Die Entwicklung der Rechtswissenschaft in den böhmischen Ländern in den Jahren 1945-1989. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989)*. Bd. 4 *Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 5-22.

<sup>2</sup> ADAMOVI, Karolina: Vývoj právní vědy v českých zemích v letech 1945-1989, s. 55.

<sup>3</sup> BEŇA, Jozef: Právnické fakulty v ČSR a v ČSSR. In: *Acta Iuridica Cassoviensia*, roč. 23, 2000, s. 352.

<sup>4</sup> MARŠÁLEK, Pavel: Proměny české právní vědy 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 39.

<sup>5</sup> Tamže, s. 40-41.

západnými marxistickými, ale aj nemarxistickými autormi. Po roku 1969 však boli politické a právne vedy opäť plne podriadené straníckej ideológii a politike.<sup>6</sup> Prepustení boli všetci, ktorí boli režimu nepohodlní, v odborných časopisoch aj medzi knižnou produkciou prevládli diela poplatné oficiálnej ideológii. Išlo pritom väčšinou o diela dogmatické a podpriemerné, vychádzajúce zo straníckych dokumentov viac ako z klasikov marxizmu-leninizmu.<sup>7</sup>

Pre vývoj na Slovensku platí v zásade to isté ako pre české krajiny. Pokiaľ ide o bratislavskú právnickú fakultu, nariadenie SNR č. 88/1945 Zb. nar. SNR o dočasnom usporiadaní niektorých pomerov **Slovenskej univerzity** zrušilo niektoré ustanovenia zákona č. 168/1940 Sl. z. o Slovenskej univerzite v Bratislave,<sup>8</sup> konkrétne ustanovenie o zriadení Slovenskej univerzity s vypočítaním jej fakúlt, ustanovenie o prezidentovi republiky a ministrom ako čestných hodnostároch univerzity a ustanovenie vymenúvaní univerzitných hodnostárov prezidentom republiky. Podľa nariadenia sa Štátna univerzita v Bratislave nazývala Slovenská univerzita v Bratislave, v latinskom označení Universitas Slovaca Bratislavenensis. Nariadenie znamenalo uznanie právnej kontinuity s univerzitou pred rokom 1940.<sup>9</sup>

Indoktrinácia vyučovania práva sa prejavila aj na ústavnoprávnej úrovni - podľa Ústavy 9. mája malo byť všetko vyučovanie vedené tak, aby nebolo v nezhode s ľudovodemokratickým zriadením republiky. Tým sa pripravila cesta k prebudovaniu univerzity na štátnu organizáciu bez univerzitnej autonómie. Mali sa teda vrátiť časy ako za Slovenského štátu. Nie je náhodou, že totalitné režimy neuznávajú univerzitné slobody. Prejavilo sa to aj zriadením Štátneho výboru, ktorý podával návrhy na vymenovanie profesorov alebo docentov. Výbor si mal pritom len vypočítať radu univerzity.<sup>10</sup> V skutočnosti rozhodoval nezávisle od vôle a názoru univerzity.

Ideologizácia sa v zákonoch o vysokých školách prejavila formulovaním úlohy vysokých škôl – podľa zákona č. 58/1950 Zb. to bolo „*vychovávať odborne a politicky vysokokvalifikovaných pracovníkov, verných ľudovodemokratickej republike a oddaných myšlienke socializmu*“; podľa z. č. 19/1966 Zb. mali vychovávať „*pracovníkov, pripravených na základe znalostí marxizmu-leninizmu morálne a politicky pre všetky oblasti života socialistickej spoločnosti*.“ Aj posledný vysokoškolský zákon pred novembrom 1989 – z. č. 39/1980 Zb. uprednostňoval politikum pred odbornosťou: „*Vysoké školy v súlade s cieľmi komunistickej výchovy a s najnovšími poznatkami vedy a techniky pripravujú absolventov politicky a morálne vyspelých, vysoko vzdelaných pre prácu v národnom hospodárstve, kultúre, vede, správe, a v ostatných oblastiach života rozvinutej socialistickej spoločnosti*.“<sup>11</sup>

Aj výber študentov, ktorých počet osciloval medzi 236 (v roku 1952/53) a 9444 (v roku 1977/78) sledoval prísne ideologické hľadiská - od školského roku 1950/51 predpokladom zápisu a imatrikulácie bolo prijatie na vysokú školu na základe prijímacích

<sup>6</sup> JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Právní myšlení v 60. letech a za normalizace*. Praha : PROSPEKTRUM, 1992, s. 70 a 75.

<sup>7</sup> MARŠÁLEK, Pavel: *Proměny české právní vědy 1945-1989*, s. 50-51.

<sup>8</sup> Už za 2. ČSR na žiadosť Akademického senátu z 26. januára 1939 premenovala autonómna vláda Univerzitu Komenského na Slovenskú univerzitu. 30. marca, teda už za Slovenského štátu, bol za nového rektora ustanovený Vojtech Tuka. Zákon č. 168/1940 Sl. z. výslovne derogoval zákon o zriadení československej štátnej univerzity v Bratislave, čo bol pokus o prerušenie právnej kontinuity s Univerzitou Komenského a zriadenie novej inštitúcie vysokého učenia – Slovenskej univerzity v Bratislave (Universitas Slovaca Istropolitana). Jej úradným jazykom bola slovenčina a latinčina, čím spolu s názvom chcela nadviazať na stredovekú Academiú Istropolitanu. Tým istým zákonom bola zrušená vysokoškolská autonómia – hodnostárov univerzity, rektora, prorektora, dekanov a prodekanov vymenúval prezident republiky a nevolili ich teda akademické orgány univerzity. Pozri BEŇA, Jozef: *Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1921-1996)*. In: *Právnicki na Univerzite Komenského v Bratislave : 75 rokov činnosti Právnickej fakulty UK (1921-1996)*. Zost. Peter Blaho a Eva Vlková. Bratislava : VO PFUK, 1996, s. 59-60.

<sup>9</sup> Tamže, s. 69-70.

<sup>10</sup> Tamže, s. 77, 80.

<sup>11</sup> BEŇA, Jozef: *Právnické fakulty v ČSR a v ČSSR*. In: *Acta Iuridica Cassoviensia*, roč. 23, 2000, s. 355.

pohovorov, pri ktorých sa zohľadňoval triedny pôvod študentov. Až od školského roku 1967/68 sa prijímanie študentov v duchu ideálov pražskej jari organizovalo na dovtedy úplne novom základe – písomnými testami, zabezpečujúcimi objektivitu a anonymitu. Kádovanie uchádzačov bolo však po normalizácii opäť zavedené s argumentom, že prijímanie podľa intelektuálnej kapacity je prejavom elitárskej koncepcie. V školskom roku 1974/75 boli dokonca na fakultu prijatí prví absolventi tzv. internátnych škôl pre pracujúcich (spolu 16 študentov), kde vybraní mladí robotníci absolvovali jednoročnú prípravu zavŕšenú maturitou. Cieľom bolo zosúladiť sociálno-triedne zloženie študentov so skladbou spoločnosti. Osobitnou dobovou formou na zabezpečenie podielu pracujúcich na právnickej profesii bola už predtým jednoročná Právnická škola pracujúcich, ktorá sa zradila v roku 1951. Jej absolventi si vzdelanie mali doplniť štúdiom popri zamestnaní – buď v podobe 5,5 ročného diaľkového štúdia alebo 3 ročného štúdia na Právnickej škole pracujúcich. Postupne sa upustilo tiež od písania záverečnej diplomovej práce a jej obhajoby a namiesto nej bola zavedená ročníková práca v poslednom roku štúdia, ktorá sa hodnotila zápočtom. Štátna záverečná skúška sa konala zo štyroch predmetov, pred spoločnou komisiou, v jeden deň, a bola hodnotená jednou spoločnou známku.<sup>12</sup>

Pokiaľ ide o pedagogický zbor, vedecký hodnostný postup bol spojený s absolvovaním rôznych stupňov stranického vzdelávania (Večerný ústav marxizmu-leninizmu a i.) a tituly docentov a profesorov sa získavali menovaním bez potreby predloženia habilitačnej práce.<sup>13</sup>

Pokiaľ ide o dĺžku štúdia a dosahovaný titul, v školskom roku 1953/1954 sa zaviedlo päťročné štúdium práva namiesto dovtedajšieho štvorročného (v rokoch 1945/6-1948/9 bolo štúdium deväťsemestrové). Od roku 1974 sa opäť skrátila doba právnického štúdia na štyri roky (u diaľkových študentov zostalo 5 ročné). Až do roku 1953 udeľovala fakulta svojim absolventom akademický titul doktor práv JUDr. Od 1. 1. 1954 sa tieto akademické tituly prestali udeľovať. Ministerstvo školstva určilo absolventom titul „promovaný právnik,“ pričom vynikajúci študenti dostali červený diplom a osobitnú odmenu. Tento právny stav platil až do roku 1966, kedy zákon č. 19/1966 Zb. opäť zaviedol titul JUDr. V 80. rokoch boli najlepší študenti odmeňovaní získaním titulu JUDr. bez vykonania rigorózneho skúšky. Aj pri iných záujemcoch o tento titul došlo k poľaveniu nárokov – nevyžadovala sa písomná práca.<sup>14</sup>

Od roku 1970 začala pôsobiť Pobočka UK v Košiciach, z ktorej sa od 1. 9. 1973 stala samostatná Právnická fakulta UPJŠ. Právnická fakulta UK poskytovala tiež pedagogickú a vedeckú pomoc pri znovuobnovení výučby na Právnickej fakulte Univerzity Jana Evangelistu Purkyně v Brne.<sup>15</sup>

V rámci transformácie po roku 1989 boli zo študijného plánu vyňaté predmety marxizmu-leninizmu, štúdium bolo predĺžené na 10 semestrov a zákon č. 172/1990 Zb. vyhlásil vysoké školy za samosprávne, teda opäť mohli samy rozhodovať o organizácii a činnosti vysokej školy.<sup>16</sup>

---

<sup>12</sup> Pozri BEŇA, Jozef: Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1921-1996), s. 89, 99, 123; BEŇA, Jozef: Právnické fakulty v ČSR a v ČSSR, s. 353, 360-362.

<sup>13</sup> BEŇA, Jozef: Právnické fakulty v ČSR a v ČSSR, s. 366-367.

<sup>14</sup> BEŇA, Jozef: Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1921-1996), s. 85, 101, 113-115; BEŇA, Jozef: Právnické fakulty v ČSR a v ČSSR, s. 354, 364.

<sup>15</sup> BEŇA, Jozef: Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1921-1996), s. 120. K situácii v Čechách pozri LITSCH, Karel: Proměny právnického studia 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 84-131.

<sup>16</sup> BEŇA, Jozef: Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1921-1996), s. 139.

## 2. Ústavnoprávny vývoj od SNP do roku 1992<sup>17</sup>

### 2.1 Od SNP k februáru 1948

Počas Slovenského národného povstania sa nariadením č. 1/1944 Zb. nar. SNR chopila moci na povstaleckom území SNR vytvorená Vianočnou dohodou z roku 1943, uzavretou medzi predstaviteľmi domáceho komunistického a nekomunistického odboja.

V banskobystrickom období SNR prijala 40 nariadení, ktoré možno rozčleniť do šiestich oblastí: štátoprávne, vojenské, ekonomické,<sup>18</sup> právne (juristické), spoločenskopolitické (osobitne školské<sup>19</sup>) a napokon pracovnoprávne a sociálne nariadenia. Medzi štátoprávne možno zaradiť nariadenie č. 3/1944 Zb. nar. SNR, ktorým sa vytvorilo Predsedníctvo SNR a deväť povereníctiev, nar. č. 14 o zradení Rady na obranu Slovenska, či nar. 4/1944 Zb. nar. SNR o rozpustení politických strán a organizácií. Najvýznamnejším však bolo nar. č. 1, podľa ktorého „SNR vykonáva celú zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc na Slovensku.“ Tým bolo vylúčené, aby na Slovensku pôsobil iný normotvorný činiteľ.<sup>20</sup>

<sup>17</sup> Pozri tiež KRESÁK, Peter: Verfassungsentwicklungen der ČSSR in den Jahren 1948-1968. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989). Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 499-535; POSLUCH, Marián: Zur konstitutionellen Entwicklung der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik zwischen 1968 und 1989. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989). Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 537-553.

<sup>18</sup> Z ekonomických nariadení SNR v banskobystrickom období možno spomenúť napr. nariadenie č. 11/1944 o zaistení nemeckých a arizovaných podnikov, 13/1944 o prechodnom opatrení pôdy roľníkom utečencom, či 15/1944 o dočasnom zákaze scudzenia nehnuteľností a obmedzení zaťaženia nehnuteľností. BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica : UMB, 2001, s. 116.

<sup>19</sup> V rámci školstva bolo nariadením 5/1944 vyhlásené jeho poštátnenie. Tamže, s. 122.

<sup>20</sup> Tamže, s. 101-104. Išlo o situáciu podobnú konaniu SNR v roku 1918. Vtedy ohlas SNR z 3. novembra 1918 za najvyššieho reprezentanta štátnej zvrchovanosti na Slovensku nevyhlasoval Národný výbor, ale SNR a z poverenia česko-slovenského štátu v Prahe v deviatich bodoch rozhodla:

1. Každý občan na území Slovenska bezpodmienečne je povinný sa podrobiť nariadeniam Národnej rady, verejným ohlasom i osobným rozkazom.
2. Je povinný čo najprísnejšie zachovávať tichosť a poriadok a konať dľa dosiaľ platných zákonov a dľa nariadenia Národnej Rady.
3. Každý štátny úrad a úradník pri verejnej stoličnej a obecnej správe, pri železnici, pošte, závode atď. i naďalej ostáva v tom služobnom pomere, ako je, povinný konať svoju prácu, zadržiavať disciplínu a Národnej rade sú v každom ohľade podrobení.
4. Obecné predstavenstvá a zastupiteľské zbory sú povinné v čim kratšom čase zvolať svoje zhromaždenia a vysloviť, a Slovenskej Národnej Rade zdeliť, že sa jej bezpodmienečne poddávajú a k službám stavajú.

V zostávajúcich piatich bodoch sa hovorilo o povinnosti vojakov hlásiť sa u predstavenstva obce a vstúpiť do stráže v obci, o zákaze predaja alkoholu, o použití rekvirovaného zbožia, o potrebe prispievať finančne na potreby SNR a o odznaku SNR, ktorým je „barva bielo-modro-červená.“ Verejné budovy sa mali označiť takýmito zástavami a tiež každý vojak si mal ozdobiť čiapku národnou trikolórou.

I keď tento ohlas zrejme neprekročil hranice Turca, resp. Liptova, môžeme ho považovať za istý pokus vedenia SNR hladko prevziať moc na Slovensku podľa vzoru pražského Národného výboru. Tak ako v roku 1945, aj v roku 1918 sa centrum (Praha) snažilo obmedziť moc a postavenie SNR: Slovenská reprezentácia v Národnom zhromaždení bola zostavená bez akejkoľvek dohody so SNR, preto SNR vyzvala 22. novembra 1918 slovenských delegátov, aby sa svojich mandátov zriekli a po dohode so SNR navrhli svojich náhradníkov. Slovenský klub to však neakceptoval a 16. novembra 1918 prijal uznesenie, podľa ktorého prešla právomoc SNR na Národné zhromaždenie a československú vládu. SNR tým bola zbavená akejkoľvek štátnej moci. Navyše v Prahe pripravili zákon o mimoriadnych prechodných ustanoveniach na Slovensku, ktorý zriadil Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska na čele s Vavrom Šrobárom, po ktorého príchode do Žiliny už SNR nevykonávala žiadnu činnosť. Dokonca Šrobár nariadením č. 6/1919 Zb. z 8. januára 1919 rozpustil počnúc 23. januárom všetky slovenské národné rady a výbory, vrátane ústrednej SNR v Martine. Pozri HRONSKÝ, Marián: Vznik a činnosť druhej Slovenskej národnej rady (1918-1919). In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 59-60, 66-70.

Druhý paragraf nariadenia č. 1/1944 Zb. nar. SNR obsahoval tzv. recepčnú normu, obdobne ako ju priniesol zákon č. 11/1918 Zb. z. a n., resp. zákon č. 1/1939 Sl. z. v znení: „Všetky zákony, nariadenia a opatrenia ostávajú v platnosti, pokiaľ neodporujú duchu republikánsko-demokratickému.“ Išlo teda o recepciu s výhradou. Aj prezident Beneš však vydal vlastnú recepčnú normu, ktorá bola obsiahnutá v ústavnom dekréte prezidenta republiky č. 11/1944 o obnovení právneho poriadku. Ustanovovala, že československý právny poriadok tvoria ústavné a iné právne predpisy československého štátu vydané do 29. septembra 1938 vrátane, pochádzajúce zo slobodnej vôle československého ľudu. Predpisy vydané v období, keď československý ľud bol zbavený svojej slobody, t. j. od 30. 9. 1938 do 4. 5. 1945 sa nepovažovali za súčasť československého právneho poriadku.<sup>21</sup> Recepčná norma SNR však prijala inú koncepciu. SNR nepokladala obdobie druhej Československej republiky ani obdobie Slovenského štátu za obdobie neslobody, za obdobie právne nejestvujúce, neplatné. Dokonca sa dalo uvažovať nad tým, že SNR je sukcesorom vojnového slovenského štátu.<sup>22</sup>

Až v nariadení č. 30/1945 Zb. nar. SNR pribrala SNR k vykonávaniu zákonodarnej moci na Slovensku jednak vládu a jednak prezidenta ČSR. SNR však za súčasť slovenského právneho poriadku nepovažovala ústavné dekréty prezidenta republiky, vydané v zahraničí. V záujme vyriešenia tejto situácie československá vláda i prezident uznali právomoc SNR v zmysle jej nariadenia č. 1/1944 a delegácia SNR v Londýne zasa na oplátku prehlásila, že uznáva Ústavnú listinu z roku 1920 za základ a vodítko usporiadania ČSR až do jej právoplatnej zmeny. Tým došlo k posunu v otázke právnej kontinuity ČSR. Dovtedy SNR uznávala len medzinárodnoprávnu kontinuitu ČSR, ale jej vnútorné usporiadanie zostávalo sporné. SNR totiž nadviazala na právny stav vytvorený šesťročným politickým vývojom na Slovensku s tým, že medzičasom prijaté normy stratili recepčným ustanovením pôvodný charakter a stali sa normami, ktorých platnosť je odvodená od revolučnej legitimacy a legality SNR. SNR teda neuznala ľudácky právny poriadok, ale prevzala z neho niektoré právne úpravy a vytvorila z nich nový slovenský právny poriadok.<sup>23</sup>

V košickom období, keď SNR reprezentovalo len jej Predsedníctvo, bolo vydaných 28 nariadení. Opäť ich možno deliť na štátoprávne (napr. č. 1/1945 Zb. nar. SNR o zriadení ústredných orgánov), a majetkovoprávne (napr. č. 4/1945 o konfiškovaní a urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa).<sup>24</sup>

11. apríla sa obnovilo plénum SNR, pôsobiace v Banskej Bystrici. V tomto období prijalo Predsedníctvo celkovo 29 nariadení a plénum 3 nariadenia. V tzv. bratislavskom období, ktoré trvalo od 15. mája 1945 do 23. augusta 1945 prijala SNR 76 nariadení. Celkovo bolo v roku 1945 prijatých 109 nariadení. Rozdeliť ich opäť možno na ústavnoprávne (22/1945 o úprave právneho poriadku a revízii právnych aktov na území Slovenska, 29/1945 o pominutí platnosti nariadenia č. 40/1944, či nariadenie č. 30/1945 o zákonodarnej moci na Slovensku, ktoré upravilo aj otázku vecí celoštátnej povahy, v ktorých uznalo postavenie

<sup>21</sup> **Dekrét 11/1944** umožnil unifikáciu práva rozšírením používania predpisov platných v jednej časti republiky na iné územia, znamenal síce úplné odmietnutie právnych predpisov z obdobia neslobody, ale umožňoval ich dočasné použitie. Táto výnimka sa však netýkala predpisov osobného, rodinného (z dôvodov protižidovského zákonodarstva) a trestného práva hmotného a procesného (z dôvodu neštandardných prístupov a trestných činov, ktoré sa začali v období neslobody používať).

<sup>22</sup> BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 104-105.

<sup>23</sup> Tamže, s. 109-110, 126-127, 137. Pozri tiež BEŇA, Jozef: *Abriss der Staats- und Rechtsgeschichte der Tschechoslowakei nach dem Zweiten Weltkrieg*. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989)*. Bd. 4 *Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 447-476; PAVLÍČEK, Václav: *Über die Dekrete des Präsidenten der Republik in der Kontinuität von Staat und Recht*. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989)*. Bd. 4 *Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 23-76.

<sup>24</sup> BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 141.

vlády a prezidenta; prezidentské dekréty na Slovensku mali platiť len ak boli vydané po dohode so SNR), trestnoprávne (napr. 33/1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва), majetkovoprávne (týkajúce sa pozemkovej reformy – nar. č. 4/1945, 104/1945 a 64/1946, či obmedzení vlastníka v dispozícii vecou na základe vrchnostenského príkazu štátneho orgánu – č. 70/1945), administratívoprávne (v oblasti miestnej správy boli na základe nar. č. 26/1945 Zb. nar. SNR o národných výboroch konštituované nové orgány miestnej správy, stelesňujúce zásadu, že zdrojom všetkej štátnej moci je ľud), súdno-bezpečnostné, finančné, pracovnoprávne, a obchodnoprávne.<sup>25</sup>

Hlavným vykonávateľom štátnej moci bola SNR. Československá vláda reštituovala na území Slovenska svoju právomoc až od účinnosti **prvej pražskej dohody**, t. j. od 2. júna 1945. (Prvá pražská dohoda bola publikovaná ministerstvom vnútra ako vyhláška č. 66/1946 Zb.)<sup>26</sup> Následne po prijatí prvej pražskej dohody sa až do vydania ústavného dekrétu č. 47/1945 o Dočasnom národnom zhromaždení javila Československá republika zo slovenského hľadiska ako personálna únia.<sup>27</sup>

Od prvej pražskej dohody sa súčasťou slovenského právneho poriadku stali aj dekréty prezidenta republiky, ktoré boli vydané so súhlasom Slovenskej národnej rady. V dňoch 24.-27. októbra 1945 vydal prezident celkovo 32 dekrétov.<sup>28</sup> Najvýznamnejšími dekrétmi boli **znárodňovacie**.<sup>29</sup> Dekréty prezidenta boli ratifikované - dodatočne schválené Národným zhromaždením na základe ústavného zákona č. 57/1946 Zb.

Na rokovaníach o **druhej pražskej dohode** prišiel komunista Václav Kopecký s návrhom podriaďiť povereníctva ministerstvám. Návrh však neprešiel a povereníci zostali aj naďalej zodpovední Zboru povereníkov a ten za plnenie celoštátnych zákonov bol zodpovedný vláde.<sup>30</sup> Druhá pražská dohoda upravila okrem často spomínaných personálnych otázok (prezident vymenúval profesorov a pod.) aj udeľovanie milosti, problematiku unifikácie právneho poriadku, ale aj otázky organizácie súdництва na najvyššej úrovni, keď prehlásila, že Najvyššie súdy v Brne a Bratislave sa považujú za súčasť jednotného Najvyššieho súdu v Brne, a položila základ jednotnému riadeniu hospodárstva.

**Tretia pražská dohoda** bola prijatá celoštátnym Národným frontom 27. júna, vláda ju schválila o deň neskôr a SNR 16. júla. Opäť upravila niektoré personálne otázky, ale navyše podriadila nariadenia právomoc SNR preventívnej kontrole československej vlády, a zároveň podriadila Zbor povereníkov vláde, čo sa prejavilo aj paralelnou právomocou povereníka a pražského ministra na území Slovenska.<sup>31</sup> Treťou pražskou dohodou zostal rozsah nariadenia právomoci SNR okrem jedného bodu nezmenený. V skutočnosti išlo viac o podriadenie nariadenia právomoci preventívnej a posteriornej kontrole vlády a o premenu Zboru povereníkov a povereníctiev na výkonný orgán vlády a ministerstiev. Tým boli, pochopiteľne, odstránené prvky federalizmu, oslabilo sa štátprávne vyjadrenie národnej svojbytnosti a rovnoprávnosti Slovákov a evidentne sa už v tomto období zakotvil

<sup>25</sup> Tamže, s. 142, 146.

<sup>26</sup> Tamže, s. 273, 202.

<sup>27</sup> Tamže, s. 209.

<sup>28</sup> Tamže, s. 238.

<sup>29</sup> Tamže, s. 239. Pozri tiež JANČO, Anton: Veränderungen im System der Eigentumsverhältnisse in der ehemaligen Tschechoslowakei vom Ende des 2. Weltkriegs bis zum Februar 1948. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989). Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 581-626.

<sup>30</sup> ŠTEFANSKÝ, Václav: Slovenská národná rada a niektoré problémy riešenia slovenskej otázky v rokoch 1945-1947. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 124.

<sup>31</sup> K zneniam dohôd a ich dobovému hodnoteniu pozri napr. KVETKO, Martin: *Dohody o štátoprávnom usporiadaní pomeru Čechov a Slovákov v oslobodenej vlasti*. Bratislava : Bystrica, 1947.

asymetrický model Česko-Slovenska.<sup>32</sup> Prijatím **dotatku k tretej pražskej** dohode sa postavenie SNR opäť modifikovalo. Navrhovalo sa, aby vláda mohla menovať zbor povereníkov.<sup>33</sup>

Druhá a tretia pražská dohoda na zjednotenie zákonodarstva a právneho poriadku vôbec zriadili koordinačný orgán pri Úrade predsedníctva vlády, skladajúci sa z troch Čechov a z troch Slovákov. Podľa čl. I ods. 3 tretej pražskej dohody mala odborná unifikáčna komisia právnikov urýchlene preskúmať všetky predpisy vydané po oslobodení SNR a jej predsedníctvom a predložiť vláde podľa naliehavosti veci potrebné návrhy na vydanie príslušných celoštátnych zákonov, rozšírenie účinnosti noriem platných v českých krajinách, alebo vydanie nariadení SNR na základe príkazu vlády.<sup>34</sup>

V ten istý deň ako bola podpísaná druhá pražská dohoda, a to 11. apríla 1946, bol prijatý **ústavný zákon č. 65/1946 Zb. o Ústavodarnom národnom zhromaždení**. Prvýkrát v ňom bola ústavnoprávne zakotvená SNR ako súčasť formy štátneho zriadenia ČSR.<sup>35</sup> Nariadením č. 105/1946 Zb. nar. SNR sa ustanovilo, že na čele Zboru povereníkov je predseda, ktorého zastupuje podpredseda. Spolu tvoria Predsedníctvo Zboru povereníkov. Navyše sa kreovalo nové povereníctvo, Povereníctvo techniky. Zrušila sa však funkcia zástupcu povereníka, čím sa zrušil princíp straníckej alternácie medzi Demokratickou stranou a KSS. Po tretej pražskej dohode zásadne pre činnosť slovenských orgánov platí, že došlo k evidentnému zníženiu normotvornej produkcie a vyše polovicu publikovaných noriem predstavovali vykonávacie predpisy.<sup>36</sup>

## 2.2 Február 1948 a nový ústavný poriadok

Februárový prevrat v roku 1948<sup>37</sup> je charakteristický svojou legálnosťou. Keď ministri za nekomunistické strany podali na protest proti komunistickým politickým manierom demisiu, prezident Beneš túto demisiu pod tlakom Gottwalda a početných demonštrácií prijal a zostavil novú vládu podľa Gottwaldovho návrhu.

KSČ sa pôvodne veľmi snažila uchopiť moc legálne – víťazstvom vo voľbách. V záujme získania masovej podpory začala rozsiahla náborová kampaň. Výsledky volieb z roku 1946 ukázali, že KSČ získala približne dva hlasy na člena – členovia KSČ predstavovali 20 % voličov a strana získala 40 % hlasov. Pred prevratom vo februári v roku 1948 sa KSČ snažila zvýšiť počet členov na 1,5 milióna s cieľom získať 3 milióny hlasov. Po prevrate bolo cieľom až 2 milióny členov. Na zasadnutí z 22. marca 1948 Predsedníctvo ÚV KSČ ešte plánovalo ponechať voľby slobodné, s vierou v zisk troch štvrtín hlasov, aby sa tým potvrdila legálnosť pofebruárového režimu ako pred medzinárodnou verejnosťou, tak pred domácim obyvateľstvom. Od cieľa zachovať slobodné voľby sa upustilo 5. apríla 1948. Kandidáti sa mali predstaviť na jednotnej kandidátke. Gottwald argumentoval tým, že Západ by aj tak neveril počtu komunistami získaných hlasov a pre domácu situáciu by bolo nebezpečné získať menej hlasov. Napokon vo voľbách 30 % voličov vyslovilo svoj nesúhlas s jednotnou kandidátkou.<sup>38</sup> KSČ sa však jej sen o počtoch členov aj tak podarilo dosiahnuť, do konca roka 1948 vykazovala 2,5 milióna členov, čo bolo 22,72 % obyvateľov

<sup>32</sup> CHOVANEC, Jaroslav – MOZOLÍK, P.: *Historické a štátoprávne korene samostatnosti Slovenskej republiky*. Bratislava, 1994, s. 38. Citované podľa: BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 271.

<sup>33</sup> BARNOVSKÝ, Michal: Slovenské národné orgány v čase vyvrcholenia mocenskopolitických zápasov (jeseň 1947-február 1948). In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 138.

<sup>34</sup> BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 217, 251.

<sup>35</sup> Tamže, s. 255.

<sup>36</sup> Tamže, s. 282, 286.

<sup>37</sup> Pozri napr. HANZLÍK, František: *Únor 1948 : Výsledek nerovného zápasu*. Praha : Prewon, s. r. o., 1997.

<sup>38</sup> BLAIVE, Muriel: *Promarnená príležitosť : Československo a rok 1956*. Tr. Marcela Poučová. Praha : PROSTOR, 2001, s. 270-272.



Československa. Ako člen strany bol človek pod neustálym tlakom a kontrolou. Preto KSČ disponovala takou obrovskou mocou.<sup>39</sup>

## 2.2.1 Chápanie štátu a práva v ideológii komunistických strán

Štát a právo, ktoré boli spočiatku v prostredí radikálnych komunistov odmietané, po prevrate naopak získali pozíciu, akú nikdy predtým s výnimkou obdobia nacizmu a fašizmu nemali. Vlastne sa to týka len štátu, nie práva. Právo v tomto období totiž úplne stratilo svoj univerzálne uznávaný charakter a základné pojmové znaky rešpektované v civilizovanom svete. Tak ako v predmodernom období, ani v období socializmu sa dnes všeobecne uznávaná moderná predstava o práve nezhodovala s realitou „socialistického, či ľudovodemokratického“ práva.

Podľa pôvodných marxistických doktrín mal štát zmiznúť s postupným utváraním komunistickej spoločnosti. Tieto predpovede boli načrtnuté F. Engelsom v *Anti-Dühringovi*, kde Engels argumentoval, že štát odumrie. Tvrdil totiž, že štát existuje len dovtedy, pokiaľ predstavuje záujmy len určitej spoločenskej vrstvy. Keď začne reprezentovať celú spoločnosť, stane sa zbytočným.<sup>40</sup> Podľa Lenina síce mal štát pretrvať, avšak v podobe nového typu štátu, nie štátu v bežnom zmysle slova. Na rozdiel od kapitalistického, či feudálneho štátu, ktorý je založený na utlačovaní väčšiny menšinou, socialistický štát mal predstavovať vládu väčšiny proletárov nad hŕstkou bývalých vykorisťovateľov.<sup>41</sup> Vtedy podľa Lenina začne miznúť potreba osobitnej mašinérie na účely potlačovania. Budú na to stačiť omnoho jednoduchšie metódy ako keď musí menšina kontrolovať väčšinu.<sup>42</sup> V súlade s tým v Československu „*již XI. sjezd strany formuloval povahu našeho státu jako masové organizace pracujících v čele s dělnickou třídou...*“<sup>43</sup>

Podľa Lenina si navyše ľudia „*ponenáhlu zvyknou zachovávat elementární pravidla společenského soužití, od pradávna známá, opakující se po tisíciletí ve všech předpisech společenského soužití.*“<sup>44</sup> V tomto zmysle sa teda zánik tradičného štátu s tradičnými funkciami mal spájať aj so zánikom práva – ako sociálneho systému podľa marxistickej teórie nevyhnutne spojeného so štátom – a jeho nahradením iným normatívnym systémom úplne inej kvality, omnoho jednoduchším a vyjadrujúcim záujmy všetkých členov komunistickej spoločnosti.<sup>45</sup> Pritom je zaujímavé, že Lenin hovorí o pravidlách používaných „tisícročia.“ Režim v skutočnosti tieto pravidlá chcel od základov prebudovať a nahradiť novými.

Neskorší ideológovia odmietli názory, že právo musí odumrieť už v aktuálnej fáze vývoja sovietskeho štátu a presadzoval ideu, že štát a právo plnia dôležitú rolu ochrany socialistickej spoločnosti proti jej vonkajším aj vnútorným nepriateľom. Odumretie štátu a práva nastane podľa nich až za komunizmu, keď si ľudia navyknú na dodržiavanie základných pravidiel bez akejkoľvek potreby ich vynucovania mocenským aparátom.<sup>46</sup>

<sup>39</sup> Tamže, s. 276.

<sup>40</sup> ENGELS, Friedrich: *Anti-Dühring*. Praha : Svoboda, 1947, s. 239. Citované podľa: KÜHN, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize*. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 24.

<sup>41</sup> Tamže.

<sup>42</sup> LENIN, Vladimír Iljič: *Stát a revoluce. Učení marxismu o státu a úkoly proletariátu v revoluci*. Praha : Svoboda, 1949, s. 91-92. Citované podľa: KÜHN, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize*, s. 24.

<sup>43</sup> BOGUSZAK, Jiří: K povaze a roli společenských rozporů a státu v současné etapě ČSSR. In: *Právnik*, CI, 1962, č. 9, s. 731.

<sup>44</sup> LENIN, Vladimír Iljič: *Stát a revoluce. Učení marxismu o státu a úkoly proletariátu v revoluci*, s. 91. Citované podľa: KÜHN, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize*, s. 24.

<sup>45</sup> Tamže, s. 24-25.

<sup>46</sup> Tamže, s. 27.

Dovtedy mali štát a právo plniť organizačné, riadiace funkcie s cieľom dosiahnutia želaného stavu spoločenského vývoja.

Obdobie tzv. socializmu (do akej miery išlo o skutočný socializmus je pochybné) predstavuje vrchol záujmu o zásahy do súkromia prostriedkami verejného práva, aj keď pojem verejného práva samotný bol odmietnutý v rámci zavrhnutia delenia na verejné a súkromné právo a odmietnutia rímskoprávných tradícií vo všeobecnosti. V týchto súvislostiach sa natíska paralela s ďalším totalitným režimom 20. storočia - nacizmom v Nemecku, kde sa recepcia rímskeho práva považovala za národné nešťastie a tragédiu, a rímske právo bolo označované ako cudzie, individualistické, kozmopolitné, materialistické, liberálne a zamerané na vlastný úžitok,<sup>47</sup> na rozdiel od kolektivistického tradičného germánskeho práva, na ktoré sa naoko nacistický spoločenský a právny poriadok snažil nadviazať. Kozmopolitizmus a materializmus rímskeho práva, ktorý nacisti tomuto právu vyčítali, by síce ideológom socializmu nemuseli prekážať, muselo by však samozrejme ísť o proletársku internacionalitu, nie buržoáziu. Rímske právo však bolo v predstavách socialistických pohlavárov príliš späté s buržoáziou, ktorá jeho inštitúty vraj využívala na útlak pracujúceho ľudu, a tento dôvod využili na jeho odmietnutie. Nepochybne však má socializmus viacero spoločných čŕt s nacizmom a fašizmom. Tou najpodstatnejšou – kolektivismom a potláčaním individua v záujme „prospechu“ celku sa socializmus snažil tiež o zlikvidovanie súkromnej sféry ako takej. Výchovne chcel pôsobiť na ľudí, aby sa vzdali svojich „egoistických“ záujmov a podriadili sa potrebám kolektívu – išlo mu o kompletné prebudovanie ľudskej povahy a osobnosti.

Otázka intenzity uplatnenia štátnych zásahov a uplatnenia troch základných aspektov rozbitia starej štátnej mašinerie, t.j. likvidácie bezprostredných triedno-potlačovateľských orgánov, reorganizácie ostatných a vytvorenia nových, bola v mnohom závislá od špecifických osobitostí vývoja tej-ktorej krajiny, ako aj od formy socialistickej revolúcie a ďalších skutočností.<sup>48</sup>

Podľa dobových teoretikov štátu *„Socialistický štát je a musí zostať hlavným nástrojom riadenia a regulácie spoločenského života i premien, ktoré nastávajú v procese socialistického vývoja, a to až do vybudovania úplného komunizmu. Štátne riadenie je teda hlavnou formou riadenia socialistickej spoločnosti a zahŕňa všetky najdôležitejšie sféry spoločenského života, pričom má jasne politický charakter a opiera sa aj v našich podmienkach ešte stále o štátnu moc. Reálne uplatňovanie vedúcej úlohy strany voči štátu – ako jedinej suverénnej inštitúcie v politickom systéme socialistickej spoločnosti – dáva potom strane popri vedúcom aj mocenské, resp. vládnuce postavenie, ktoré je zárukou, že štátna moc bude slúžiť veci robotníckej triedy a socializmu.“*<sup>49</sup>

Pre riadenie tohto štátneho systému platilo, že *„KSČ systematicky pracuje s komunistami v zastupiteľských orgánoch, ktorí v duchu jej politiky vedú a usmerňujú jednotlivé zbory a zodpovedajú za ne priamo strane. V zmysle článku 78 Stanov KSČ strana uplatňuje svoju vedúcu úlohu v zastupiteľských orgánoch prostredníctvom svojich klubov poslancov a stranických skupín, ktoré utvára vo všetkých zastupiteľských orgánoch. Podobný cieľ sledujú aj krajské združenia poslancov. Kluby poslancov-komunistov a stranické skupiny sa vo svojej činnosti riadia politikou a stanovami strany, sú podriadené príslušným stranickým orgánom a sú povinné dôsledne sa riadiť ich uzneseniami. V národných výboroch sa vedúca úloha strany uplatňuje prostredníctvom stranických skupín utváraných na všetkých*

<sup>47</sup> Pozri HAMZA, Gábor: *Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa*. Passau : Schenk Verlag, 2007, s. 16.

<sup>48</sup> ČERVEŇANSKÝ, František: *Podstata socialistickeho štátu*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1985, s. 16.

<sup>49</sup> Tamže, s. 37.

stupňoch národných výborov. Prostredníctvom stranických organizácií riadi strana aj neštátne spoločenské organizácie.<sup>50</sup>

Sankčný charakter takéhoto režimu a jeho práva bol teoretikom úplne zrejmý: „V aspekte vnútorného uplatňovania triedno-potláčateľskej funkcie nášho štátu popri pozitívnych, mimoprávných nenásilných politických metódach, presvedčovaní a výchovnom pôsobení zachovávajú si primeraný význam aj administratívno-správne metódy, súdna a správna represia proti antisocialistickým silám, ak sa dopúšťajú priamo trestnej činnosti... Spätosť a vzájomná podmienenosť triedno-potláčateľskej a obrannej funkcie nášho štátu je daná faktom prebiehajúceho triedneho boja medzi svetovým kapitalizmom a socializmom.“<sup>51</sup>

Hlavným nástrojom plnenia všetkých funkcií štátu bolo právo. Podľa Eduarda Kučeru socialistické právo

je nezastupiteľným nástrojom:

- a) postupné destrukcie kapitalistických výrobných, smenných a spoločenských vzťahů
- b) uvádění do sociálně ekonomické reality nových socialistických výrobných a společenských vzťahů
- c) přeměny malovýroby v socialistickou velkovýrobu
- d) stabilizace socialistického politického a společenského pořádku a jejich ochrany před narušením
- e) vědeckého řízení rozvoje socialistické společnosti a její přeměny v komunistickou
- f) formování socialistického společenského vědomí založeného na vědeckém světovém názoru, zejména socialistického právního vědomí a sociálně právní axiologie
- g) zespoločenštění zásad socialistické morálky
- h) utváření, stabilizace a prohlbování pravidel socialistického soužití a jejich přeměny v pravidla komunistického lidského soužití.<sup>52</sup>

Popri ekonomických cieľoch prestavby hospodárskych vzťahov socialistické právo malo teda sledovať tiež úpravu spoločenského poriadku, riadenia spoločnosti, formovania spoločenského vedomia a presadenia socialistickej morálky.

Uznávalo sa pritom, že „právo je výrazom vôle vládnucej triedy povýšenej na zákon. Na presadzovanie tejto svojej vôle voči ovládaným triedam potrebuje vládnuca trieda fyzickú moc, ktorú si musí vytvoriť. A vytvára si ju tým, že vytvára mocenské orgány štátu. Aj tvorba týchto mocenských orgánov je výrazom jej vôle povýšenej na zákon, čiže aj ich tvorbu upravuje právny poriadok.“<sup>53</sup>

V rámci týchto dobových charakteristík nesmieme zabudnúť, že hovoríme o **práve, ktoré malo síce formálne znaky práva**, ale zároveň nerešpektovalo zásadu spravodlivosti, právo, ktoré úplne otvorene vychádzalo z nerovnosti občanov, v duchu triedneho boja

<sup>50</sup> Tamže, s. 46.

<sup>51</sup> Tamže, s. 146-174.

<sup>52</sup> KUČERA, Eduard: Tvorba práva z hľadiska úlohy práva při řízení socialistické společnosti. In: *Právník*, 116, 1977, 11, s. 1060. V inom príspevku hovorí o role práva ako "nástroje ochrany socialistických výrobných a společenských vzťahů, vymoženosti a zájmů socialistické společnosti a socialistického společenského pořádku před jejich ohrožením, porušením nebo zneužitím jednotlivcem a skupinou

- a) garanta oprávněných zájmů a potřeb občana-pracujícího (v souladu se zájmy a možnostmi společnosti)
- b) stimulatora jeho aktivity a angažovanosti
- c) regulátora chování práva v socialistických společenských vztazích
- d) nástroje boje proti pozostatkům buržoázní společnosti a socialismu cizím vlivům a tendencím."

Pozri KUČERA, Eduard: Zdokonalování úlohy socialistického práva a zákonnosti v etapě výstavby rozvinuté socialistické společnosti v ČSSR. In: *Právní obzor*, 63, 1980, č. 8, s. 670-671.

<sup>53</sup> ŠTAJGR, František – PLUNDR, Otakar: *Organizácia justície a prokuratúry*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956

prenasledovalo skupiny obyvateľstva, odmietalo ich rovnosť pred zákonom a odsúdilo ich k životu bez právnej ochrany. Tento právny poriadok však nebol aplikovaný na všetko obyvateľstvo, pretože kádre politickej elity mohli porušovať právne normy a žili bez obáv zo súdneho postihu. Je treba mať stále na pamäti, že nás nesmie miasť skutočnosť, že právo socialistických štátov bolo často bez formálnych väd, lebo aj napriek tomu bolo vzdialené európskej právnej kultúre, založenej na rímskom a kanonickom práve. Chýbalo mu totiž nielen uplatnenie a uskutočňovanie princípu rovnosti, ale hlavne už starými Rimanmi požadované spojenie dobrého, správneho a spravodlivého v práve ako takom.<sup>54</sup>

Komunisti totiž prišli s vlastným chápaním spravodlivosti – tzv. triednou spravodlivosťou. Tá sa nechápala len ako otvorené podriadenie práva momentálnym politickým záujmom, ale súčasne ako historicky vyšší typ spravodlivosti, ktorý v marxistickom chápaní dejín prekonával všetky dovtedajšie formy spravodlivosti. Triedna spravodlivosť podľa komunistickej právnej teórie prekonávala tiež moderné poňatie spravodlivosti ako rovnosti pred zákonom – tá bola prehlásená len za nástroj kapitalistického vykorisťovania a panstva buržoázie.<sup>55</sup>

## 2.2.2 Ústava 9. mája a následný ústavnoprávny vývoj

Po druhej svetovej vojne sa začalo pracovať na novej ústave Československej republiky. Jedným z prvých návrhov bol návrh, ktorý z poverenia Komisie pre prípravu ústavnoprávneho postavenia Slovenska v obnovenej ČSR pre SNR pripravil prof. Dr. Karol Rebro. Podľa neho mala byť zachovaná zákonodarná kompetencia SNR a vládna a výkonná moc Zboru povereníkov, pričom úprava by analogicky bola prenesená aj do českých krajín. Bol to vlastne návrh na federalizáciu ČSR. Oficiálny návrh novej ústavy vypracoval ústavný výbor zložený z 26 členov, zriadený podľa zákona zo dňa 17. októbra 1946 o ústavnom výbore Ústavodarného národného zhromaždenia. Návrh z 1. júla 1947 pritom neobsahoval ani zmienku o slovenských národných orgánoch. Štát mal byť unitárnou republikou.<sup>56</sup> Svoj návrh vypracovala aj ústavná komisia národnosocialistickej strany, ktorej predsedom bol Dr. Drtina. Návrh vychádzal zo starej ústavy a prevzal z nej aj čechoslovakistickú koncepciu československého národa.<sup>57</sup>

Základom jednaní ústavného výboru Ústavodarného NZ sa však stal návrh parlamentného spravodajcu, komunistu Vladimíra Procházku. Mocenský monopol KSČ prípravu Ústavy značne zjednodušil. Nepoužil sa pôvodný Procházkov návrh, ale úplne iné znenie. Problém bol len so slovenskými komunistami – tí chceli v Ústave posilniť postavenie Slovenska. Druhým problémom bol Beneš – považoval systém v návrhu Ústavy za nedemokratický a nechcel ho podpísať. Preto abdikoval.<sup>58</sup>

Ústava bola jednomyseľne prijatá na slávnostnom zasadnutí Ústavodarného národného zhromaždenia 9. mája 1948. Československo malo byť podľa formy štátneho zriadenia unitárnym štátom dvoch rovnoprávných národov.<sup>59</sup>

Ústava 9. mája bola ešte citeľne ovplyvnená predfebruárovou dobou. Bola v podstate koncipovaná ako akási ústava tretej cesty. V štruktúre štátu nadväzovala na ústavu prvej republiky, korigovanú vznikom národných výborov, zlučujúcich samosprávu so štátnou

<sup>54</sup> MALÝ, Karel: K teorii a praxi socialistického zákonodárství. In: *Príspevky k vývoji právneho rádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 43, 49.

<sup>55</sup> PŘIBÁŇ, Jiří: Komunistická teorie státu a práva: kritický nástin strukturálních znaků a vývoje československé právní teorie v období let 1948-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 64.

<sup>56</sup> BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 297-298.

<sup>57</sup> Tamže.

<sup>58</sup> KAPLAN, Karel: *Příprava Ústavy ČSR v letech 1946-1948 : Soubor dokumentů. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 7, 1993, s. 7-8.*

<sup>59</sup> BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 316.

správou, a novým usporiadaním vzťahu Čechov a Slovákov. Z hospodárskeho hľadiska zakotvovala znárodnenie v miere znárodňovacích dekrétov z roku 1945, ale fakticky bol rozsah znárodnenia citeľne rozšírený. Aj v tomto ohľade išlo o ústavu fiktívnu, nevystihujúcu reálny stav. V ústave bola zachovaná del'ba medzi mocami zákonodarnou, výkonnou a súdnou, zodpovednosť vlády parlamentu a nezávislosť súdov, v základných článkoch však bola potvrdená všemocnosť zastupiteľských zborov. Ústavný súd zakotvený v ústave nebol; kontrola ústavnosti bola zverená predsedníctvu zákonodarného zboru.<sup>60</sup>

Ústava 9. mája vo svojom úvodnom vyhlásení hovorí, že Československá republika je ľudovodemokratickým štátom, „v ktorom si ľud svojimi zástupcami zákony nielen dáva, ale ich svojimi zástupcami aj sám vykonáva.“ A podľa jej čl. I ods. 2 „ľud je jediným zdrojom všetkej moci v štáte.“ Z toho plynie, že štátna moc v Československej republike bola jednotná tak z hľadiska jej prameňa, ako aj z hľadiska jej výkonu. Bola to moc ľudu. Montesquieuova poučka o **del'be štátnej moci**, ktorá tvorí základ ústav buržoázných štátov a podľa ktorej sa v štáte rozlišujú tri „moci“ kvalitatívne od seba odlišné, totiž moc zákonodarná, moc výkonná a moc súdna, v Československu neplatila. Bola vraj v rozpore s jednotnosťou moci ľudu. Jednotnosť štátnej moci v republike však podľa dobových teoretikov neznamenať, že by sa výkon tejto moci musel diať v jedinej forme. Republika mala rad rôznych úloh a ich plneniu zodpovedala rozmanitosť foriem výkonu štátnej moci. Tu však nešlo o del'bu moci, ale o del'bu práce pri plnení úloh štátu. Len v tomto zmysle vraj bolo treba vykladať zmienky o „zákonodarnej moci“ v čl. V a IX ods. 1, o „vládnej a výkonnej moci“ v čl. VII a IX ods. 2 a o „sudcovskej moci“ v čl. XI ods. 1 a na iných miestach Ústavy 9. mája a nebolo možné tieto výrazy chápať doslovne.<sup>61</sup>

Pokiaľ ide o postavenie SNR a Zboru povereníkov, Slovenské národné orgány boli považované za nositeľa a vykonávateľa štátnej moci na Slovensku. Zbor povereníkov vydával podľa § 119 nariadenia a povereníci mali právo vydávať opatrenia, ktoré mali formu vyhlášok. SNR mohla vykonávať zákonodarnú moc len v taxatívne zredukované určených oblastiach - za predpokladu, že išlo o vec národnej a regionálnej povahy, na zabezpečenie rozvoja hmotných i duchovných síl slovenského národa si daná vec vyžadovala osobitnú úpravu a ako negatívna podmienka bolo stanovené, že nesmeli ísť o veci, pri ktorých bola potrebná jednotná úprava zákonom.<sup>62</sup> Pokiaľ ide o kreáciu SNR, platilo, že SNR sa nevolila počas volieb do Národného zhromaždenia 30. mája 1948, ale sa len doplnila podľa výsledkov volieb. Keďže predstavitelia politických strán boli do SNR delegovaní stranami, tieto ich mohli aj odvolať – platil akoby imperatívny mandát.<sup>63</sup> Až 28. novembra 1954 sa na základe zákona SNR č. 7/1954 konali prvé všeobecné a priame voľby do SNR od jej vzniku v roku 1943.

**Centralizácia** nastúpená pražskými dohodami pokračovala tým, že Predsedníctvo ÚV KSČ sa 30. marca 1948 uznieslo zrušiť ustanovenie ústavného zákona č. 65/1946 z 11. apríla 1946, podľa ktorého na prijatie ústavy bolo treba, aby najmenej polovica slovenských poslancov hlasovala za ústavu.<sup>64</sup> Išlo teda o zrušenie zákazu majorizácie (ústavným zákonom č. 74/1948 Zb.). V nastúpenom trende sa pokračovalo ústavným zákonom č. 47/1950 Zb. o úpravách v organizácii verejnej správy, ktorým sa zmenou ústavy dosiahlo, že vláda mohla nariadením upravovať pôsobnosť ministerstiev, povereníctiev, zriaďovať a rušiť ich.<sup>65</sup>

<sup>60</sup> PEŠKA, Pavel: Úvahy nad popřením ústavnosti v letech 1948-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 204-205.

<sup>61</sup> ŠTAJGR, František – PLUNDR, Otakar: *Organizácia justice a prokuratury*, s. 5.

<sup>62</sup> BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 317 a 320.

<sup>63</sup> BARNOVSKÝ, Michal: Slovenské národné orgány v čase vyvrcholenia mocenskopolitických zápasov (jeseň 1947-február 1948), s. 147.

<sup>64</sup> Tamže.

<sup>65</sup> BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 330.

Opačným smerom sa vybrala rezolúcia ÚV KSČ z 30. marca 1956, ktorá uložila politickému byru ÚV KSČ medzi iným urobiť opatrenia na zvýšenie právomoci slovenských národných orgánov a podobne i krajských a okresných národných výborov. Týmto otázkam sa venovala aj celoštátna konferencia KSČ, ktorá sa zišla 11.-15. júna 1956. Vo vládnom vyhlásení sa zvýšenie právomocí slovenských orgánov zdôvodňovalo ako utváranie lepších predpokladov na plánovaný rozvoj ekonomiky a kultúry na Slovensku, ako ďalší krok k upevneniu jednoty republiky a k prehĺbeniu bratských vzťahov oboch našich národov.<sup>66</sup>

Podľa ústavného zákona č. 33/1956 Zb. z 31. júla 1956 **o slovenských národných orgánoch** bola SNR „*národným orgánom štátnej moci na Slovensku.*“ Do pôsobnosti Slovenskej národnej rady patrilo najmä: 1. uznávať sa na zákonoch Slovenskej národnej rady, 2. vymenúvať a odvolávať Zbor povereníkov a jednotlivých jeho členov, určovať ich počet a určovať, ktorý z nich riadi ktoré poverenie, 3. prerokúvať a schvaľovať plán rozvoja národného hospodárstva Slovenska, 4. prerokúvať a schvaľovať rozpočet Slovenska, 5. prerokúvať správy Zboru povereníkov a jednotlivých povereníkov o otázkach socialistickej výstavby na Slovensku, a 6. zabezpečovať v duchu rovnoprávnosti priaznivé podmienky pre hospodársky a kultúrny život občanov maďarskej a ukrajinskej národnosti.

Poslanci Slovenskej národnej rady boli volení na Slovensku na dobu šesť rokov podľa volebných obvodov, ktoré boli zhodné s volebnými obvody vytvorenými na Slovensku pre voľby do Národného zhromaždenia. Slovenská národná rada si volila zo svojho stredy predsedníctvo o jedenástich členoch. Zbor povereníkov bol národným orgánom moci vládnej a výkonnej na Slovensku. Skladal sa z predsedu, podpredsedov a z ostatných členov (povereníkov). Zbor povereníkov a jeho jednotlivých členov vymenúvala a odvolávala Slovenská národná rada.

Podstatná zmena v porovnaní s predchádzajúcim stavom bola vo vymedzení pôsobnosti SNR, do ktorej už nepatrila iba kultúra, veda, umenie, národné školstvo, zlučovanie a rozlučovanie obcí a okresov a technické otázky výstavby obcí a miest, ale aj to, čo patrí jednoznačne do právomoci orgánu štátnej moci: zákonodarná, kreačná a kontrolná právomoc. SNR sa uznávala na zákonoch SNR, prerokúvala a schvaľovala plán národného hospodárstva, ako aj rozpočet Slovenska. Kreovala, vymenúvala a odvolávala Zbor povereníkov a jednotlivých členov, čím prevzala dovtedajšiu právomoc československej vlády. Právo zákonodarnej iniciatívy mal Zbor povereníkov alebo poslanci SNR. Zákony podpisoval predseda SNR, predseda Zboru povereníkov a povereník, ktorému sa ukladalo vykonanie zákona. Proti zákonu prijatému SNR nemal predseda vlády právo veta. Predsedníctvo Národného zhromaždenia plnilo funkciu ústavného súdu, keď rozhodovalo o súlade zákona alebo zákona SNR s ústavou, prípadne o súlade nariadenia so zákonom. Napriek posilnenému postaveniu slovenských orgánov, ich činnosť bola mizivá – v roku 1956 sa publikovali v Zbierke zákonov SNR štyri normy, v roku 1957 sa uverejnili tri nariadenia Zboru povereníkov, v roku 1958 bolo prijatých šesť zákonov a v roku 1959 len päť. Zákony sa pritom sústredili len na rozvoj školstva, vedy a kultúry.<sup>67</sup>

### **2.3 Od ústavy 1960 k federácii**

Podnet na úpravu postavenia slovenských orgánov v roku 1956 nevychádzal zo zásadnej potreby zmeniť postavenie SNR a Zboru povereníkov, ale z nevyhnutnosti vnútornej stabilizácie štátu po kritike stalinizmu a z kopírovania chruščovovskej reorganizácie riadenia hospodárstva. Akonáhle otras z kritiky stalinizmu oslabil, novotnovské vedenie opäť pritvrdilo centralizáciu v podobe Ústavy z 11. júla 1960. Novému usporiadaniu slovenských národných orgánov, ktoré sa premietlo do ústavy z 11. júla 1960, predchádzalo politické

---

<sup>66</sup> Tamže, s. 333-334.

<sup>67</sup> Tamže, s. 335-342.

zdôvodnenie schválené politickým byrom ÚV KSČ 23. februára 1960. V zdôvodnení sa uvádza, že SNR bude jeden národný orgán štátnej moci a správy na Slovensku ako nedeliteľná súčasť jednotnej sústavy československých štátnych orgánov.<sup>68</sup>

V pracovnej komisii, ktorá pracovala na návrhu ústavy z roku 1960, mali významné postavenie akademik Procházka a vysoký stranícky funkcionár J. Hendrych, ktorý presadil menej juridické poňatie základných práv a slobôd, ktoré sa vyhlo ich garanciam.<sup>69</sup> Bezprostredný ideologický vplyv na československú ústavu z roku 1960 mala sovietska ústava z roku 1936. Vzor sovietskej federalizácie tiež pôsobil na federalizáciu ČSSR v roku 1968.<sup>70</sup>

Pre usporiadanie štátu v roku 1960 bola príznačná prevaha straníckej byrokracie a ňou riadenej štátnej byrokracie nad fasádnym parlamentom a nižšími zastupiteľskými orgánmi. Štátna moc pritom bola koncentrovaná nielen horizontálne, ale aj vo vertikálnom zmysle. Popretie ústavnosti sa týkalo ako demokracie v užšom zmysle slova (voľby, princíp reprezentácie, zodpovednosť výkonnej moci, nezávislá justícia), tak ešte výraznejšie v oblasti ľudských práv. Tie boli síce v ústave zakotvené, ale boli potláčané. Týkalo sa to ako slobôd osobných, tak aj politických. Tesne pred prijatím bola ústava nazvaná „socialistická,“ čo spôsobilo tiež zmenu názvu štátu na Československú socialistickú republiku. Z prehláseného víťazstva socializmu pramenila aj dejurizácia, neprávnickosť ústavy.<sup>71</sup>

Napriek nejuristickému poňatiu sa potreba ústavy stále uznávala. Podľa dobových ústavnoprávnych expertov zmyslom a príčinou existencie ústavy aj v socialistickej spoločnosti je skutočnosť, že aj socialistická spoločnosť a štát, robotnícka trieda a jej spojenci, potrebujú na realizáciu svojich záujmov a potrieb ústavu, osobitný právny akt, základný zákon, ktorý zakotvuje a upevňuje panstvo robotníckej triedy a ostatných pracujúcich, charakter a úlohy socialistického štátu a práva, socialistický spôsob výroby založený na socialistickej hospodárskej sústave a socialistických formách vlastníctva a napomáha ďalším premenám v hospodárskom, sociálnom a kultúrnom živote socialistickej spoločnosti v smere výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti a potom spoločnosti komunistickej.<sup>72</sup>

<sup>68</sup> ŠTEFANSKÝ, Michal: Postavenie SNR v rokoch 1948-1967. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 156.

<sup>69</sup> MARŠÁLEK, Pavel: Proměny české právní vědy 1945-1989, s. 43.

<sup>70</sup> PEŠKA, Pavel: Úvahy nad popřením ústavnosti v letech 1948-1989, s. 196.

<sup>71</sup> Tamže, s. 202-203, 206.

<sup>72</sup> ZDOBINSKÝ, Stanislav – MATOUŠEK, Stanislav: *Státní právo ČSSR*. Praha : Panorama, 1983, s. 25. Prítom základnými princípmi politického (a ústavného) systému každej socialistickej krajiny mali byť podľa výsledkov medzinárodnej porady komunistických a robotníckych strán v Moskve v roku 1957:

1. vedenie pracujúcich má robotníckou triedou a jej predvojom – marxisticko-leninskou stranou,
2. rast vedúcej úlohy marxisticko-leninskej strany v podmienkach socialistickej a komunistickej výstavby,
3. diktatúra proletariátu, jej vývoj pri budovaní vyspelého socializmu na politickú organizáciu všetkého ľudu pod vedením robotníckej triedy,
4. zväzok robotníckej triedy s pracujúcim roľníctvom a ostatnými vrstvami pracujúcich, upevňovanie sociálneho základu socialistickej politickej moci,
5. panstvo spoločenského vlastníctva základných výrobných prostriedkov, plánovitý rozvoj národného hospodárstva, smerujúci k budovaniu socializmu a komunizmu, zvyšovanie životnej úrovne pracujúcich,
6. vývoj socialistického štátu ako hlavného nástroja socialistickej a komunistickej výstavby, plné a efektívne využívanie štátnej organizácie na riadenie ekonomiky, vedy, vzdelávania a kultúry,
7. upevňovanie vládneho postavenia marxizmu-leninizmu v ideologickom živote spoločnosti, rozhodný boj s buržoáznou ideológiou, obzvlášť antikomunizmom a tiež súčasným pravicovým aj ľavicovým oportunizmom,
8. rozširovanie a prehlbovanie socialistickej demokracie vo všetkých oblastiach spoločenského života vrátane oblasti výroby, stále širšie a činnejšie zapájanie pracujúcich do správy spoločenských záležitostí,
9. zvyšovanie úlohy a významu spoločenských organizácií a pracovných kolektívov,
10. socialistický internacionalizmus a jeho dôsledná realizácia vo vnútornom živote spoločnosti aj v zahraničnej politike. Tamže, s. 69. Citujú TOPORNIN, B. N.: *Politický systém socialistickej spoločnosti*. Praha : Orbis, 1975, s. 14.

S odmietnutím delenia moci a hlásaním jednoty moci súviselo aj manifestovanie ľudovosti – ľudového pôvodu – moci. Iluzórne totiž bola moc absolutizovaná v zastupiteľských zboroch.<sup>73</sup>

Ľudovosť sa mala prejavovať aj zaradením inštitútu Národného frontu do politického systému krajiny. Bol politicko-spoločenským združením a hnutím, ktoré zjednocovalo najvýznamnejšie politické a spoločenské organizácie s cieľom podpory a zabezpečovania realizácie politiky KSČ pri výstavbe rozvinutej socialistickej spoločnosti. Vedúcu úlohu aj v rámci Národného frontu teda mala KSČ. Ďalšími významnými princípmi výstavby Národného frontu ČSSR boli princíp demokratického centralizmu, princíp kolektívneho členstva a delegačný princíp, ktorým boli orgány Národného frontu kreované - jednotlivé členské organizácie delegovali do Národného frontu svojich zástupcov. Po federalizácii Národný front existoval na dvoch úrovniach – na úrovni federálnej ČSSR a na úrovni republikovej – v ČSR aj SSR. V prípade SSR zahŕňal 27 organizácií – od KSS, Strany slovenskej obrody, Strany slobody, cez organizácie ako Slovenská odborová rada, Zväz družstevných roľníkov SSR, Slovenský zväz žien, Socialistický zväz mládeže SSR, Zväz československo-sovietskeho priateľstva, Slovenská organizácia Československej televízie, Zväz pre spoluprácu s armádou SSR, až po Zväz invalidov SSR, Slovenský zväz chovateľov drobnej zvery, Slovenský zväz včelárov, Slovenský ovocinársky a záhradkársky zväz a Zväz slovenských filatelistov.<sup>74</sup>

Napriek svojej zdanlivej hyperdemokratickosti ústava mala už v texte o zastupiteľských orgánoch a ľudských právach závažné nedemokratické rysy. Napr. spočívajúce v tom, že Národné zhromaždenie mohlo byť vo svojej zákonodarnej činnosti nahradené jeho predsedníctvom, vláda nemala vymedzené veci, v ktorých môže rozhodovať len kolektívne, prezident zasa nebol odvolateľný.<sup>75</sup>

Preambula ústavy (č. 100/1960 Zb. z 11. júla 1960) výslovne konštatovala: „*Spoločenské zriadenie, za ktoré bojovali celé generácie našich robotníkov i ostatných pracujúcich a ktoré mali od víťazstva Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie pred očami ako vzor, stalo sa pod vedením Komunistickej strany Československa skutočnosťou aj u nás. Socializmus v našej vlasti zvíťazil! Naš pracujúci ľud sa tak najprv zbavil pút cudzieho panstva a potom aj kapitalistického vykorisťovania a stal sa hospodárom svojej krajiny. Za týchto pätnásť rokov dokázal dosiahnuť svojou prácou a svojím cieľavedomým úsilím vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti také úspechy, aké boli za kapitalizmu nemysliteľné. Prednosti socialistickeho zriadenia sa prejavili aj u nás celkom jasne a presvedčivo. Zmenila sa podstatne tvárnosť našej krajiny. Naše národné hospodárstvo sa rozvíja a silnie ako nikdy predtým. Výroba z roka na rok vzrastá a životná úroveň všetkých pracujúcich sa ustavične zvyšuje. Niet už u nás vykorisťovateľských tried, vykorisťovanie človeka človekom je navždy odstránené. Niet už hospodárskych kríz ani nezamestnanosti. Vzdelanie a kultúra sa stávajú všeobecným majetkom všetkých pracujúcich. V ďalšom vývoji, keď sa práca stane prvou životnou potrebou, chceme dosiahnuť taký rozmach výrobných síl a také rozmnoženie bohatstva spoločnosti, aby bolo možné vyhovieť všetkým rastúcim potrebám spoločnosti i všestranného rozvoja každého jej člena. Potom bude možné prejsť k uskutočňovaniu najvyššej zásady rozdeľovania - zásady komunizmu: Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb!*“

Československá socialistická republika bola podľa ústavy jednotným štátom dvoch rovnoprávných bratských národov, Čechov a Slovákov. Čl. 4 ústavy jednoznačne vyjadril vedúcu rolu KSČ: „*Vedúcou silou v spoločnosti i v štáte je predvoj robotníckej triedy,*

<sup>73</sup> PEŠKA, Pavel: Úvahy nad popřením ústavnosti v letech 1948-1989, s. 206.

<sup>74</sup> ZDOBINSKÝ, Stanislav – MATOUŠEK, Stanislav: *Státní právo ČSSR*, s. 84, 86-89.

<sup>75</sup> PEŠKA, Pavel: Úvahy nad popřením ústavnosti v letech 1948-1989, s. 207.



*Komunistická strana Československa, dobrovoľný bojový zväzok najaktívnejších a najvedomejších občanov z radov robotníkov, roľníkov a inteligencie.“*

*V oblasti hospodárskeho zriadenia „Socialistická hospodárska sústava, v ktorej sú výrobné prostriedky zospoločenšené a celé národné hospodárstvo je plánovite riadené, zabezpečuje pri uvedomelej spolupráci všetkých občanov mohutný rozvoj výroby a ustavičný vzostup životnej úrovne pracujúcich. Práca v socialistickej spoločnosti je prácou v prospech celku a zároveň v prospech pracovníka samého.“*

Socialistické spoločenské vlastníctvo malo podľa ústavy dve základné formy: štátne vlastníctvo, ktoré bolo vlastníctvom všetkého ľudu (národný majetok), a družstevné vlastníctvo (majetok ľudových družstiev). Popri socialistickom vlastníctve existovalo ešte osobné vlastníctvo občanov - k spotrebným predmetom, najmä k predmetom osobnej a domácej potreby, rodinným domčekom, ako aj k úsporám nadobudnutým prácou. Bolo nedotknuteľné. Súkromné vlastníctvo však nedotknuteľným podľa ústavy nebolo. Presný obsah osobného a súkromného vlastníctva a rozdiel medzi nimi vyjadril občiansky zákonník z roku 1964.

Pre postavenie slovenských národných orgánov platilo, že Slovenská národná rada bola národným orgánom štátnej moci a správy na Slovensku. Slovenskú národnú radu tvorili poslanci Slovenskej národnej rady, volení ľuďom na Slovensku, ľudu zodpovední a ľuďom odvolateľní (imperatívny mandát) - na obdobie štyroch rokov. Do pôsobnosti Slovenskej národnej rady patrilo najmä uznášať sa v súlade s celoštátnym zákonodarstvom na zákonoch Slovenskej národnej rady vo veciach národnej alebo regionálnej povahy, pokiaľ na zabezpečenie všestranného hospodárskeho a kultúrneho rozvoja Slovenska vyžadovali osobitnú úpravu. Návrhy zákonov Slovenskej národnej rady mohli podávať poslanci, komisie a Predsedníctvo Slovenskej národnej rady. Predsedníctvo Slovenskej národnej rady malo 16 členov. Skladalo sa z predsedu Slovenskej národnej rady, z jej podpredsedov a z ďalších členov predsedníctva. Predsedníctvo SNR volila Slovenská národná rada zo svojho stredy na celé volebné obdobie.

Ústava z roku 1960 teda zrušila Zbor povereníkov. Výkonným orgánom SNR bolo Predsedníctvo SNR. SNR sama stelesňovala zjednotenie štátnej moci a štátnej správy, moci zákonodarnej a výkonnej. Zákonodarná moc SNR sa vzťahovala len na právo uznášať sa na zákonoch SNR vo veciach národnej a regionálnej povahy za dvoch podmienok – pokiaľ si zabezpečenie hospodárskeho a kultúrneho rozvoja Slovenska vyžadovalo osobitnú úpravu, a pokiaľ boli v súlade s celoštátnym zákonodarstvom. Navyše SNR mohla prijímať zákony vo veciach, na ktoré ju splnomocnilo Národné zhromaždenie. SNR už neprerokovala a neschvaľovala plán rozvoja národného hospodárstva ani neprerokovala a neschvaľovala rozpočet Slovenska. Jej právomoc bola vymedzená len ako participácia na príprave štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva. Takáto úprava bola v súlade s ústavnou koncepciou Československa ako unitárneho, centralizovaného štátu s formálnym priznaním autonómneho postavenia Slovenska. Bola to však autonómia len úplne fiktívna. Zmeny v rokoch 1964-1967 mali len kvantitatívny charakter. Unitárny centralizovaný štát zostal po celý čas zachovaný. Postupne sa rozširovali úseky štátnej správy, ktoré prešli do správy a pôsobnosti SNR, resp. rozširoval sa počet výkonných orgánov (komisií) SNR.<sup>76</sup>

## **2.4 Federalizácia ČSSR**

Ústavný zákon o československej federácii, niekedy označovaný ako malá ústava, premenil unitárnu štátnosť v trojitú – českú, slovenskú, a federálnu.<sup>77</sup> Transformáciu k zloženému štátu pripravil ústavný zákon č. 77/1968 Zb. o príprave federatívneho

<sup>76</sup> BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 343-346, 353.

<sup>77</sup> PEŠKA, Pavel: *Úvahy nad poprením ústavnosti v letech 1948-1989*, s. 207.

usporiadania Československej socialistickej republiky.<sup>78</sup> Podľa neho úlohy spojené s prípravou federatívneho usporiadania Československej socialistickej republiky plnila Česká národná rada a Slovenská národná rada (teda nie Národné zhromaždenie). Česká národná rada sa zriadila ako dočasný orgán ústavnej politickej reprezentácie českého národa. Dovtedy tento orgán neexistoval. Úlohou Českej národnej rady bolo vyjadrovať národné politické stanovisko k usporiadaniu vzťahov českého a slovenského národa a zabezpečovať prípravné práce spojené s ustanovením českého národného štátneho orgánu. Českú národnú radu zvolilo Národné zhromaždenie na návrh Národného frontu z poslancov Národného zhromaždenia zvolených v českých krajoch a z význačných predstaviteľov verejného života českého národa, ktorí neboli poslancami Národného zhromaždenia. Naproti tomu SNR bola kreovaná na základe všeobecných volieb.

Vlastný ústavný zákon o československej federácii bol prijatý 27. 10. 1968, slávnostne podpísaný 30. októbra 1968 v deň 50. výročia Martinskej deklarácie, a publikovaný pod číslom 143/1968 Zb. *„uznávajúc neodňateľnosť práva na sebaurčenie až do oddelenia a rešpektujúc suverenitu každého národa a jeho právo utvárať si slobodne spôsob a formu svojho národného a štátneho života.“* Zákonodarcovia boli *„presvedčení, že dobrovoľné federatívne štátne spojenie je zodpovedajúcim výrazom práva na sebaurčenie a rovnoprávnosť, avšak aj najlepšou zárukou pre náš plný vnútorný národný rozvoj i pre ochranu našej národnej svojbytnosti a zvrchovanosti.“*

Podľa preambuly išlo o dohodu slovenského a českého národa. Federácia bola útvarom sekundárnym, odvodeným od primárnych národných útvarov (nie štátnych útvarov, keďže Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika vznikli spolu s Federáciou až 1. 1. 1969). Skutočná Česká socialistická republika, jasne odlišiteľná od Československej republiky však nebola dokonštituovaná. Prejavilo sa to aj tým, že Česká národná rada vznikla voľbou Národného zhromaždenia, spoločného orgánu pôvodného unitárneho štátu.<sup>79</sup> S tým je spojené stále pretrvávajúce lipnutie Českej republiky na československej minulosti, „dobrom mene“ a symboloch Československa.

Kompetencie sa delili na výlučné federálne, spoločné a výlučné republikové. Do výlučnej pôsobnosti ČSSR patrila zahraničná politika, národná obrana, federálne štátne hmotné rezervy, federálne zákonodarstvo a správa, kontrola činnosti federálnych orgánov a ochrana federálnej ústavnosti. Do spoločnej pôsobnosti ČSSR a oboch republík patrilo plánovanie, financie, emisná činnosť, cenové veci, zahraničné hospodárske vzťahy, priemysel, poľnohospodárstvo a výživa, doprava, pošty a telekomunikácie, rozvoj vedy a techniky, práca, mzdy a sociálna politika, sociálno-ekonomické informácie, právna úprava socialistického podnikania, normalizácia, veci mier a váh, priemyslové právo, vnútorný poriadok a bezpečnosť štátu, veci tlače a iných informačných prostriedkov.<sup>80</sup>

**Ústavný zákon o česko-slovenskej federácii** ako plod demokratizačného úsilia z roku 1968 sa však v neskoršej praxi nenaplnil, lebo ho znehodnotila neskoršia normalizačná a tuho centralizačná politika strany a vlády. Obmedzenia zaviedol najmä **ústavný zákon č. 117/1969**, ktorého návrh sa zrodil priamo v aparáte ÚV KSČ.<sup>81</sup> V ďalších rokoch boli ústava a ústavný zákon č. 143/1968 Zb. zmenené ústavnými zákonmi č. 125/1970 Zb., 43/1971 Zb. (predĺžil funkčné obdobia Snemovne ľudu a Národných rád na päť rokov), či 50/1975 Zb. (umožnil voľbu nového prezidenta, ak prezident nemôže vykonávať svoj úrad dlhší čas ako 1 rok – kvôli chorobe prezidenta Svobodu).

<sup>78</sup> BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 358.

<sup>79</sup> Tamže, s. 360-361.

<sup>80</sup> Tamže, s. 361-362.

<sup>81</sup> UHER, Ján: Slovenská národná rada v roku 1968. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 185-186.

V 80. rokoch sa pod vplyvom zmien v ZSSR aj ČSSR snažila budiť dojem nejakej prestavby. Gustáv Husák v politickej správe ÚV KSČ XVII. zjazdu KSČ v marci 1986 konštatoval, že dozrel čas na vypracovanie novej ústavy ČSSR. V novembri 1988 boli práce oficiálne začaté zasadáním Ústredného výboru Národného frontu, ktorý zvolil 153-člennú Komisiu KSČ a Národného frontu pre prípravu novej Ústavy ČSSR na čele s generálnym tajomníkom ÚV KSČ Miloušom Jakešom. Komisia prvýkrát zasadala 10. 1. 1989 a oficiálne bola ustanovená 20-členná pracovná skupina pre prípravu návrhu novej ústavy pod vedením JUDr. Mariána Čalfu. Pracovná skupina pracovala na základe rozsiahlych expertíz Ústavu štátu a práva ČSAV, SAV a právnických fakúlt v Prahe a Bratislave. Nezverejneným, nedokončeným výsledkom bola trojjediná ústava - spoločná federácii aj členským republikám, v ktorej chýbala zmienka o vedúcej úlohe KSČ.<sup>82</sup>

## 2.5 Od nežnej revolúcie 1989 do zániku Československa

Do roku 1989 sme žili v spoločnosti sovietskeho typu, ktorá je svojou povahou **štátnokapitalistická**, prípadne charakteristická ešte ďalšou identifikačnou črtou – byrokratizmom.<sup>83</sup> Kým v období socializmu bola moc kontrolovaná predstaviteľmi politického stranického života v rámci KSČ (prípadne determinovaná aj zahraničnopolitickými záujmami Sovietskeho zväzu), rok 1989 priniesol obnovenie tradičného rozdelenia moci v súkromnohospodárskej kapitalistickej, politicky aj záujmovo pluralitnej spoločnosti. Niektorí autori v rámci tohto obdobia do konca roku 1992 hovoria o tzv. transformácii a rozlišujú obdobie prvotnej demokratizácie a obdobie inštitucionalizácie demokracie.

Obdobie prvotnej **demokratizácie** spoločnosti bolo obdobím revolučného preberania moci z rúk komunistickej strany a trvalo od 17. novembra 1989 do konania slobodných a demokratických parlamentných volieb v júni 1990. Obdobie inštitucionalizácie demokracie bolo časom kryštalizácie a upevňovania demokratického charakteru politického života i ostatných oblastí života našej spoločnosti, ale i riešenia štátoprávných otázok Československa a vzniku Slovenska. Trvalo od júna 1990, teda od konania prvých slobodných demokratických parlamentných volieb, do konania predčasných parlamentných volieb do NRSR v roku 1994.<sup>84</sup>

V tomto období už pre rozdelenie moci, ovplyvňujúce právny vývoj krajiny, musíme prihliadnuť k existujúcim koncepciám rozdelenia moci. Rozdelenie moci a jej ovplyvňovanie v spoločnosti vysvetľujú tri základné koncepcie: a) model vládnucej triedy, ktorý vychádza z názorov Karla Marxa, uznáva triednu podstatu spoločnosti i štátu a moc podľa nich presadzuje triedne záujmy, b) model mocenskej elity (predstaviteľmi sú napr. Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto a Robert Michels), ktorý tvrdí, že moc je v každej spoločnosti sústredená v rukách malého počtu ľudí, v rukách jednej mocenskej elity, ktorá vládne spoločnosti, a c) pluralistický model rozdelenia moci (predstaviteľom je David B. Truman), podľa ktorého je moc rozdelená v spoločnosti nerovnomerne, ale nie v rukách jednej elity, lež je rozptýlená medzi viaceré súperiace (záujmové) skupiny. Odlišné záujmy jednotlivým mocenským skupinám znemožňujú zjednotiť sa a sústrediť moc do rúk jednej skupiny, preto tieto skupiny musia o rôznych otázkach vyjednávať a uskutočňovať kompromisy.<sup>85</sup>

<sup>82</sup> GRONSKÝ, Ján: *Dokumenty k ústavnému vývoji Československa III. (1968-1989)*. Praha : Karolinum, 2000, s.250-251.

<sup>83</sup> ROŠKO, Róbert: Komunizmus, či štátny kapitalizmus? In: *Slovensko na konci tisícročia*. Bratislava : VEDA, 2000, s.187.

<sup>84</sup> SOPÓCI, Ján: *Záujmové skupiny v slovenskej politike v deväťdesiatych rokoch*. Bratislava : VEDA, 2002, s. 51.

<sup>85</sup> Tamže, s. 13-15.

Nositel'mi záujmov sú jednak subsystemy politického systému spoločnosti (občania, politické strany, vláda, parlament, štátna administratíva atď.), iné subsystemy spoločnosti (ekonomické a neekonomické – záujmové – skupiny členov spoločnosti), ale aj systémy iných spoločností a ich subsystemy (vlády iných štátov, podnikateľské skupiny pochádzajúce z týchto štátov a pod.) a supersystémy (nadmárodné spoločnosti, medzinárodné politické, ekonomické, vojenské, ekologické i ďalšie organizácie).<sup>86</sup>

**Záujmové skupiny** sa na rozdiel od politických strán neusilujú o priame získanie politickej moci, ale len o jej ovplyvňovanie, o získanie politického vplyvu. Medzi politickými stranami a záujmovými skupinami existuje sieť vzájomných vzťahov a prebieha medzi nimi vzájomné pôsobenie.<sup>87</sup> Na Slovensku v 90. rokoch ovplyvňovali politiku tri druhy záujmových skupín – formálne ekonomické záujmové skupiny zamestnávateľov a zamestnancov (združené v Asociácii zamestnávateľských zväzov a združení SR a Konfederácii odborových zväzov), neformálne ekonomické záujmové skupiny podnikateľov (združených na základe podobných či spoločných záujmov v procese privatizácie štátneho majetku alebo podnikania; vznikli zdola na základe ekonomických záujmov bývalých socialistických manažérov štátnych podnikov a iných privatizérov, politikov, finančníkov, burzových obchodníkov a iných najbohatších občanov SR) a neekonomické záujmové skupiny občanov (mimovládne neziskové organizácie ako Slovenská humanitná rada, Slovenská katolícka charita, Grémium tretieho sektora a i.). Ekonomické záujmové skupiny predstavujú najmä odborové organizácie, organizácie zamestnávateľov, podnikateľov, živnostníkov (a ich združenia), profesiové organizácie, obchodné a priemyselné komory a neformálne ekonomické záujmové skupiny podnikateľov. Spomedzi neekonomických záujmových skupín môžeme skúmať ekologické organizácie, humanitné a charitatívne organizácie, organizácie na obhajobu ľudských práv, organizácie mládeže, organizácie žien, organizácie samosprávnych orgánov miest a obcí, náboženské organizácie, organizácie národnostných a rasových menšín (a ich združenia) atď.<sup>88</sup>

Obdobie rokov 1990-1992 možno považovať za čas vzniku neformálnych ekonomických záujmových skupín, čas ich profilovania a začiatkov ich ekonomického i politického pôsobenia. Ide o obdobie privatizácie, kedy sa v tzv. malej privatizácii v rokoch 1991 a 1992 rozpredali maloobchodné predajne, menšie závody, hotely, reštaurácie a pod. Veľká privatizácia v nasledujúcich rokoch priniesla odpredaj veľkých podnikov, doplnený tzv. kupónovou privatizáciou, nahradenou na Slovensku v roku 1995 tzv. dlhopisovou privatizáciou.<sup>89</sup>

V rovine ústavnoprávnej ústavný zákon č. 135/1989 Zb. z decembra 1989 predstavoval derogáciu ústavných článkov typických pre stranoštát.<sup>90</sup> Zmenilo sa tiež chápanie Národného frontu (čl. 6) – „*Národný front je politickým výrazom zväzku národov a národností, sociálnych vrstiev a záujmových skupín. Môžu sa v ňom združovať politické strany, spoločenské a záujmové organizácie.*“ Teda mal zahŕňať už všetky vrstvy spoločnosti a predpokladal tiež pluralitu politických strán. Zákon tiež zmenil chápanie a poslanie kultúrnej politiky – „*Všetka kultúrna politika v Československu, rozvoj vzdelania, výchova a vyučovanie sú vedené v duchu vedeckého poznania a v súlade so zásadami vlastenectva, humanity a demokracie.*“

Ústavný zákon č. 161/1989 Zb. upravil otázku voľby prezidenta po slobodných demokratických voľbách (za účelom zvolenia Václava Havla) a úst. z. č. 182/1989 Zb. zmenil

<sup>86</sup> Tamže, s. 17.

<sup>87</sup> Tamže, s. 23-24.

<sup>88</sup> Tamže, s. 7, 49-50.

<sup>89</sup> Tamže, s. 90-91.

<sup>90</sup> BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 363.

text prísahy prezidenta. Úst. z. č. 46/1990 Zb. upravil inkompatibilitu poslaneckej funkcie s inými funkciami, upravil postavenie národných orgánov, a umožnil im určiť si iný počet poslancov, ale ešte stále vyžadoval sľub vernosti Československej socialistickej republike, preto bola potrebná zmena názvu štátu.

Najprv však Ústavný zákon SNR č. 50/1990 Zb. o názve, štátnom znaku, štátnej vlajke, štátnej pečati a štátnej hymne Slovenskej republiky priniesol v podstate dodnes používanú podobu štátnych symbolov, zmenených komunistickým režimom z dvojkríža na trojvrší na Kriváň a vatru. Názov štátu upravili dva ústavné zákony – prvý z marca 1990 (č. 81/1990 Zb.) zaviedol názov štátu Československá federácia bez pomlčky v Českej republike a s pomlčkou na Slovensku. Okolo tohto zákona sa strhla tzv. pomlčková vojna, ktorá viedla k ojedinelému javu - štátu s dvoma názvami. Druhý ústavný zákon - č. 101/1990 Zb. z 20. apríla 1990 – zaviedol názov štátu bez pomlčky vo forme Česká a Slovenská Federatívna Republika.

Po roku 1990 bolo prijatých niekoľko ústavných zákonov a zákonov obnovujúcich politickú demokraciu a občianske slobody. Ide o zákony o politických stranách (15/1990), o voľbách do Federálneho zhromaždenia (47/1990), o združovaní občanov (83/1990), o práve zhromažďovacím (84/1990), petičnom (85/1990) a o periodickej tlači (86/1990).<sup>91</sup>

Kompetencie federácie a republík nanovo vymedzil ústavný zákon č. 556/1990 Zb. z 12. decembra 1990, ktorým sa mení ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii. Základná prestavba politického a právneho zriadenia bola dokumentovaná v nasledujúcich rokoch ústavným zákonom č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd, č. 91/1991 Zb. o ústavnom súde (sídlo mal v Brne) - okrem posteriórnej kontroly súladu s ústavou rozhodoval kompetenčné spory, poskytoval výklad ústavných zákonov, rozhodoval o ústavných sťažnostiach, o ústavnosti rozpustenia politickej strany; č. 327/1991 Zb. o referende, č. 205/1992 Zb., ktorým bolo opäť skrátené funkčné obdobie Snemovne ľudu aj národných rád na 4 roky, č. 206/1992 Zb. o voľbe prezidenta, 211/1992 Zb. o kompetenciách a č. 493/1992 Zb., podľa ktorého Česká republika a Slovenská republika mohli v súlade so zahraničnou politikou Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky a medzinárodnými zmluvami, ktorými je Česká a Slovenská Federatívna Republika viazaná, uzavierať vo svojom mene dvojstranné medzinárodné dohody vo veciach, ktoré patrili do pôsobnosti Českej republiky a Slovenskej republiky. Tým bol splnený sen Slovákov o čiastočnej medzinárodnoprávnej subjektivite. Tento posledne spomenutý zákon už súvisí s procesom rozpadu ČSFR, ku ktorému viedli požiadavky Slovákov na zvýšenie republikových kompetencií vo federácii.

Východiskom jednaní o **prerozdelení kompetencií** bola základná schéma ústavného zákona o československej federácii z roku 1968. Podľa tohto zákona disponovala federácia určitými výlučnými kompetenciami, o množstvo ďalších kompetencií sa federácia a republiky delili a napokon vo výlučnej kompetencii republík boli zdravotníctvo, školstvo a kultúra. V rokovaní slovenská strana žiadala, aby sa na úkor centra rozšírili kompetencie republík. Na rozdiel od modelu z roku 1968 boli z nového textu vypustené výpočty výlučných kompetencií federácie a kompetencií spoločných. Namiesto nich vymenoval veci, ktoré patria do pôsobnosti federácie, vyčlenil oblasti v ktorých sa pôsobnosť federácie obmedzuje len na zákonodarstvo a zvyšné oblasti ponechal v pôsobnosti republík. Výsledok bol napokon taký, že v texte z roku 1968 už aj tak nejasné hranice medzi pôsobnosťou federácie a republík boli zákonom z roku 1990 ešte viac znejasnené. Veľa otázok, v ktorých sa nedospelo ku konsenzu, bolo buď opomenutých, alebo ponechaných v kompetencii Federálneho zhromaždenia. Vychádzalo sa z predpokladu, že sporné veci sa vyriešia v aplikačnej praxi. Rozšírenie pôsobnosti republík sa najvýraznejšie prejavilo v zahraničných veciach, ktoré sa priamo týkali

---

<sup>91</sup> CÍSAŘ, Jaromír – KINDL, Vladimír: Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945-1990, s. 95.

vonkajšej zvrchovanosti federácie a jej medzinárodnoprávnej subjektivity. V tom sa odrazil zvýšený dôraz Slovákov na medzinárodné zviditeľnenie ako kľúčovú otázku snáh o presadenie slovenskej identity.<sup>92</sup>

So snahami o spravodlivé prerozdelenie kompetencií súvisia tiež práce na novej ústave, resp. ústavách. Podľa českého vnímania sa najprv mala vytvoriť **federálna ústava** a až po nej ústavy republík. Na jeseň 1990 bola vytvorená „Komise poslanců pro přípravu nové ústavy České a Slovenské Federativní Republiky.“ Skladala sa zo 14 poslancov Federálneho zhromaždenia (7 Čechov a 7 Slovákov) a z 10 poslancov z každej z oboch národných rád republík. V zložení sa odrážalo celé politické spektrum. Členmi komisie boli aj predsedovia a ďalší členovia predsedníctiev troch zákonodarných zborov. Jednotlivým zasadaniam striedavo predsedali predsedovia troch zákonodarných zborov.<sup>93</sup>

Vo februári 1991, kedy mal predseda Federálneho zhromaždenia Alexander Dubček v rukách šesť návrhov ústavy z dielni politických strán, Ján Čarnogurský navrhol, aby pred prijatím federálnej ústavy uzavreli obe republiky „**štátnu zmluvu**.“ Tá by nielen znovu definovala rozdelenie pôsobností medzi centrom a republikami, ale položila by tiež nový základ spoločného štátu. Vzorom bola evidentne zmluva, ktorou chcel Gorbačov transformovať Sovietsky zväz. Vo februári 1992 schválilo návrh takejto zmluvy predsedníctvo Českej národnej rady ako základnú platformu pre rozhovory o konečnej verzii zmluvy. Predsedníctvo SNR však návrh pomerom desať ku desiatim zamietlo.<sup>94</sup>

Rovnako ako Federálne zhromaždenie mali aj obe národné rady svoje vlastné komisie pre prípravu ústav. Návrh ústavy SR bol pripravený pod vedením predsedu slovenského Najvyššieho súdu profesora Karola Planka, ktorý ho so zhruba 40 spolupracovníkmi vraj vypracoval za jeden mesiac. V ústavnej komisii českej národnej rady sa príprava kvôli vnútorným nezhodám pretiahla. Český návrh, údajne utajovaný, sa v neúplnej podobe dostal na verejnosť. Až do leta 1992 však bola príprava národných ústav v tieni prípravy spoločnej ústavy federácie. V zúfalstve nad nevykonnosťou federálnej komisie Václav Havel predložil vlastný návrh ústavy.<sup>95</sup>

V júli 1992 na politických rokovaníach medzi ODS a HZDS došlo po viacerých roztržkách a zrejmej nemožnosti dosiahnuť konsenzus v otázke usporiadania vzťahu Čechov a Slovákov k vzájomnej spokojnosti k prijatiu **politckej dohody ODS a HZDS**. V nej ODS pokladala za jedinú rozumnú a funkčnú formu spoločného štátu, vhodnú pre vtedajšiu Českú republiku a Slovenskú republiku, federáciu (s jedinou medzinárodnoprávnou subjektivitou), a HZDS za ňu pokladalo konfederáciu s medzinárodnoprávnou subjektivitou oboch republík. ODS nepovažovala takúto konfederáciu za spoločný štát, ale za zväzok dvoch samostatných štátov. V takom prípade ODS dáva prednosť dvom úplne samostatným štátom, teda ústavnému rozdeleniu štátu. V tomto kontexte 17. júla SNR schválila **Deklaráciu o zvrchovanosti Slovenskej republiky**. Vyhlasonala prirodzené právo slovenského národa na sebaurčenie a slobodné utváranie spôsobu a formy národného života a štátneho života a sľubovala rešpektovanie práv národnostných menšín a etnických skupín. Slávnostne ju prijalo 113 zo 150 poslancov SNR po tom, ako Mečiar a ďalší objasnili, že je zamýšľaná ako symbolické politické prehlásenie, nie ako ústavný akt alebo vyhlásenie nezávislosti. Aj samotná platná ústava hovorila o zvrchovaných republikách, preto z českého pohľadu bol slovenský krok opätovne zdôrazňujúci zvrchovanosť nepochopený. Proti deklarácii sa postavili kresťanskí demokrati a maďarská koalícia. Niekoľko minút po tom, ako bola

<sup>92</sup> STEIN, Eric: *Česko-Slovensko : konflikt roztržka rozpad*. Tr. Zdeněk Masopust. Praha : Academia, 2000, s. 73, 75.

<sup>93</sup> Tamže, s. 56.

<sup>94</sup> Tamže, s. 93, 139.

<sup>95</sup> Tamže, s. 57.

deklarácia prijatá, prezident Havel oznámil, že rezignuje na zvyšok svojho funkčného obdobia, ktoré sa malo skončiť v októbri 1992.<sup>96</sup>

23. júla bola uzavretá nová politická dohoda medzi ODS a HZDS, ktorá viedla k prijatiu **zákona o spôsobe zániku federácie**. Čoskoro - 1. septembra 1992 schválila SNR **slovenskú ústavu**, vypracovanú vo veľkej časovej tiesni. Nová česká ústava bola schválená až 16. decembra, teda iba 14 dní pred zánikom federácie.<sup>97</sup>

Slovenskú ústavu po júnových voľbách, v ktorých zvíťazila strana HZDS, pripravila skupina expertov, na ktorej čele stáli Milan Čič a Ľubomír Fogaš. Podľa Ľ. Fogaša pracovnej skupine prišlo až 2630 listov s pripomienkami, čo naznačuje rozsiahly záujem verejnosti. Pri prejednávaní v parlamente bolo predložených viac ako 400 pozmeňovacích návrhov, z ktorých 150 ústavnoprávny výbor prijal. 114 poslancov hlasovalo za ústavu, 16 poslancov Kresťansko-demokratického hnutia hlasovalo proti, štyria maďarskí členovia Strany demokratickej ľavice sa hlasovania zdržali a 16 maďarských zástupcov nebolo prítomných.<sup>98</sup> Je zaujímavosťou, že ústava vstúpila do účinnosť v niektorých ustanoveniach ešte počas existencie federácie. Ustanovenia, ktoré boli výslovne v rozpore s existenciou spoločného štátu vstúpili do účinnosti až dňom vzniku samostatnej Slovenskej republiky, 1. januára 1993.

25. novembra 1992 bol prijatý ústavný zákon č. 542/1992 Zb. o **zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky**, podľa ktorého „*uplynutím 31. decembra 1992 zaniká Česká a Slovenská Federatívna Republika. Nástupníckymi štátmi Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky sú Česká republika a Slovenská republika... Zánikom Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky zanikajú štátne orgány Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Súčasne zanikajú ozbrojené sily a ozbrojené bezpečnostné zbory Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky a rozpočtové a príspevkové organizácie napojené na štátny rozpočet Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky a štátne organizácie v pôsobnosti Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, ktoré boli zriadené zákonom. Česká republika a Slovenská republika nesmú po zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky používať štátne symboly Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky.*“<sup>99</sup>

Česká republika a Slovenská republika mohli ešte pred zánikom Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky uzavierať medzinárodné zmluvy voči tretím štátom vo svojom mene s tým, že tieto zmluvy nadobudnú platnosť po zániku Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Išlo teda o akýsi druh medzinárodnoprávnej subjektivity s odkladacou podmienkou uplynutia času.

Z medzinárodnoprávneho hľadiska sú Slovenská a Česká republika nástupníckymi štátmi Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Nástupníctvo štátu predpokladá zmenu výsostného územia. Tá môže byť spôsobená cesiou, secesiou (separáciou), oddelením, anexiou, adjudikáciou (postúpením), fúziou (zlúčením niekoľkých štátov) alebo rozdelením (dismembráciou). V prípade Československa pripadá do úvahy separácia a rozdelenie (*dismembratio*). Pri rozdelení sa hovorí o úplnej sukcesii štátov. Tá predpokladá, že žiadny zo vznikajúcich štátov nie je totožný s pôvodným medzinárodnoprávnym subjektom. Príkladom je napr. zánik Svätej ríše rímskej národa nemeckého v roku 1806, alebo zánik Rakúsko-Uhorska v roku 1918. Pri oddelení, separácii, ide o čiastočnú sukcesiu, pričom identita dovtedajšieho štátu zostáva zachovaná. Príkladom je napr. secesia Texasu od Mexika v roku 1840. V prípade Československa išlo o **rozdelenie (*dismembratio*)**, ústava Československa nebola prevzatá ani Českou ani Slovenskou republikou, naopak, oba štáty si vytvorili ústavy nové, keďže identita pôvodného medzinárodnoprávneho subjektu zanikla a prešla na dva

<sup>96</sup> Tamže, s. 164, 167.

<sup>97</sup> Tamže, s. 179.

<sup>98</sup> Tamže, s. 211-212.

<sup>99</sup> V skutočnosti však Česká republika používa doteraz štátne symboly ČSFR. Je to spôsobené faktom, že ČR vždy pokladala ČSFR za hlavne svoj štát.

nezávislé nástupnícke štáty, hoci jeden z nich (Česká republika) si osobuje symboly zaniknutého útvaru. Novovzniknuté štátne útvary sukcedovali do zmlúv, členstva v medzinárodných organizáciách, štátneho majetku, archívov, štátnych dlhov voči ostatným medzinárodnoprávnym subjektom aj súkromným zahraničným veriteľom, ako aj do medzinárodnoprávnych nárokov na odškodnenie zaniknutej Československej republiky.<sup>100</sup>

## 2.6 Vývoj zákonodarnej moci

Zákonodarnú moc po roku 1946 vykonávalo na celoštátnej úrovni jednokomorové **Dočasné národné zhromaždenie**, ktoré malo 300 členov, z toho 100 zo Slovenska. Bolo zvolené v delegačných voľbách na základe parity 4 politických strán združených v tzv. Národnom fronte v Čechách a 2 strán na Slovensku a straníckej parity zástupcov celonárodných organizácií a ôsmich významných osobností.<sup>101</sup> Nahradilo ho **Ústavodarné národné zhromaždenie** o 300 členoch (z toho 69 zo Slovenska), ktoré vzniklo na základe demokratických volieb.

Po prevrate 1948 prišlo tiež k čistkám v parlamente.<sup>102</sup> 10 poslancov skončilo vo väzbe, 35 emigrovali na Západ a 11 rezignovali na svoj post. Zákonodarný zbor sa stal úplne nástrojom KSC, pričom návrhy zákonov boli vopred prerokované právnymi expertmi KSC združenými v právnej komisii UV KSC, v strednom sekretariáte, príp. aj v Predsedníctve ÚV KSC.<sup>103</sup>

Podľa **ústavy 9. mája** bolo Národné zhromaždenie jednokomorové, malo 300 poslancov, volených na 6 rokov; vláda bola zodpovedná Národnému zhromaždeniu v duchu klasického parlamentarizmu tradičného v Československu. Prezident bol volený Národným zhromaždením na 7 rokov. Slovenskými národnými orgánmi bola 100-členná SNR volená na 6 rokov a Zbor povereníkov menovaný a odvolávaný vládou. Súdna moc prepokladala účasť laického prvku v podobe sudcov z ľudu. V rámci územnosprávneho usporiadania sa rozlišovali miestne, okresné a krajské národné výbory. 300-členné Národné zhromaždenie v takejto podobe bolo zvolené na 6 rokov, zišlo 10. 6. 1948 a do roku 1954 prijalo celkom 316 zákonov.<sup>104</sup>

Pre volebné právo na základe ktorého bolo Národné zhromaždenie kreované, platí, že šlo o voľby fakticky bez politického pluralizmu. V roku 1954 boli prijaté tri zákony upravujúce volebné právo – 1. zákon č. 14/1954 Zb. o voľbách do národných výborov (nahradený neskôr zákonom č. 39/1960 Zb. o voľbách do národných výborov, potom zákonom č. 34/1964 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia a do národných výborov, neskôr zákonom č. 114/1967 Zb. o voľbách do národných výborov a poslednou bola úprava SNR - ústavný zákon č. 127/1970 Zb. o voľbe poslancov krajských národných výborov v SSR), 2. ústavný zákon č. 26/1954 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia a o voľbách do Slovenskej národnej rady a 3. zákon č. 27/1954 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia. Najdôležitejším v tejto súvislosti je fakt, že sa definitívne prešlo od systému pomerného zastúpenia k voľbám, pri ktorých bol v obvode volený len jeden kandidát Národnej fronty vo

<sup>100</sup> MÜNCH, Ingo von – HOOG, Günter: Zánik československého štátu z medzinárodnoprávneho hľadiska. In: VODIČKA, Karel (ed.): *Dělení Československa : Deset let poté...* Praha : VOLVOX GLOBATOR, 2003, s. 134-137.

<sup>101</sup> CÍSAŘ, Jaromír – KINDL, Vladimír: Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945-1990. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 81.

<sup>102</sup> Ale aj vo všetkých sférach života dochádzalo k tzv. vyakčňovaniu nepohodlných ľudí akčnými výbormi. protiprávne **konanie akčných výborov** bolo dodatočne schválené zákonom z 11. 7. 1948 o úprave niektorých pomerov na ochranu verejných záujmov (č. 213/1948 Sb.). Pozri MALÝ, Karel: K teorii a praxi socialistického zákonodárství, s. 46.

<sup>103</sup> PEŠEK, Jan – LETZ, Róbert: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 : 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 259.

<sup>104</sup> CÍSAŘ, Jaromír – KINDL, Vladimír: Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945-1990, s. 83.



všeobecných, rovných, priamych voľbách s tajným hlasovaním s aktívnym volebným právom podmieneným vekom 18 rokov a pasívnym volebným právom obmedzeným vekom 21 rokov. Zvolený bol ten kandidát, ktorý obdržal nadpolovičnú väčšinu všetkých odovzdaných hlasov. Platil imperatívny mandát, teda zvolený mohol byť odvolaný hlasovaním voličov daného obvodu.<sup>105</sup> Pritom treba upozorniť na to, že za socializmu voľby podľa oficiálnej doktríny (a aj *de facto*) nemali charakter boja o politickú moc. Otázka moci bola jednoznačne a trvalo rozhodnutá v prospech robotníckej triedy a ostatných pracujúcich. Voľby preto nemohli rozhodnúť o možnej zmene mocenských pomerov. Mali iný zmysel – vybrať a zvoliť do zastupiteľských výborov najlepších predstaviteľov robotníckej triedy, družstevného roľníctva a pracujúcej inteligencie. Občania mali vo voľbách „príležitosť“ vyjadriť svoj aktívny postoj k socialistickému spoločenskému zriadeniu, k politike marxisticko-leninskej strany.<sup>106</sup>

Počas volebného obdobia do roku 1960 bolo prijatých len 118 zákonov. K oživeniu došlo koncom roku 1956, kedy po odhalení kultu osobnosti došlo k zmenám trestnoprávných predpisov, opierajúc sa o sovietske poučky o zmenšovaní potlačovateľskej úlohy štátu a zvýraznení výchovnej a prevýchovnej funkcie trestných noriem.<sup>107</sup>

Po prijatí socialistickej ústavy z roku 1960 sa ústavou predpokladaný zákonodarný zbor zišiel 23. 6. 1960 na základe volieb konaných 12. 6. Počas svojho funkčného obdobia (do 12. 6. 1964) prijal 72 zákonov.<sup>108</sup>

Ďalšie voľby – v roku 1964 - prebehli na základe zákona č. 34/1964 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia a do národných výborov. V tomto funkčnom období rokov 1964-1968 prijalo Národné zhromaždenie 92 zákonov. Podľa ústavného zákona o československej federácii bol vytvorený nový celoštátny zákonodarný zbor – **Federálne zhromaždenie**, tvorený dvoma snemovňami – Snemovňou ľudu (200 poslancov) a Snemovňou národov (150 poslancov, z toho 75 z Českej a 75 zo Slovenskej republiky).<sup>109</sup> Bol tiež formálne zriadený ústavný súd na rozhodovanie kompetenčných sporov medzi republikami a o súlade zákonov s ústavou a podzákonných predpisov so zákonmi, ale fakticky nebol nikdy zrealizovaný.

Predstaviteľom národnej zvrchovanosti a svojbytnosti slovenského národa a najvyšším orgánom štátnej moci v Slovenskej socialistickej republike bola Slovenská národná rada. Česká národná rada mala 200 poslancov, Slovenská národná rada 150 poslancov. Národná rada sa volila na obdobie 4 rokov. Do pôsobnosti národnej rady patrilo najmä:

- a) uznávať sa na ústavných a iných zákonoch republiky a sledovať, ako ich orgány republiky vykonávajú,
- b) dávať súhlas na medzinárodné zmluvy, na ktorých vykonanie je potrebný zákon národnej rady,
- c) rokovať o zásadných otázkach vnútornej politiky,
- d) schvaľovať strednodobý národohospodársky plán a štátny rozpočet republiky, preverovať ich plnenie a schvaľovať štátny záverečný účet republiky,
- e) voliť a odvolávať predsedu národnej rady a ostatných členov predsedníctva národnej rady,
- f) rokovať o programovom vyhlásení vlády republiky a kontrolovať jej činnosť a činnosť jej členov, ako aj rokovať o dôvere vláde,
- g) zriaďovať zákonom ministerstvá a iné ústredné orgány štátnej správy republiky,
- h) voliť a odvolávať členov Ústavného súdu republiky,
- ch) zriaďovať zákonom kontrolný orgán národnej rady.

<sup>105</sup> MATES, Pavel: Vývoj volebního práva v letech 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 227-228.

<sup>106</sup> ZDOBINSKÝ, Stanislav – MATOUŠEK, Stanislav: *Státní právo ČSSR*, s. 184.

<sup>107</sup> CÍSAŘ, Jaromír – KINDL, Vladimír: *Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945-1990*, s. 85.

<sup>108</sup> Tamže, s. 86.

<sup>109</sup> Tamže, s. 87.

V čase, keď národná rada nezasadala buď preto, že zasadanie bolo skončené (zasadalo sa len dvakrát ročne), alebo preto, že volebné obdobie uplynulo, vykonávalo pôsobnosť národnej rady predsedníctvo národnej rady. Nepatrilo mu však prijímať a meniť ústavné zákony a uznávať sa na štátnom rozpočte republiky.

V 70. a 80. rokoch mal parlament v podstate dvojjedinú úlohu: plniť poslušne pokyny stranického vedenia a jeho aparátu a súčasne čo najpresvedčivejšie predstierať, že je zhromaždením slobodne volených zástupcov všetkého obyvateľstva a jeho záujmy háji. Od leta 1971 do jesene 1988 nastali v parlamente zmeny len z dôvodu úmrtia niektorých poslancov. Navyše pre parlament bolo úplne paralyzujúce, že orgány KSCĽ a ich aparát detailne posudzoval návrhy zákonov ešte pred finálnym (a viac-menej formálnym) prejednávaním vo Federálnom zhromaždení.<sup>110</sup>

Až ústavným zákonom č. 183/1989 Zb. došlo k rekonštrukcii parlamentu úpravou kooptácie a odvolania poslancov zastupiteľských orgánov.<sup>111</sup>

## 2.7 Výkonná moc

Pre československý systém najvyšších štátnych orgánov bol vždy charakteristický parlamentarizmus, teda forma, v ktorej dominuje parlament. Výkonná moc, reprezentovaná vládou na čele s predsedom vlády, bola vždy zodpovedná parlamentu. V podmienkach slovenských národných orgánov existujúcich po roku 1945 úlohy vlády plnil Zbor povereníkov, a to až kým nebol zrušený ústavou z roku 1960, na základe ktorej sa SNR stala nositeľkou zákonodarnej aj výkonnej moci (tú druhú vykonávala prostredníctvom svojho Predsedníctva). Po federalizácii ČSSR bola vláda republiky najvyšším výkonným orgánom štátnej moci republiky a skladala sa z predsedu, podpredsedov a ministrov. Vláda republiky bola za výkon svojej funkcie zodpovedná národnej rade, ktorá jej mohla vysloviť nedôveru. Ústredná, federálna vláda Československej socialistickej republiky sa skladala z predsedu, podpredsedov, ministrov a štátnych tajomníkov. Platila zásada, podľa ktorej ak bol ministrom občan Českej socialistickej republiky, štátnym tajomníkom mal byť občan Slovenskej socialistickej republiky alebo naopak. Ústavný zákon 125/1970 znovu centralizoval výkonnú moc, keď federálnej vláde poskytol právo pozastaviť, resp. zrušiť tie akty národných vlád, ktoré by odporovali opatreniam federálnej vlády.<sup>112</sup>

Pokiaľ ide o pozíciu prezidenta, Ústava 9. mája nadväzovala na Ústavu z roku 1920, čo spôsobilo, že postavenie prezidenta a jeho kompetencie boli do značnej miery totožné s postavením a právomocami prezidenta podľa Ústavnej listiny z roku 1920. Prezidenta volilo jednokomorové Národné zhromaždenie na 7 rokov. Ustanovenia o voľbe a zastupovaní prezidenta boli prevzaté z ústavy z roku 1920. Ústava 9. mája vychádzala naďalej z dualistickej koncepcie výkonnej moci, rozdelenej medzi prezidenta a vládu. Za prejavy prezidenta súvisiace s výkonom úradu bola zodpovedná vláda. Každý úkon prezidenta na úseku vládnej a výkonnej moci vyžadoval spolupodpis zodpovedného člena vlády. Prezident mal právo menovať a odvolávať predsedu a ostatných členov vlády, mal právo byť prítomný na schôdzkach vlády, predsedat' jej a rovnako mohol pozývať si vládu alebo jej členov na poradu, vyžadovať od nich správy. Oprávnenia prezidenta vo vzťahu k Národnému zhromaždeniu sa tiež prebrali z Ústavnej listiny z roku 1920 – prezident mohol zvolávať, odročovať a rozpúšťať parlament, mal právo relatívneho veta voči zákonom parlamentu a právo absolútneho veta voči opatreniam Predsedníctva Národného zhromaždenia.<sup>113</sup>

<sup>110</sup> CIGÁNEK, František: Předlistopadový parlament ve světle archivní dokumentace. In: *Dvě desetiletí před listopadem 89*. Praha : Maxdorf, 1993, s. 59-62.

<sup>111</sup> KURA, Alexander: *Prezident v systéme štátnych orgánov Slovenskej republiky*. Komárno : Vydavateľstvo KT s. r. o., 2003, s. 44.

<sup>112</sup> CÍSAŘ, Jaromír – KINDL, Vladimír: *Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945-1990*, s. 91.

<sup>113</sup> KURA, Alexander: *Prezident v systéme štátnych orgánov Slovenskej republiky*, s. 37-45.

Podľa sovietskeho vzoru mali v krajinách sovietskeho bloku v sústave najvyšších štátnych orgánov prioritu kolektívne orgány pred individuálnymi. Preto v socialistických krajinách na mieste prezidenta stála často kolektívna hlava štátu, napr. v Maďarsku do 23. 10. 1989 to bola Prezidiálna rada. Československá ústava z roku 1960 však zachovala individuálnu hlavu štátu, aj keď pojem „hlava štátu“ sa v ústave nepoužíval. Zachovanie individuálnej hlavy štátu bolo odôvodnené domácou ústavnou tradíciou, a vzájomným prepojením funkcie hlavy štátu s funkciou v straníckom aparáte KSČ. Prezidenta volilo Národné zhromaždenie a za výkon svojej funkcie mu bol prezident zodpovedný. Zaujímavosťou je, že ústava neobsahovala zákaz opätovného zvolenia za prezidenta po ukončení dvoch po sebe idúcich volebných období. Prezident už nemal právo veta voči zákonom Národného zhromaždenia a zákonným opatreniam jeho Predsedníctva. Nedisponoval ani právom rozpúšťať parlament a odročovať jeho zasadania. Tiež mu bolo odňaté právo menovať sudcov. Prezident naďalej disponoval právom vymenúvať a odvolávať predsedu a ostatných členov vlády. Naďalej mal tiež právo byť prítomný na schôdzkach vlády, predsedáť jej a vyžadovať si od vlády a jej členov správy. Podľa ústavy už vláda neniesla zodpovednosť za prejavy prezidenta. Prezident bol samostatne ústavne zodpovedný pred Národným zhromaždením a jeho akty už nevyžadovali k platnosti spolupodpis člena vlády.<sup>114</sup>

K rozšíreniu prezidentských právomocí došlo na základe ústavného zákona č. 10/1969 Zb. o Rade obrany štátu, ktorý priznal prezidentovi právo menovať členov tohto orgánu. Napokon ústavným zákonom č. 50/1975 Zb. sa zaviedla fakultatívna voľba prezidenta v prípade, ak prezident zo závažných dôvodov nemôže vykonávať svoj úrad dlhšie ako jeden rok. Reagovalo sa tak na chorobu prezidenta Ludvíka Svobodu. Priestor pre zvolenie Václava Havla vytvoril ústavný zákon č. 161/1989 Zb. Ďalším ústavným zákonom (182/1989 Zb.) sa zmenil text ústavného sľubu prezidenta republiky. Ústavný zákon 158/1990 Zb. stanovil funkčné obdobie prezidenta na 24 mesiacov. Ďalšie ústavné zákony rozšírili kompetencie prezidenta v smere vyhlasovania referenda a menovania sudcov Ústavného súdu.<sup>115</sup>

## 2.8 Súdna moc

Obdobie po roku 1945 je charakterizované z hľadiska súdnej moci vytvorením osobitného retribučného súdnictva na súdenie vojnových zločincov, zradcov a kolaborantov. Na základe prezidentských dekrétov, platných však len v českých krajinách, sa vytvorila sústava mimoriadnych ľudových súdov a Národný súd.<sup>116</sup>

Za účelom ochrany ľudovodemokratického štátu a jeho spoločenského zriadenia pred trestnou činnosťou vonkajších aj vnútorných nepriateľov bol vydaný zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky a zároveň s ním zákon č. 232/1948 o Štátnom súde. **Štátny súd** existoval aj v období medzivojnovkej republiky, a podobne súdil trestné činy spáchané proti záujmom ochrany republiky. Nanovo konštituovaný Štátny súd mal sídlo v Prahe a prislúchalo mu konať a rozhodovať o tých trestných činoch uvedených v zákone na ochranu ľudovodemokratickej republiky, na ktoré tento zákon ustanovoval trest smrti alebo trest na slobode dlhší ako desať rokov, a o tých, u ktorých štátny prokurátor navrhol, aby o nich konal Štátny súd. Posledná uvedená kategória nadviazala na líniu neštandardných právnych riešení v oblasti trestného práva.<sup>117</sup>

---

<sup>114</sup> Tamže.

<sup>115</sup> Tamže.

<sup>116</sup> **Národný súd** pozostával z prednostu, jeho dvoch námestníkov, zo senátnych predsedov a z prísediacich. Prednostu, jeho námestníkov a predsedov senátov menoval na návrh vlády prezident republiky z radov sudcov z povolania. Prísediacich menovala na návrh ministra spravodlivosti vláda zo zoznamov pripravených krajinými národnými výbormi. Rozhodoval v sedemčlenom senáte (predseda a šesť prísediacich). ŠTAJGR, František – PLUNDR, Otakar: *Organizácia justície a prokuratúry*, s. 48.

<sup>117</sup> Tamže, s. 49.

Štátny súd sa skladal z prezidenta a z potrebného počtu viceprezidentov, občianskych a vojenských sudcov z povolania a sudcov z ľudu. Sudcov z ľudu vymenúvala vláda na návrh krajských národných výborov na obdobie jedného roku. Sudcov z ľudu z vojenských osôb v činnnej službe vymenúvala vláda z osôb navrhnutých ministrom národnej obrany. Po uplynutí jednoročného obdobia bolo možné tie isté osoby znovu vymenovať. Na úkony verejnej obžaloby, ustanovené trestným poriadkom a predpismi ho meniacimi a doplňujúcimi, sa zriadila pri Štátnom súde Štátna prokuratúra. Členovia Štátnej prokuratúry boli štátny prokurátor a štátni viceprokurátori.

Prvé **narušenie tradičnej stredoeurópskej paradigmy práva** a jeho aplikácie predstavovala súdna aplikácia ústavy všeobecnými súdmi na všetkých úrovniach. Tento dovtedy netradičný postup mal slúžiť na presadenie ideí obsiahnutých v Ústave 9. mája v situácii, kedy sa v praxi mali aplikovať ešte nezmenené prvorepublikové zákony. Ústava totiž dala v čl. 171 ods. 3 pokyn interpretovať a aplikovať zákony v súlade s Ústavou. Československé sudy tak napríklad opakovane argumentovali ústavným princípom rovnosti pohlaví, z čoho vyvodzovali, že už nezáleží len na manželovi, aby určil, kde manželia budú bývať. To, že manželka odmietla bývať v dome manželových rodičov preto nemožno pokladať za dôvod na rozvod. Tento systém však bol veľmi skoro opustený – zrejme z dôvodu ideologického prispôsobenia znenia zákonov a iných podústavných noriem ústavným princípom v rokoch právnickej dvojročnice.<sup>118</sup>

Výkon súdnej moci po roku 1948 je charakteristický tzv. sudcovským aktivizmom, pri ktorom sudca nie je len aplikátorom práva, ale právo tiež aktívne formuje a prispôbuje svojím výkladom. Prvé **aktivistické rozhodnutie** v Zbierke rozhodnutí československých súdov pochádza z jesene 1949. Štýl a argumenty tohto rozhodnutia sa radikálne líšia od predchádzajúcej kazuistiky. V tomto rozhodnutí Najvyšší súd potvrdil trestný čin velezrady a trest osem rokov väzenia pre katolíckeho kňaza, uložený Štátnym súdom. Kňaz údajne odmietol poskytnúť posledné pomazanie žene preto, lebo bola členkou komunistickej strany, a takto donútil túto ženu zo strany vystúpiť. Najvyšší súd zopakoval dlhé pasáže z rozhodnutia Štátneho súdu, v ktorých popisuje kriminálnu rolu Svätej stolice a katolíckej cirkvi v českých a svetových dejinách, počínajúc husitstvom. Kňaz bol pritom malým kolieskom v súkolí tohto veľkého zločinného mechanizmu.<sup>119</sup>

Sudcovia mali rozhodovať ideologicky a neskrývať to za nepriehľadnú hradbu právnického formalizmu. Rozhodnutia mnohých súdov sú preto plné marxistických frázi, neustále opakujúcich fundamentálny rozdiel medzi právnym systémom buržoáznej spoločnosti založenej na vykorisťovaní človeka človekom na jednej strane a spravodlivým socialistickým systémom na strane druhej. Minister Fierlinger doslova prehlásil, že sudca je politickou bytosťou a ak je dobrým marxistom a vzdelaným človekom, uvedomuje si, že 99 percent jeho rozsudkov má politický význam.<sup>120</sup>

S tým súviselo aj nezakryté preferovanie kolektívnych záujmov pred záujmami individuálnymi, napríklad uprednostnenie záujmu družstva pred záujmom súkromného podnikateľa. Zdôrazňoval sa osobitne triedny prístup k právu a zákonom, čo malo znamenať napríklad uprednostňovanie robotníkov pred dedinskými boháčmi. Aký však bol presný obsah triednosti a posúdenie, kto a za akých podmienok je triednym nepriateľom, nebolo definované.<sup>121</sup>

---

<sup>118</sup> KÜHN, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v eře stredoevropskéh komunismu a transformace : Analýza příčin postkomunistické právní krize*. Praha : C.H. Beck, 2005, s. 35-37.

<sup>119</sup> Tamže, s. 34. Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR z 30. 9. 1949, To 144/49, Sb. s. r., 1949, č. 51/1949, s. 66-75.

<sup>120</sup> Tamže, s. 39-40.

<sup>121</sup> Tamže, s. 46, 49.

Od 60. rokov, keď prišlo vytriezvenie z opojenia marxizmom-leninizmom, sudcovský aktivizmus bol postupne nahradený prísnyim právnym formalizmom. V 70. rokoch už bola sudcovská kultúra úplne iná. Argumentácia sa zakladá na jazykovom výklade, na účel a zmysel úpravy sa neprihliada.<sup>122</sup>

Už retribučné súdnictvo v roku 1945 prinieslo účasť laikov v súdnictve v podobe ľudových súdov. Laický prvok však bol v **súdnictve** prítomný už v období medzivojnovkej Československej republiky, a od konca 19. storočia aj v Uhorsku – v podobe porotného systému.<sup>123</sup>

V trende laicizácie súdnictva pokračoval ľudovodemokratický režim. Právny základ k tomu dala Ústava 9. mája. Jej § 140 ods. 1 a 3 zakotvil, že súdy vykonávajú svoju moc spravidla v senátoch, ktoré sa skladajú zásadne zo sudcov z povolania a zo sudcov z ľudu. Tým sa určil princíp čiastočného odbyrokratizovania súdnictva a jeho zľudovenia. Tento princíp sa do podrobnosti vykonal zákonom č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdnictva. Ten zaviedol pre všetky riadne súdy sudcov z ľudu. Sudcom z ľudu mohol byť československý občan vo veku od 30 do 60 rokov, ktorý bol zapísaný v stálom voličskom zozname, bol občiansky bezúhonný, štátne spoľahlivý a oddaný ľudovodemokratickému zriadeniu. Ustanovovali ich okresné a krajské národné výbory, resp. pre Najvyšší súd vláda, a to vždy na dva roky. Na okresnom súde konal trojčlenný senát zložený zo sudcu z povolania a z dvoch sudcov z ľudu ako prísediacich, krajský súd konal v troj- alebo päťčlennom senáte (zloženom z dvoch sudcov z povolania a troch sudcov z ľudu) a Najvyšší súd v päťčlennom senáte.<sup>124</sup> Ľudové súdnictvo sa teda z výnimočného spôsobu výkonu súdnictva, použitého pri retribučnom súdnictve, stalo štandardom.

Okresný súd sa skladal z predsedu okresného súdu, poprípade z jeho námestníka, z potrebného počtu ďalších sudcov z povolania (senátnych predsedov okresného súdu a sudcov okresného súdu) a sudcov z ľudu. Krajský súd vykonával súdnu moc v prvej stolici v senátoch, zložených zo sudcu z povolania ako predsedu senátu a z dvoch sudcov z ľudu ako prísediacich, a v konaní opravnom v senátoch zložených z dvoch sudcov z povolania, z ktorých jeden predsedal, a z troch sudcov z ľudu ako prísediacich. Dovtedajšie zloženie Najvyššieho súdu sa doplnilo o potrebný počet sudcov z ľudu. Počet sudcov z ľudu, potrebný pre Najvyšší súd, určoval prvý predseda Najvyššieho súdu.

Za sudcov z ľudu nesmeli byť povolani sudcovia z povolania, konceptní úradníci úradov verejnej obžaloby, (verejní) notári, advokáti, obhajcovia vo veciach trestných a duchovní (zrejme kvôli zaujatosti voči režimu). Sudcovia z ľudu boli pri rozhodovaní rovní so sudcami z povolania.

Sudcovia z ľudu mali byť podľa možnosti z toho istého alebo blízkeho odboru práce, ku ktorému patrili účastníci konania alebo ktorého sa týkala prejednávaná vec. Dôsledkom účasti sudcov z ľudu bolo zrušenie okresného a krajského obchodného súdu v Prahe,

<sup>122</sup> Tamže, s. 39, 75.

<sup>123</sup> ŠTAJGR, František – PLUNDR, Otakar: *Organizácia justície a prokuratúry*, s. 45. Podľa zákona č. 278/1919 Zb. boli spôsobilými byť porotcami muži i ženy po dosiahnutí 35. roku veku, pokiaľ vedeli čítať a písať, mali domovské právo v niektorej tuzemskej obci a bývali v obci aspoň jeden rok. Každoročne v septembri sa zostavovali tzv. prvotné zoznamy, z ktorých komisia zložená z troch sudcov určených prezidentom krajského súdu a piatich dôverníkov zvolených obecným zastupiteľstvom v sídle krajského súdu vytvárala tzv. ročný zoznam. Štrnásť dní pred zasadnutím poroty komisia zložená z prezidenta krajského súdu, dvoch sudcov, prokurátora a zástupcu advokátskej komory vylosovala tzv. služobný zoznam obsahujúci 36 hlavných porotcov a 9 náhradných porotcov. Zo služobného zoznamu sa pred začiatkom pojednávania vylosovala 12-členná tzv. lavica porotcov, ktorá sa účastnila pojednávania. Úprava v zákone 232/1946 Zb. zverila do právomoci porotných súdov rozhodovať o zločinoch a prečinoch politickej povahy a o zločinoch, na ktoré zákon ustanovoval trest smrti alebo trest na slobode dlhší ako 5 rokov. Porotné súdy zasadali len v tzv. porotných obdobiach určených predsedom krajského súdu. Skladali sa z trojčlenného súdneho zboru a z 12 porotcov. O vine obžalovaného rozhodovala porota sama, o treste rozhodoval súdny zbor spolu s tromi delegátmi porotcov.

<sup>124</sup> Tamže, s. 50-51.

pracovných súdov, rozhodcovských súdov verejnoprávneho sociálneho poistenia, poisťovacích súdov, banských rozhodcovských súdov, súdov mládeže a porotných súdov. Právomoc týchto súdov prešla na riadne súdy. Nedotknuté zostali rozhodcovské súdy podľa zákona č. 228/1946 Zb. o rozhodcovských súdoch pre úpravu niektorých záväzkov národných podnikov a podnikov miestneho priemyslu a komunálneho hospodárstva.<sup>125</sup>

Zákon o zľudovení súdnictva tiež nahradil trojinštančný systém dvojinštančným. Krajské súdy rozhodovali v druhom stupni s konečnou platnosťou vo veciach, v ktorých na prvom stupni rozhodovali okresné (ľudové) súdy a Najvyšší súd rozhodoval o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam vydaným v prvom stupni na krajských súdoch. Tým stratili existenčné opodstatnenie a boli zrušené hlavné súdy. Ich kompetencia prešla na krajské súdy. Sústreďenie všetkých súdov do jednej sústavy znamenalo, že sa musel zrušiť aj Najvyšší vojenský súd a Štátny súd. V dôsledku vybudovania novej prokuratúry, ktorá prebrala úlohy správneho súdnictva, sa zrušil aj Správny súd. Zrušili sa aj labské plavebné súdy, ktoré prakticky nevykonávali žiadnu činnosť. Volebný súd a ústavný súd zanikli už tým, že neboli prevzaté Ústavou 9. mája.<sup>126</sup>

V sídlach okresných súdov sa zriadili okresné prokuratúry ako úrady verejnej obžaloby prvej stolice; skladali sa z okresného prokurátora a z potrebného počtu jeho námestníkov. V sídlach krajských súdov sa zriadili krajské prokuratúry ako úrady verejnej obžaloby druhej stolice, skladajúce sa z krajského prokurátora a z potrebného počtu jeho námestníkov.

Ani zbor sudcov z povolania nezostal nedotknutý. Dôvodiac snahou o to, aby zbor sudcov z povolania sa posilnil aj ľuďmi prislúchajúcimi už svojím pôvodom a zamestnaním k robotníkom a roľníkom, zriadila sa v roku 1949 Právnická škola pracujúcich (PŠP), na ktorej sa pre sudcovskú a prokurátorskú funkciu pripravovali mladí ľudia týchto kvalít.<sup>127</sup>

Zákon č. 64/1952 Zb. o súdoch a prokuratúre zlúčil občianske a vojenské súdnictvo na čele s jediným Najvyšším súdom.<sup>128</sup> Zákon č. 66/1952 Zb. vytvoril dva druhy súdov – všeobecné a špeciálne. Všeobecnými súdmi podľa tohto zákona boli Najvyšší súd, krajské súdy a ľudové súdy. Ľudové súdy a krajské súdy sa skladali z predsedu, poprípade z jeho námestníkov, z ďalších sudcov a zo sudcov z ľudu. Najvyšší súd sa skladal z predsedu, jeho námestníkov, z ďalších sudcov a vojenských sudcov a zo sudcov z ľudu. Osobitnými súdmi boli vojenské súdy a rozhodcovské súdy; iné osobitné súdy sa mohli zriadiť len zákonom.

Súdy mali chrániť a) spoločenský poriadok a štátne zriadenie republiky, jej socialistickú výstavbu a socialistické vlastníctvo, b) osobné, pracovné a majetkové práva a zákonom chránené záujmy občanov, c) práva a zákonom chránené záujmy socialistických právnických osôb a iných spoločenských organizácií. Úloha súdov teda bola ideologicky determinovaná. Súdy zabezpečovali, aby zákony a iné právne predpisy sa presne a dôsledne zachovávali a aby sa používali v súlade so záujmami pracujúceho ľudu. Preto tiež mali upozorňovať kompetentné orgány na nedostatky, ktoré v tom smere zistili. Celou svojou činnosťou mali vychovávať občanov na oddanosť a vernosť Československej republike, na presné a dôsledné zachovávanie zákonov a iných právnych predpisov, na chránenie socialistického vlastníctva, na pracovnú disciplínu, na plnenie povinností, ktoré im ukladá obrana štátu, a na riadne zachovávanie pravidiel socialistického spolužitia.

<sup>125</sup> Tamže, s. 50-51. Činnosť rovnajúcu sa takmer nule vykonávali rozhodcovské súdy zriadené podľa zák. č. 225/1947 Zb. o poľovníctve, a tzv. súdružskí rozhodcovia podľa zák. č. 6/1952 o vynálezoch a zlepšovacích námetoch. Tamže, s. 88.

<sup>126</sup> Tamže, s. 51, 54. Ku kontrole ústavnosti pristupovali na konci 40. a v 50. rokoch všetky súdy v rámci tzv. sudcovského aktivizmu. Vyrovnávali sa tak s rozporami medzi textom Ústavy a právnym poriadkom, ktorý až od roku 1950 začína byť v súlade s ideami a hodnotami ľudovej demokracie.

<sup>127</sup> Tamže, s. 52.

<sup>128</sup> SCHELLE, Karel – SCHELLEOVÁ, Ilona: Vývoj organizace soudnictví v letech 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 355.

Podľa textu Ústavy z roku 1960 súdnictvo mali vykonávať volené a nezávislé ľudové súdy: Najvyšší súd, krajské a okresné súdy, vojenské súdy (vyššie vojenské a vojenské obvodové súdy), ako aj miestne ľudové súdy (vytvorené v obciach a na pracoviskách).<sup>129</sup> K zmenám v organizácii súdov došlo po prijatí socialistickej ústavy zákonom č. 62/1961 Zb. o organizácii súdov, 38/1961 Zb. o miestnych ľudových súdoch, 142/1961 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov z povolania, a vládnym nariadením 63/1961 Zb., ktorým sa vydáva volebný poriadok pre voľby sudcov okresných súdov. Zákon č. 62/1961 Zb. o organizácii súdov bol pomerne rýchlo nahradený zákonom č. 36/1964 Zb. o organizácii súdov a o voľbách sudcov, ktorým bolo zrušené aj vládne nariadenie č. 63/1961 Zb.<sup>130</sup> V 60. rokoch bolo tiež osobitne upravené rozhodcovské konanie – zákonom č. 98/1963 Zb. Rozhodcovské konanie prestalo byť súčasťou občianskeho súdneho poriadku. Podstatným obmedzením bolo to, že rozhodcovské zmluvy bolo možné uzavrieť len v sporoch o majetkové nároky z medzinárodného obchodného styku.<sup>131</sup>

Podľa zákona č. 38/1961 Zb. o miestnych ľudových súdoch *„budovanie vyspelej socialistickej spoločnosti sa prejavuje ďalším prehlbovaním socialistickej demokracie a rozvojom socialistickej štátnosti, ktoré je nerozlučne späté s rozširujúcou sa účasťou pracujúcich na správe štátu a na riadení národného hospodárstva, s upevňovaním socialistickej zákonnosti a výchovou občanov k uvedomenému dodržiavaniu pravidiel socialistického spoluzitia a právneho poriadku socialistickej spoločnosti. Nová socialistická Ústava preto zakotvila - ako dôležitú súčasť opatrení smerujúcich k zvyšovaniu aktívnej účasti pracujúcich na výkone súdnictva - do sústavy československých súdov miestne ľudové súdy. Tieto súdy ako orgány pracujúcich majú v obciach a na pracoviskách prejednávať menej závažné prípady porušovania právneho poriadku a drobné spory medzi občanmi. Tým majú prispievať k upevňovaniu socialistickej zákonnosti a k zabezpečeniu spoločenského poriadku a pravidiel socialistického spoluzitia.“*

Miestne ľudové súdy boli článkom jednotnej sústavy československého socialistického súdnictva. Ako orgány pracujúcich v obciach a na pracoviskách prejednávali a rozhodovali menej závažné prípady porušovania socialistickej zákonnosti, narušujúce najmä spoločenský poriadok a súdružské spoluzitie občanov, a drobné majetkové spory. Celou svojou činnosťou mali vychovávať občanov k dôslednému dodržiavaniu socialistického právneho poriadku, k socialistickému pomeru k práci, k ochrane socialistického vlastníctva, k ochrane osobnosti a práv občanov a k nezmieriteľnému postoju voči akémukoľvek konaniu, ktoré spôsobuje škody spoločnosti a je nezlučiteľné s povinnosťami občana socialistického štátu.

O ustanovení miestneho ľudového súdu rozhodoval okresný národný výbor. Návrh na jeho ustanovenie podával miestny národný výbor alebo základná organizácia Revolučného odborového hnutia. Sudcovia miestnych ľudových súdov boli volení na 2 roky verejným hlasovaním na zhromaždeniach občanov na návrh miestneho národného výboru alebo základnej organizácie Revolučného odborového hnutia. Právo voliť mali občania, ktorí dovŕšili 18. rok veku. Zvolený bol ten, kto získal nadpolovičnú väčšinu hlasov občanov prítomných na zhromaždení. Za sudcu miestneho ľudového súdu mohol byť zvolený občan, ktorý dovŕšil 21. rok veku, ktorý požíval medzi občanmi všeobecnú vážnosť a dôveru a ktorý bol ostatným občanom príkladom v práci, vo verejnej činnosti i v osobnom živote.

Miestne ľudové súdy prejednávali previnenia a jednoduché majetkové spory. Ďalej mohli prejednávať i menej závažné trestné činy, ak im boli postúpené prokurátorom alebo súdom. Previnením bolo zavinené konanie na pomedzí správneho a trestného práva uvedené v

<sup>129</sup> Tamže, s. 360-361.

<sup>130</sup> HLAVSA, Petr: Nástin právního vývoje civilního procesu a organizace soudů na území dnešní České republiky po 2. světové válce. In: *Príspevky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 271.

<sup>131</sup> SCHELLE, Karel – SCHELLEOVÁ, Ilona: Vývoj organizace soudnictví v letech 1945-1989, s. 372.

tomto zákone (§ 16 až § 21), ktorým bol porušený socialistický právny poriadok v takej miere, že to ohrozuje alebo poškodzuje záujmy spoločnosti alebo práva a oprávnené záujmy jednotlivca, ak vzhľadom na okolnosti prípadu, na osobu previnilého občana a následky jeho konania nedosahovalo stupeň spoločenskej nebezpečnosti trestného činu. Miestne ľudové sudy rozhodovali o previneniach vtedy, ak vzhľadom na závažnosť prípadu nestačilo na nápravu previnilého občana výchovné pôsobenie spoločenských organizácií, národných výborov a vedení podnikov a závodov.

Previnenia prejednávali miestne ľudové sudy na návrh národného výboru, iného štátneho orgánu, spoločenskej organizácie, vedenia závodu, predstavenstva jednotného roľníckeho družstva, občanov alebo z vlastného podnetu. Majetkové spory prejednávali len na návrh občanov, ktorí pred miestnym ľudovým súdom uplatnili svoje nároky.

Miestny ľudový súd mohol neuložiť žiadne opatrenie, alebo uložiť napomenutie, verejné pokarhanie, pokutu do 500 Kčs, nápravné opatrenie vykonávané zrážkou zo mzdy, či preloženie na nižšiu funkciu na dobu max. 6 mesiacov. Tieto sudy sa však neosvedčili a boli zrušené zákonom č. 150/1969 Zb. o prečinoch, ktorý prenechal rozhodovanie o prečinoch (tam patrili aj bývalé previnenia) samosudcom.<sup>132</sup>

## **2.9 Orgány súvisiace s výkonom súdnictva, aplikáciou a realizáciou práva**

S aplikáciou a realizáciou práva úzko súvisí činnosť prokuratúry, advokácie a notárstva. Aj tieto inštitúcie prekonali počas obdobia rokov 1948-1989 podstatné zmeny.

V prípade prokuratúry zmeny sledovali sovietske vzory. Podľa dobovej literatúry *„činnosť sovietskej prokuratúry je aj širšia než činnosť prokuratúry vo väčšine buržoáznych štátov. Meštiacka prokuratúra je činná predovšetkým v trestných veciach, a kde je činná a v občianskoprávnom konaní, sú jej zásahy obmedzené na výnimočné prípady a situácie. To je v súhlase s liberalistickým triedením práva na verejné a súkromné právo, pričom do oblasti súkromného práva patrí predovšetkým občianske právo... Štát nesmie zasahovať do súkromnej sféry občanov, teda ani do pomerov upravených občianskym právom; v týchto pomeroch vládne sloboda vykorisťovania, sloboda pre kapitalistov. Nesmie sa do nich zasahovať spravidla ani vtedy, keď sa stali predmetom súdneho konania. Štát je tu preto, aby chránil pred trestnými činmi a aby stíhal ich páchatel'ov. A to je úlohou predovšetkým prokuratúry. Prokuratúra je tu strážcom záujmov kapitalistov...“* Socialistické právo však nepozná delenie práva na verejné a súkromné právo. Medzi záujmami socialistickej spoločnosti a záujmami jednotlivých občanov niet rozporu. Socialistický štát bol zainteresovaný na ochrane záujmov jednotlivca ako člena socialistickej spoločnosti a jednotlivec mal byť zainteresovaný na ochrane socialistického štátu. Prokurátorovi sa preto musela dať možnosť zasahovať tak do trestného konania, ako aj do občianskoprávneho konania. A nakoľko aj v administratíve mohlo dôjsť k porušeniu zákonnosti na úkor štátu i občanov, mali aj tu zásahy prokuratúry svoje oprávnenie.<sup>133</sup>

Došlo tak k podstatnej zmene chápania úloh prokuratúry oproti chápaniu štátneho zastupiteľstva a Generálnej prokuratúry v medzivojnovnej republike, kde charakteristickým rysom právnej úpravy bolo obmedzenie sféry ich pôsobnosti takmer výlučne na trestné veci, v ktorých štátni zástupcovia vystupovali prevažne ako orgány trestného stíhania. Štátny zástupca mal rozhodujúci vplyv na trestné veci už v štádiu stopovania alebo vyšetrovania a rozhodoval aj o podaní obžaloby, ktorú zastupoval v konaní pred súdom. Aj funkcia dozoru

<sup>132</sup> JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Právní myšlení v 60. letech a za normalizace*, s. 60-63.

<sup>133</sup> ŠTAJGR, František – PLUNDR, Otakar: *Organizácia justície a prokuratúry*, s. 23-24.



nad zákonnosťou, vykonávaná Generálnou prokuratúrou, bola obmedzená na trestné súdnictvo.<sup>134</sup>

Po prevrate vo februári 1948 sa zákonom o Štátnom súde (232/1948 Zb.) pri Štátnom súde vytvorila pre celé územie štátu Štátna prokuratúra na čele so štátnym prokurátorom, zameraná výlučne na stíhanie trestných činov podľa zákona na ochranu republiky (231/1948 Zb.). Popri tom k zmenám v organizácii a zložení pracovníkov štátneho zastupiteľstva došlo už zákonom č. 96/1948 Zb., ktorý umožnil preložiť do trvalej výslužby konceptných úradníkov úradov verejnej obžaloby, ktorí dosiahli 60 rokov, a to aj proti ich vôli. Na základe tohto predpisu sa zbor „očistil“ od zamestnancov, u ktorých neboli predpoklady prevýchovy v duchu zásad ľudovej demokracie. Navyše koncom roku 1948 bola otvorená jednoročná Právnická škola pracujúcich (už spomínaná PŠP) Ministerstva spravodlivosti, zameraná na výchovu nových prokurátorov a sudcov z radov robotníkov a roľníkov. Zákon č. 323/1948 Zb. zmocnil ministra spravodlivosti, aby v jednotlivých prípadoch odpustil odbornú spôsobilosť vyžadovanú na prijatie do justičných služieb. Na základe tohto zmocnenia bolo možné prijať do justičných služieb absolventov Právnickej školy pracujúcich ešte skôr, než si doplnili svoje právnické vzdelanie získané na tejto škole, na plné vysokoškolské právnické vzdelanie formou diaľkového štúdia (začatého od roku 1950).<sup>135</sup>

Postavenie prokuratúry ako strážkyne socialistickej zákonnosti sa posilnilo tiež ustanovením § 6 Občianskeho súdneho poriadku, podľa ktorého mohol prokurátor v ktoromkoľvek štádiu vstúpiť do konania v občianskoprávných veciach, ak mal za to, že to vyžaduje ochrana záujmov štátu alebo pracujúcich; a ak na začatie konania bol potrebný návrh, mal právo takýto návrh urobiť. Zákon o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži (č. 99/1950 Zb.) umožnil generálnemu prokurátorovi dozerat' na zachovávanie socialistickej zákonnosti aj mimo sféry súdnej činnosti. Mal oprávnenie navrhnúť zrušenie rozhodnutí arbitrážnej komisie. Navyše v zmysle ústavného zákona č. 64/1952 Zb. o súdoch a prokuratúre a zákona č. 65/1952 Zb. o prokuratúre bol generálnemu prokurátorovi zverený najvyšší dozor nad presným vykonávaním a zachovávaním zákonov a iných právnych predpisov všetkými ministerstvami a inými úradmi, súdmi, národnými výbormi, orgánmi, inštitúciami a úradnými osobami, ako aj jednotlivými občanmi. Hlavou novej jednotnej a prísne centralizovanej sústavy prokuratúry sa stal namiesto ministra spravodlivosti generálny prokurátor s postavením predsedu ústredného úradu. Vybudovaním novej prokuratúry s rozsiahlou dozornou činnosťou nad zákonnosťou aj v oblasti štátnej správy sa stal zbytočným Správny súd. Preto bol zákonom o prokuratúre zrušený. Tým istým zákonom bola zrušená aj finančná prokuratúra.<sup>136</sup>

Nový zákon o prokuratúre č. 65/1956 Zb. zaviedol nový prvok v podobe oprávnenia prokurátora preskúmať zákonnosť všeobecne záväzných nariadení národných výborov a všeobecne záväzných právnych predpisov vydaných ministerstvami a inými úradmi.<sup>137</sup>

Z hľadiska organizácie viedlo vydanie nasledujúceho zákona č. 60/1965 Zb. o prokuratúre k zjednodušeniu sústavy orgánov prokuratúry. Prokuratúra sa členila na Generálnu prokuratúru, ktorej súčasťou bola hlavná vojenská prokuratúra, krajské prokuratúry a Mestskú prokuratúru v Prahe, vyššie vojenské prokuratúry, okresné prokuratúry a vojenské obvodové prokuratúry. Prokuratúra mala plniť aj funkcie bývalej finančnej prokuratúry, teda zastupovať záujmy štátu v civilnom súdnom konaní. Následná normalizácia však zabránila realizácii navrhovaných zmien a vrátila vývoj prokuratúry k pôvodnému socialistickému modelu. Ďalšie zmeny priniesol zákon č. 147/1969 Zb., ktorý zmenil zákon o prokuratúre

<sup>134</sup> Tamže, s. 126.

<sup>135</sup> Tamže, s. 130-131.

<sup>136</sup> Tamže, s. 132-133.

<sup>137</sup> VLČEK, Eduard: Vývoj prokuratúry v letech 1945-1990. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 390.

z roku 1965.<sup>138</sup> Pôsobnosť prokuratúry bola vymedzená tak široko, že mohla zasahovať prakticky do všetkých oblastí výkonu štátnej moci. To umožňovalo, aby mohla zasiahnuť prakticky vo všetkých prípadoch, kedy to bolo z hľadiska záujmov mocenského centra potrebné a želateľné.<sup>139</sup>

K prispôbeniu inštitúcie **notárstva** ľudovodemokratickému zriadeniu došlo v dvoch etapách – prvú predstavuje zákon o notárstve č. 201/1949 Zb. s vykonávacím nariadením ministra spravodlivosti č. 202/1949 Zb. Notári podľa týchto predpisov zostali do určitej miery samosprávnym stavom, ale odňal sa im „podnikateľský vykorisťovateľský charakter.“ Notári totiž museli všetky svoje príjmy z činnosti odvádzať krajskému zboru, ktorý im z nich periodicky prideloval odmeny s prihliadnutím na práce, ktoré vykonali. Krajský zbor bol inštitúciou, v ktorej boli povinne združení notári z jedného alebo viacerých obvodov krajských súdov. Jeho orgánmi boli členská schôdzka, výbor a predseda. Krajské zbory tvorili Ústredný zbor notársky so sídlom v Prahe. Druhú etapu vývoja notárstva otvoril zákon č. 116/1951 Zb. o štátnom notárstve, ktorý urobil z notárstva štátny úrad a členov tohto úradu štátnymi zamestnancami.<sup>140</sup>

V súvislosti s vydaním nového občianskeho súdneho poriadku (OSP) bol prijatý aj nový notársky poriadok č. 95/1963. Štátne notárstvo bolo považované za štátny orgán, ktorý mal pomáhať občanom a organizáciám pri ochrane ich práv, pri usporadúvaní ich vzájomných vzťahov. Na čele štátneho notárstva stál vedúci štátny notár, ktorý dohliadal na činnosť notárov, notárskych čakatel'ov a ostatných pracovníkov štátneho notárstva. Riadenie činnosti štátnych notárstiev patrilo do pôsobnosti predsedov príslušných krajských súdov. Vrchný dohľad nad činnosťou notárstiev vykonával minister spravodlivosti, ktorý ustanovoval do funkcií personál notárstiev. Zákonom č. 264/1992 Zb. došlo s účinnosťou od 1. 1. 1993 k zrušeniu štátnych notárstiev.<sup>141</sup>

V **advokácii** boli zásadné zmeny zavedené zákonom č. 322/1948 Zb. Podľa neho advokát bol povinný zúčtovať o odviesť svoje príjmy z advokátskej činnosti krajskému združeniu advokátov (povinný združovací orgán advokátov jedného alebo viacerých obvodov), ktoré z týchto peňazí advokátom pravidelne vyplácalo odmeny v závislosti od vykonanej práce. Advokátski koncipienti boli zamestnancami krajského združenia advokátov, ktoré ich pridelovalo jednotlivým advokátom na prax.<sup>142</sup>

Podľa zákona o advokácii č. 114/1951 Zb. advokácia nebola orgánom štátu a osoby v nej zamestnané neboli zamestnancami štátu. Tvorila autonómny zbor. Bola organizovaná v pracovných kolektívoch, tzv. advokátskych poradniach. Tú tvorili jej vedúci, advokáti, advokátski koncipienti a ostatní spolupracovníci. Poradňa všetky svoje potreby uhrádzala zo svojich príjmov, z ktorých časťou prispievala na plnenie úloh Ústredia advokátskych poradní. Advokátski koncipienti boli v pracovnom pomere voči poradni. Vyžadovala sa od nich občianska bezúhonnosť, oddanosť ľudovodemokratickému zriadeniu, československé štátne občianstvo a právnické vzdelanie. Minister spravodlivosti však mohol nedostatok štátneho občianstva aj právnického vzdelania odpustiť.<sup>143</sup>

Vyvrcholením budovania tzv. socialistickej advokácie bol zákon č. 57/1963 Zb, so zmenami vyplývajúcimi z federalizácie republiky. Advokácia na rozdiel od súdov a štátnych

---

<sup>138</sup> Tamže, s. 391-392.

<sup>139</sup> Tamže, s. 397.

<sup>140</sup> ŠTAJGR, František – PLUNDR, Otakar: *Organizácia justície a prokuratúry*, s. 93-94.

<sup>141</sup> HLAVSA, Petr: *Nástin právního vývoje civilního procesu a organizace soudů na území dnešní České republiky po 2. světové válce*, s. 276-277.

<sup>142</sup> ŠTAJGR, František – PLUNDR, Otakar: *Organizácia justície a prokuratúry*, s. 99.

<sup>143</sup> Tamže, s. 101-104.

notárstiev nepredstavovala štátny orgán a nevyvíjala žiadnu rozhodovaciu činnosť. Občiansky zákonník (OZ) radil advokáciu medzi tzv. socialistické organizácie, ktoré poskytujú občanom a organizáciám služby. Konkrétny výkon advokácie prebiehal v advokátskych poradniach, do ktorých bol pridelovaný príslušný počet advokátov a ďalších pracovníkov. Poradne sa zriaďovali v jednotlivých okresoch. Po roku 1989 sa nadviazalo na tradície z prvej ČSR.<sup>144</sup>

## 2.10 Sloboda myslenia a prejavu

Ako typický príklad obmedzovania základných ľudských a občianskych práv komunistickým režimom možno chápať obmedzovanie slobody myslenia a prejavu cenzúrou. Od mája 1945 cenzúra neexistovala, v rokoch 1948-53 mala cenzúra podobu stranícku (v septembri bola za týmto účelom zriadená Kultúrna rada), potom však nabrala podobu štátno-stranícku.<sup>145</sup> Vládnym nariadením (teda ani nie zákonom) bola takáto cenzúra v Československu zavedená v roku 1953, kedy bola zriadená Hlavná správa tlačového dohľadu, začlenená do Ministerstva vnútra.<sup>146</sup> Cenzurovali sa aj listy a telegramy do a z kapitalistických štátov.

13. 6. 1968 vláda zrušila Ústrednú publikačnú správu ako hlavný cenzorský úrad. Národné zhromaždenie zákonom č. 84/1968 Zb. deklarovalo neprípustnosť cenzúry. Jeden z prvých poaugustových zákonov – č. 127 z 13. septembra 1968 ju však obnovil a zriadil Úrad pre tlač a informácie. V ten istý deň zákony č. 126 obmedzili slobodu zhromažďovania a č. 128 slobodu združovania.<sup>147</sup>

## 2.11 Sloboda vyznania – vzťah štátu a cirkvi

Základný rozpor medzi komunistami a cirkvou vyplýval z toho, že cirkev tvrdila o komunistoch, že sú ateisti a protináboženský, komunisti o cirkvi, že je „ópium ľudstva.“ Komunisti chceli národnú cirkev, nezávislú od Vatikánu a stojacu proti nemu. Predsedníctvo ÚV KSČ 25. 4. 1949 schválilo dlhodobú líniu, založenú na dvoch princípoch – 1. rozkladanie cirkvi zvnútra a 2. vyvíjanie mocenského nátlaku prostredníctvom direktívnych opatrení štátu (najmä v podobe likvidácie cirkevného majetku, obmedzenia činnosti rádov, zákazu procesií bez povolenia úradov).

Do prvej línie rozkladania cirkvi patrila Katolícka akcia ako hnutie „pokrokových“ katolíkov, ktorí 10. 6. 1949 v Prahe prijali „Ohlas slovenských a českých katolíkov k veriaciim v Republike.“ V ňom odmietali príkazy zo zahraničia (teda z Vatikánu). Proti tejto akcii však okamžite zasiahli biskupi aj Vatikán.<sup>148</sup>

V rámci snáh o zvýšenú kontrolu cirkvi bol zákonom č. 217/1949 Zb. zriadený Státni úrad pro věci církevní na čele s ministrom (Alexejom Čepičkom, Gottwaldovým zaťom) a Slovenský úrad pre věci církevné na čele s poverenikom. S tým úzko súvisel aj ďalší proti cirkvi zameraný zákon – č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkvi. Štát podľa tohto zákona poskytoval osobné požitky duchovným cirkvi a náboženských spoločností, ktorí pôsobili so štátnym súhlasom v duchovnej správe, v cirkevnej administratíve alebo v ústavoch pre výchovu duchovných. Duchovnú (kazateľskú a pod.) činnosť v cirkvách a náboženských

<sup>144</sup> HLAUSA, Petr: Nástin právního vývoje civilního procesu a organizace soudů na území dnešní České republiky po 2. světové válce, s. 279.

<sup>145</sup> KAPLAN, Karel – TOMÁŠEK, Dušan: *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*, sv. 22, 1994, s. 12.

<sup>146</sup> ADAMOVIČ, Karolína: Cenzurní zásahy do české kultury v letech 1948-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 281.

<sup>147</sup> CÍSAŘ, Jaromír – KINDL, Vladimír: Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945-1990, s. 89-90.

<sup>148</sup> PEŠEK, Jan: Konflikty štátu a katolíckej cirkvi na Slovensku v začiatkoch totality (1949-1951). In: *V tieni totality : Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948-1953)*. Ed. Jan Pešek. Bratislava : Historický ústav SAV, 1996, s. 98-102.

spoločnosti mohli vyvíjať len osoby, ktoré mali na to štátny súhlas, a ktoré vykonali sľub. Znenie sľubu mala určiť vláda nariadením. Každé ustanovenie (voľba, vymenovanie) týchto osôb vyžadovalo predchádzajúci súhlas štátu.<sup>149</sup>

V rámci tuhšieho podriadenia si cirkvi sa duchovným začali v januári 1950 na základe zákona o hospodárskom zabezpečení cirkvi zasielať platy zo štátneho rozpočtu – z 2216 duchovných nikto plat nevrátil. U biskupov bola situácia iná – tam štát vyžadoval, aby biskupi o plat požiadali. To žiaden z nich nespravil. Na potvrdenie súhlasu duchovných s podriadením cirkvi štátu sa konalo slávnostné skladanie sľubu vernosti republike. Z 1775 predvolaných katolíckych duchovných sa 1719 dostavilo a zložilo sľub. Nikto zloženie sľubu vyslovene neodmietol (niekoľko stoviek zarytých odporcov komunistického režimu z radov duchovných však pre istotu nebolo pozvaných).<sup>150</sup>

Išlo v podstate o obdobu jozefinizmu, teda začlenenie cirkvi do štátneho aparátu. Dokladom je aj to, že predpokladom výkonu duchovnej činnosti bolo zloženie sľubu vernosti Československej republike. Nezrealizovala sa teda odluka cirkvi od štátu. Štát vykonával svoj patronát k rímskokatolíckej cirkvi tak, že prezentoval príslušnému ordinárovi vhodných uchádzačov na uprázdnené obročia. Išlo teda akoby o zachovanie patronátneho práva uhorských kráľov.

Pri národných výboroch pôsobila sieť cirkevných tajomníkov, činnosť v cirkvi potrebovala štátny súhlas a sľub, bola úplne zrušená autonómia cirkvi, štát mohol zasahovať do ich vnútornej správy. Najviac sa to prejavilo na zinscenovanom „návrate“ gréckokatolíckych veriacich „do lona“ pravoslávnej cirkvi.<sup>151</sup>

Na akcii P (pravoslavizácia) sa začalo pracovať od konca roku 1949. Najprv sa prebudovala pravoslávna cirkev. 28. 4. 1950 sa v Prešove v hoteli Čierny orol konalo zhromaždenie gréckokatolíckych duchovných (sobor), kde bola zrušená únia s katolíckou cirkvou zo 17. storočia. Problém však bol v tom, že predstavitelia soboru neboli skutočnými delegátmi (zúčastnila sa len 1/3 gréckokatolíckych kňazov, navyše delegovaných vládnymi štruktúrami) a išli na stretnutie, ktoré malo len vytvoriť ústredný výbor pre návrat k pravoslávii a nie hneď zrušiť úniu.<sup>152</sup>

Navyše v priebehu rokov 1950-51 orgány režimu dohliadali na prípravu ústav evanjelických cirkvi (kalvínskej a augsburského vyznania). Tieto nové ústavy boli schválené v prípade reformovanej (kalvínskej) cirkvi na synode 4. 8. 1951 a v prípade evanjelickej cirkvi a. v. 9. 10. 1951. K tomu pristúpila aj personálna prestavba oboch cirkvi pod tlakom štátneho aparátu.<sup>153</sup>

Obrodný proces v 60. rokoch v Československu sa prejavil aj tým, že vláda 13. 6. 1968 prijala uznesenie č. 205 o povolení činnosti gréckokatolíckej cirkvi a nariadenie č. 70

---

<sup>149</sup> Osobitne bolo vydané vládne nariadenie č. 219/1949 Zb. o **hospodárskom zabezpečení rímskokatolíckej cirkvi štátom**. Cieľom bola absolútna kontrola nad rímskokatolíckou cirkvou. Duchovní boli podľa tohto zákona zamestnancami cirkvi. Osobné požitky duchovným poskytoval štát, pokiaľ s jeho súhlasom pôsobili v duchovnej správe, cirkevnej administratíve alebo v ústavoch pre výchovu duchovných. Duchovným pôsobiacim v duchovnej správe bol svetský alebo rehoľný duchovný, ktorý so súhlasom štátu vykonával buď samostatne alebo pomocne duchovnú správu v určitom farskom obvode, na mieste zriadenom so štátnym súhlasom. Zriadenie nových miest vyžadovalo súhlas Štátneho úradu pre cirkevné veci po dohode s Ministerstvom financií. Akúkoľvek duchovnú činnosť mohli teda vykonávať svetskí i rehoľní duchovní len so štátnym súhlasom.

<sup>150</sup> PEŠEK, Jan: Konflikty štátu a katolíckej cirkvi na Slovensku v začiatkoch totality (1949-1951), s. 108-109.

<sup>151</sup> Pozri napr. KONEČNÝ, Stanislav: Prenasledovanie duchovných a jeho úloha pri likvidácii gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. In: *V tieni totality : Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948-1953)*. Ed. Jan Pešek. Bratislava : Historický ústav SAV, 1996, s. 114-122.

<sup>152</sup> PEŠEK, Jan – BARNOVSKÝ, Michal: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953*. Bratislava : Veda, 1997, s. 137-138, 156-157.

<sup>153</sup> Tamže, s. 232-234.

o jej hospodárskom zabezpečení štátom, analogické nariadeniu č. 219/1949 o hospodárskom zabezpečení rímskokatolíckej cirkvi štátom.<sup>154</sup>

## 2.12 Medzinárodné právo verejné a ochrana ľudských a občianskych práv

Československo ako od svojho vzniku všeobecne medzinárodnoprávne uznávaný štát malo bohatú tradíciu členstva v medzinárodných organizáciách (bolo spoluzakladateľom Spoločnosti národov aj OSN), účasti na medzinárodných konferenciách medzivojnového aj povojnového obdobia a pristupovania k medzinárodným zmluvám a dohovorom (do ktorých sukcedovali aj nástupnícke štáty ČSFR). Disidentské hnutia ako napríklad Charta 77 apelovali práve na dodržiavanie tých práv, k rešpektovaniu ktorých sa Československá republika medzinárodnoprávne zaviazala, ale ktorých praktická realizácia bola v rozpore s deklarovateľnými hodnotami.

Vývoj po roku 1989 nadviazal na demokratické tradície medzivojnového Československa a priniesol vstup SR do mnohých prestížnych medzinárodných organizácií. Medziiným sa SR stala spolu s ČR a ďalšími štátmi od roku 2004 členským štátom Európskej únie. Aj tým sa má zabezpečiť, aby sa už nikdy neopustili demokratické, medzinárodne uznávané štandardy ochrany ľudských a občianskych práv.

## 3. Správne právo

Tak ako v ústavnoprávnej rovine, aj v ostatných právnych odvetviach najmä v dôsledku právnickej dvojročnice konštatujeme úplnú **deštrukciu demokratických princípov** a popretie demokratického právneho poriadku. Dochádza k **negácii princípu samosprávy** v oblasti spolčovania, rušia sa stavovské komory, potlačuje sa záujmová samospráva. Územné orgány miestnej správy – národné výbory – boli úplne podriadené princípu „demokratického“ centralizmu a stali sa akýmisi prevodovými pákami transformujúcimi direktívy stranického a štátneho vedenia do sféry myslenia a konania občanov v krajoch, okresoch, mestách a obciach. Územná samospráva tak bola úplne potlačená v prospech etatizácie spoločenského života.<sup>155</sup> Základnými princípmi platnými v tomto období v správnom práve boli jednak zásada materiálnej pravdy, a tiež princíp tzv. demokratického centralizmu, podľa ktorého rozhodnutia vyšších orgánov boli záväzné pre nižšie.<sup>156</sup>

Pre socialistické správne právo bolo príznačné tiež odmietanie pojmov verejná správa aj samospráva.<sup>157</sup> Ďalším charakteristickým znakom bolo to, že len 10 % administratívnej regulácie bolo obsiahnuté v zákonoch. Zvyšok predstavovali podzákonné predpisy.<sup>158</sup>

Z hľadiska organizácie miestnej správy, zákonom č. 280/1948 Zb. o krajskom zriadení boli zrušené krajiny a krajinské národné výbory a vytvorené nové jednotky - kraje s krajskými národnými výbormi. Na Slovensku zákon vytvoril: 14. Bratislavský kraj, 15. Nitriansky kraj, 16. Banskobystrický kraj, 17. Žilinský kraj, 18. Košický kraj a 19. Prešovský kraj. Pre každý kraj sa zriadil krajský národný výbor so sídlom v krajskom meste. Národné výbory boli

<sup>154</sup> PEŠEK, Jan – BARNOVSKÝ, Michal: *Pod kuratelou moci : Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953-1970*. Bratislava : Veda, 1999, s. 197.

<sup>155</sup> ADAMOVÁ, Karolína: K otázke kontinuity a diskontinuity práva v Českej republike. In: *Príspevky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 77.

<sup>156</sup> ŠKULTĚTY, Peter: The Development of Legislation and its Application in the Sphere of Administrative Law in the Years 1944-1989. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989)*. Bd. 4 *Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 559.

<sup>157</sup> Tamže, s. 555.

<sup>158</sup> Tamže, s. 567.

orgánmi, ktoré sa vytvárali spontánne už počas SNP a boli ponechané aj po pominutí bezprostrednej vojnovnej situácie, navyše boli rozšírené aj na územie českých krajín.<sup>159</sup>

V rukách národných výborov (krajských, okresných a miestnych) sa postupne sústreďovali kompetencie vykonávané dovtedy špecializovanými správnymi orgánmi (finančnými úradmi, orgánmi školskej samosprávy a pod.). V roku 1953 bolo riadenie národných výborov vyňaté z pôsobnosti ministra vnútra a podriadené priamo vláde.<sup>160</sup>

Krajské národné výbory vykonávali podľa tohto zákona vo svojom obvode verejnú správu vo všetkých jej odboroch (krajskú správu), s výnimkou tých odvetví verejnej správy, ktorých výkon prislúchal iným orgánom. Používal sa tu ešte pojem verejná správa, nerozlišovala sa však samospráva a štátna správa. Krajské národné výbory a ich zložky boli podriadené vláde a v jednotlivých odboroch svojej pôsobnosti vecne príslušným ministrom a ústredným úradom. Krajský národný výbor mal v krajoch do 500.000 obyvateľov 36 členov, v krajoch nad 500.000 do 750.000 obyvateľov 48 členov, v krajoch nad 750.000 do 1.000.000 obyvateľov 60 členov, a v krajoch nad 1.000.000 obyvateľov 72 členov. Členovia krajského národného výboru boli volení a mohli byť zo svojej funkcie odvolaní. Krajský národný výbor mohol byť rozpustený uznesením vlády, najmä ak neplnil svoje úlohy alebo ak jeho činnosť ohrozovala riadny výkon verejnej správy. Rozpustenie krajského národného výboru mal vyhlásiť minister vnútra v Úradnom liste. Výkonné zložky krajského národného výboru boli: a) rada, b) predseda (jeho námestníci), c) referenti, a d) komisie. Na obstarávanie úloh národnej bezpečnosti sa zriadilo v rámci bezpečnostného referátu krajského národného výboru krajské veliteľstvo národnej bezpečnosti.

Tento zákon zároveň zrušil aj záujmovú samosprávu, keď nariadil, že obchodné a živnostenské (priemyslové) komory sa mali zrušiť uplynutím dňa 31. decembra 1948. Dovtedajšia pôsobnosť komôr prešla na krajské národné výbory. Pôvodným plánom bolo zachovať aj záujmovú samosprávu, resp. neštátne organizácie, ktoré by vykonávali administratívu (zákon č. 68/1951 Zb. o dobrovoľných spoločenských organizáciách). Aj tie však boli pod kontrolou KSČ. V roku 1951 boli zrušené inžinierske komory. Ústava z roku 1960 predpokladala, že na Revolučné odborové hnutie (ROH) ako odborovú organizáciu by mohli prejsť niektoré úlohy štátnych orgánov ako akási zdanlivá deetatizácia, výsledky však boli mizivé. Až po novembri 1989 boli verejnoprávne korporácie opäť obnovené.<sup>161</sup>

Ústavný zákon č. 12/1954 Zb. o národných výboroch a zákon č. 13/1954 Zb. o národných výboroch zaviedli systém krajských, okresných, mestských, obvodných a miestnych národných výborov. Národné výbory boli miestnymi orgánmi štátnej moci pracujúceho ľudu Československa. Ako najširšia organizácia pracujúcich sa podľa znenia ústavného zákona opierali vo svojej činnosti v krajoch, okresoch a obciach o zväzok robotníkov, roľníkov a pracujúcej inteligencie. Delili sa na krajské, okresné, mestské, obvodné a miestne, Ústredný národný výbor hlavného mesta Prahy a Ústredný národný výbor mesta Bratislavy. Vo svojej činnosti boli podriadené vláde. Boli volené pracujúcim ľuďom krajov, okresov, miest, obvodov, dedín a ostatných obcí na dobu troch rokov. Volebné právo malo byť všeobecné, rovné a priame pri tajnom hlasovaní. Do národných výborov mohli voliť občania, len čo dovŕšili 18 rokov; zvolení mohli byť občania, len čo dovŕšili 21 rokov. Národné výbory mohli na plnenie svojich úloh vydávať pre svoj obvod nariadenia. Túto rámcovú úpravu bližšie rozviedol spomenutý zákon o národných výboroch. Podľa neho v krajoch boli miestnymi orgánmi štátnej moci krajské národné výbory, v okresoch okresné národné výbory, v obciach mestské a miestne národné výbory, v hlavnom meste Prahe a v

<sup>159</sup> Územie Podkarpatskej Rusi Československo stratilo na základe medzinárodnej zmluvy so Sovietskym zväzom z roku 1945 v prospech Ukrajiny.

<sup>160</sup> MIKULE, Vladimír: Správni právo a verejná správa na území České republiky od roku 1945. In: *Príspevky k vývoji právneho rádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolnum, 2002, s. 180.

<sup>161</sup> Tamže, s. 185.

meste Bratislave ústredné národné výbory, v Prahe, Bratislave a v krajských mestách tiež obvodné národné výbory. Mestské národné výbory sa zriaďovali v sídlach krajských národných výborov a boli postavené na roveň okresným národným výborom. V mestách, v ktorých bol mestský národný výbor, mohol krajský národný výbor vytvoriť mestské obvody, v ktorých pôsobili obvodné národné výbory.

Zmena spočívala v tom, že dovtedy jednotný výkon štátnej moci a správy bol nahradený vnútorným rozčlenením na orgán štátnej moci (národný výbor ako zastupiteľský zbor) a na orgány štátnej správy (rada volená národným výborom, rôzne odbory a správy ako výkonné orgány). Pre výkonné orgány platila dvojaká podriadenosť – vertikálna voči nadriadeným orgánom a horizontálna podriadenosť národnému výboru.<sup>162</sup>

Voľby do národných výborov upravil zákon č. 14/1954 Zb. zo dňa 3. marca 1954 o **voľbách do národných výborov**. Aj ďalší zákon o národných výboroch (č. 65/1960 Zb.) ponechal imperatívny mandát - národné výbory boli zložené z poslancov, ktorí boli ľudom volení, ľudu zodpovední a mohli byť na základe rozhodnutia svojich voličov kedykoľvek odvolaní.

Národné výbory boli viac zastupiteľským orgánom ako profesionálnym orgánom. Špecialisti boli nahradení laikmi a poklesla úroveň rozhodovacej činnosti.<sup>163</sup> V roku 1967 bol prijatý nový zákon o národných výboroch, niekoľkokrát novelizovaný.

K významnej zmene územnosprávneho členenia došlo zákonom č. 71/1969 Zb. o **územnom členení Slovenskej socialistickej republiky**. Územie Slovenskej socialistickej republiky sa podľa tohto zákona členilo na okresy a okresy sa členili na obce. Zrušili sa teda kraje. Celé územie SSR sa rozčlenilo na 37 okresov. Hneď ako sa však upevnila pozícia komunistov v rámci normalizačného procesu, kraje boli opäť obnovené v záujme centralizácie štátnej kontroly – zákonom č. 130/1970 Zb. o **územnom členení Slovenskej socialistickej republiky**. Podľa tohto zákona sa územie Slovenskej socialistickej republiky opäť členilo na kraje, kraje sa členili na okresy a okresy sa členili na obce.

V nasledujúcich desaťročiach zákon č. 139/1982 Zb., novelizujúci zákon o národných výboroch, sledoval snahu o priblíženie k samospráve, čím sa mala dosiahnuť zvýšená výkonnosť – obzvlášť miestnych a mestských národných výborov. V skutočnosti sa len posilnil princíp demokratického centralizmu – v horizontálnej aj vertikálnej rovine. Pritom sa však predsa len presúvali kompetencie na nižšie orgány.<sup>164</sup>

Pokiaľ ide o **správne právo procesné**, k jeho prvej kodifikácii došlo vládnym nariadením č. 8/1928 Zb. z . a n., ktoré pretrvalo v platnosti až do roku 1955, po roku 1948 však rozsah jeho pôsobenia bol obmedzovaný. V roku 1955 bol v nadväznosti na novú úpravu národných výborov vydaný vládnym nariadením č. 20/1955 Zb. nový správny poriadok, v podrobnostiach doplnený vyhláškou č. 20/1955 Ú. L. Po prijatí socialistickej ústavy novú úpravu prinieslo vládne nariadenie č. 91/1960 Zb., ktoré však bolo veľmi stručné. Neupravovalo mnohé podstatné otázky – predbežné otázky, zaujatosť, obnovu konania a i. Okrem toho namiesto vertikálneho odvolacieho systému zaviedlo systém horizontálny v tom, zmysle, že o odvolaní rozhodoval iný orgán toho istého národného výboru. K radikálnej zmene prišlo zákonom č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok), ktorý platí dodnes. Platí práve vďaka svojej juristickej prepracovanosti.<sup>165</sup>

<sup>162</sup> Tamže, s. 181.

<sup>163</sup> ŠKULTÉTY, Peter: The Development of Legislation and its Application in the Sphere of Administrative Law in the Years 1944-1989, s. 559.

<sup>164</sup> Tamže, s. 573-575.

<sup>165</sup> MIKULE, Vladimír: Správni právo a verejná správa na území České republiky od roku 1945, s. 187.

Osobitné **správne súdnictvo** zaniklo formálne v roku 1952, kedy sa v novom zákone č. 65/1952 Zb. o prokuratúre vynechali všetky zmienky o správnom súde. Až do konca roku 1989 bola súdna kontrola štátnej správy obmedzená len na niektoré veci dôchodkového zabezpečenia a iné veci bez väčšieho významu. Novela ústavy z roku 1969 predpokladala preskúmvanie rozhodnutí správnych orgánov súdmi, ich kompetencia v tejto veci sa však nijak nerozšírila. Od roku 1964 sa však pripúšťalo preskúmvanie rozhodnutí iných orgánov súdmi podľa OSP, ak to osobitné orgány dovoľovali. K rozšíreniu správneho súdnictva došlo potom až po roku 1990.<sup>166</sup>

Podľa **trestného zákona správneho** z roku 1950 boli ako priestupky stíhané činy, ktoré neboli trestné podľa trestného zákona súdneho. Hlavnými trestami boli odňatie slobody, verejné pokarhanie a pokuta, vedľajšími trestami prepadnutie majetku, zákaz činnosti, zákaz pobytu a i. Trest odňatia slobody na tri mesiace až dva roky mohol byť uložený vždy, keď zo spôsobu spáchania priestupku bolo zrejmé nepriateľstvo k ľudovodemokratickému poriadku republiky alebo k jej socialistickej výstavbe. Trestný poriadok správny zveril rozhodovanie o priestupkoch národným výborom, a to aj vo veciach, v ktorých predtým rozhodovali súdy. Koncom roku 1953 bola právomoc národných výborov obmedzená v tom zmysle, že nemohli ukladať tresty odňatia slobody a prepadnutia majetku, pokutu nad určitú výšku a pod. (zákon č. 102/1953 Zb.). Zároveň bola vytvorená možnosť ukladať nápravné opatrenie spočívajúce v tom, že páchatel' bol povinný vykonávať mu určenú prácu za zníženú odmenu a bez niektorých výhod pracovného pomeru. Nový zákon č. 60/1961 Zb. o úlohách národných výborov pri zaisťovaní socialistickeho poriadku zrušil dovtedajšiu úpravu trestného práva správneho a zaviedol novú koncepciu, podľa ktorej prejednávanie priestupkov už nemalo mať trestnoprávnu povahu. Tento zákon platil až do roku 1990 do prijatia nového zákona SNR o priestupkoch č. 372/1990 Zb.<sup>167</sup>

## 4. Občianske právo, rodinné právo a medzinárodné právo súkromné - Opustenie dualizmu verejného a súkromného práva

Podľa A. Dresslera v jeho príspevku z roku 1949 sa v ľudovej demokracii rozlišovali tri hospodárske sektory – verejný (socialistický), kapitalistický a malovýrobný.<sup>168</sup> Aj v oblasti práva Dressler ešte stál na pozíciách rozlišovania verejného a súkromného práva, keď tvrdil, že právnici v ľudovej demokracii nadväzujú na predchádzajúci vývoj a sú si vedomí osobitného a odlišného postavenia občianskeho práva.<sup>169</sup>

Viktor Knapp však čoskoro vyslovene odmietol právny dualizmus verejného a súkromného práva: „*Ministr Dr. Čepička ve svém sjezdovém projevu jasně prohlásil, že v našem právu tohoto dualismu neuznáváme.*“<sup>170</sup> Po podopretí tohto stanoviska citátni klasikov marxizmu-leninizmu odhaľuje pôvod buržoázneho verejného práva, pričom konštatuje, že súkromné vlastníctvo v kapitalistickej spoločnosti je rovnako základom súkromného ako aj verejného práva. Vyplýva to z faktu, že aj verejný záujem v kapitalistickom zriadení je vlastne záujmom súkromných vlastníkov – kapitalistov – a smeruje k ochrane ich súkromného vlastníctva. Netvrdí pritom, že tvorcovia práva si toho boli vedomí, ale boli tým nevyhnutne determinovaní. Verejné právo tak bolo vytláčané právom súkromným, upravujúcim súkromné vlastníctvo ako základ kapitalistického triedneho panstva. Až v období imperializmu, kde

<sup>166</sup> Tamže, s. 188-189.

<sup>167</sup> Tamže, s. 194-196.

<sup>168</sup> DRESSLER, Alfréd: K ideovým zásadám nového občianskeho práva. In: *Právnik*, 88, 1949, s. 11.

<sup>169</sup> Tamže, s. 13.

<sup>170</sup> KNAPP, Viktor: Právo veřejné a soukromé. In: *Právnik*, 1950, s. 82.



dochádza k vzniku monopolov a mizne voľná súťaž kapitalistov, dochádza k publicizácii súkromného práva.<sup>171</sup>

V diktatúre proletariátu ide síce o dominanciu verejného záujmu nad súkromným, avšak týmto verejným záujmom je záujem (pracujúcej) väčšiny – konkrétne záujem na budovaní socializmu. Keďže nie je rozdiel medzi záujmom jednotlivca a záujmom kolektívu, niet podľa Knappa dôvodu na dualizmus verejného a súkromného práva. Nedošlo však k pohlteniu jedného práva druhým, ale o zánik oboch. Prax hospodárskych plánov, zmlúv o dodávkach kontingentov a i. nevykazujú podľa neho ani klasické verejnoprávne, ani súkromnoprávne prvky, respektíve obsahujú oba prvky. Navyše uznávanie súkromného práva by podľa neho znamenalo uznávanie súkromného záujmu odlišného od záujmu celku, smerujúceho k socializmu. Súkromné právo, resp. dualizmus práva by sa tak podľa Knappa mohli stať útočiskom ideologického nepriateľa socializmu.<sup>172</sup>

Vo vzťahu dualizmu verejného a súkromného práva až v roku 1990 Knapp pripustil, že opustenie dualizmu verejného a súkromného práva bolo podmienené len ideologicky, jedinou vetou z Leninovho listu ľudovému komisárovi Kurskému: „*My nic „sukromého“ neuznávame, pro nás je všechno v hospodářské oblasti veřejnoprávní.*“ A priznáva tiež, že tým štát (resp. predstavitelia režimu) sledovali cieľ podrobenia si všetkého hospodárstva krajiny a všetkých občanov, ktorým by súkromné právo mohlo umožniť uchovanie nejakej súkromnej sféry, čo bolo pre režim neprijateľné.<sup>173</sup>

#### 4.1 Rodinné právo

Rodinné právo sa po roku 1948 vyčlenilo z občianskeho práva ako samostatné právne odvetvie. Bolo to zapríčinené jeho kodifikáciou a unifikáciou zákonom č. 265/1949 Zb. zo dňa 7. decembra 1949 o **rodinnom práve** ešte pred kodifikáciou občianskeho práva v podobe občianskeho zákonníka z roku 1950.

Návrh zákona o rodine vypracovali spoločne odborníci ČSR a Poľska za tri mesiace. Bol takmer totožný pre obe krajiny. Skladal sa z 90 článkov a 108 paragrafov. Prvá časť mala názov Manželstvo, druhá Rodičia a deti, tretia upravovala poručníctvo. Veľká povrchnosť vypracovania a rýchle tempo spôsobili, že mnohé otázky museli zodpovedať súdy v procese aplikácie práva. Preto bolo potrebné prijať nový zákon o rodine.<sup>174</sup>

Základnými zásadami, na ktorých bol postavený zákon o rodine z roku 1949 boli zásada obligatórneho civilného sobáša, zrovnoprávnenie žien s mužmi, a zrovnoprávnenie detí bez ohľadu na ich manželský pôvod.<sup>175</sup> Podľa zákona sa manželstvo uzavieralo súhlasným vyhlásením muža a ženy pred miestnym národným výborom, že spolu vstupujú do manželstva. Išlo teda o obligatórne civilný sobáš. Manželstvo sa nemohlo uzavrieť so ženatým mužom alebo s vydatou ženou, medzi príbuznými v priamom pokolení, ani medzi osvojitelom a osvojencom, dokiaľ osvojenie trvá, ani medzi súrodencami, ani medzi osobami zošvagrenými v priamom pokolení. Zo závažných dôvodov bolo možné povoliť uzavretie manželstva medzi osobami zošvagrenými v priamom pokolení. Manželstvo nemohla uzavrieť tiež osoba postihnutá duševnou poruchou alebo osoba nedostatočne duševne vyvinutá. Uzavretie manželstva však bolo možné takej osobe povoliť, len ak bol jej zdravotný stav zlučiteľný s podstatou a účelom manželstva. Manželstvo nemohla uzavrieť osoba maloletá.

<sup>171</sup> Tamže, s. 89, 91.

<sup>172</sup> Tamže, s. 93-100.

<sup>173</sup> KNAPP, Viktor: Aktuální problémy systému československého práva. In: *Právník*, CXXIX, 1990, 11, s. 964.

<sup>174</sup> DZIADZIO, Andrzej: Polnisch-tschechoslowakische Zusammenarbeit an der Kodifikation des Familienrechts in den Jahren 1948-1950. Aus der Geschichte der Sowjetisierung des Rechts. In: *Príspevky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 387.

<sup>175</sup> VESELÁ, Renata: Vývoj rodinného práva v letech 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 890.

(Zo závažných príčin však bolo možné povoliť uzavretie manželstva maloletému, staršiemu než šesťnásť rokov.) Neplatnosť manželstva sa tu vyslovovala z úradnej povinnosti alebo na žiadosť ktoréhokoľvek z manželov. V rozhodnutí vyhlasujúcom manželstvo za neplatné bolo treba vysloviť, či manželia - alebo ktorý z nich - uzavierajúc manželstvo nekonali dobromyseľne. Ostatné manželské prekážky existujúce v predchádzajúcom práve odpadli. Zrušený bol aj inštitút ohlások.

Pri uzatváraní manželstva s cudzincom sa pôvodne štandardne vyžadovalo naplnenie požiadaviek príslušných právnych poriadkov, od účinnosti zákona č. 59/1952 Zb. sa však na uzavretie manželstva s cudzincom vyžadoval súhlas ministerstva vnútra. Bez toho by išlo len o tzv. zdanlivé manželstvo. Táto úprava bola zrušená až zákonom o rodine z roku 1963.<sup>176</sup>

Pre majetkové vzťahy medzi manželmi platilo, že imanie, ktoré nadobudol ktorýkoľvek z manželov v čase trvania manželstva - vyjmúc to, čo nadobudol dedičstvom alebo darom, a to, čo slúžilo jeho osobným potrebám alebo výkonu jeho povolania - tvorilo jeho získaný majetok. Získané majetky obidvoch manželov boli majetkom im spoločným (tzv. zákonné majetkové spoločenstvo).

Ak nastal z dôležitých dôvodov medzi manželmi hlboký a trvalý rozvrat, mohol ktorýkoľvek z manželov žiadať, aby súd manželstvo zrušil rozvodom. Bola teda opustená koncepcia rozvodu od stola a lôžka a rozluky a zaviedol sa rozvod ako definitívne zrušenie manželstva súdnym rozhodnutím.<sup>177</sup> O rozvod mohol žiadať manžel, ktorý rozvrat výlučne zaviniel, iba ak druhý manžel prejavil s rozvodom súhlas. Ak mali manželia maloleté deti, nemohlo sa manželstvo rozviesť, ak by to bolo v rozpore so záujmom týchto detí.

V rozhodnutí, ktorým sa manželstvo rozvádza, sa malo tiež vysloviť, či manželia - alebo ktorý z nich - sú rozvodom vinní. Od výroku o vine bolo treba upustiť, ak o to požiadali obidvaja manželia. Vina sa skúmala aj z toho dôvodu, že pokiaľ rozvedený manžel, ktorý nebol rozvodom vinný, nebol sám schopný uspokojiť svoje osobné potreby, mohol žiadať od druhého manžela, hoci tiež nevinného, aby mu na ich uspokojenie poskytoval úhradu podľa svojich zárobkových a majetkových možností.

Pre vzťahy medzi rodičmi a deťmi platilo, že maloleté deti boli v rodičovskej moci, ktorá patrila obom rodičom bez ohľadu na to, či boli manželmi.. Rodičovská moc obsahovala najmä práva a povinnosti rodičov viesť konanie detí, zastupovať ich a spravovať ich majetok. Vyžadovalo sa ju vykonávať tak, ako to vyžaduje záujem detí a prospech spoločnosti. Rodičovská moc patrila obom rodičom.

Osvojiť bolo možné len osoby maloleté, a len ak im bolo osvojenie na prospech. Medzi osvojiteľom a osvojencom musel byť primeraný vekový rozdiel. Poručníctvo nad maloletým vykonával poručník, ustanovený súdom.

Zmeny v zákone o rodine prinieslo zákonné opatrenie č. 61/1955 Zb., podľa ktorého bolo možné manželstvo rozviesť aj proti vôli nevinného manžela, ak si to vyžadoval záujem spoločnosti. Zákon č. 15/1958 Zb. zasa priniesol podrobnú úpravu osvojenia a zaviedol typ osvojenia, pri ktorom sa osvojiteľ zapisuje do matriky na miesto rodiča. Súd mohol povoliť osvojenie aj bez súhlasu rodičov, ak títo neprejavovali o dieťa skutočný záujem. Napokon zákonom 46/1959 Zb. bolo s konaním o rozvode automaticky spojené aj konanie o úprave práv a povinností k deťom, čo bola problematika dovtedy riešená v priebehu tzv. opatrovníckeho konania.<sup>178</sup>

Nový **zákon o rodine z roku 1963** priniesol zmenu v tom, že právna úprava majetkových vzťahov medzi manželmi bola zaradená do občianskeho zákonníka. Namiesto dovtedajšieho majetkového spoločenstva sa vytvorilo bezpodielové spoluvlastníctvo manželov. Pri rozvode sa viac neskúmala vina manželov, aj keď súd mal skúmať príčiny

---

<sup>176</sup> Tamže, s. 893.

<sup>177</sup> Tamže, s. 891

<sup>178</sup> Tamže, s. 894.

rozvratu manželstva. Zároveň s rozsudkom o rozvoде mal súd upraviť aj práva a povinnosti rodičov k ich nepľnoletým deťom. Druhá hlava zákona nahradila pojem rodičovská moc pojmom práva a povinnosti rodičov. Tretia hlava podrobne upravila určenie otcovstva. Pri osvojení sa na označenie osvojenia, pri ktorom sa osvojiteľ zapisuje v matrike ako rodič, zaviedol pojem nezrušiteľné osvojenie. Tento zákon o rodine tiež zrušil rozdiel medzi poručníctvom a opatrovníctvom a nahradil ich obyčajným opatrovníctvom, pričom poručnícku agendu zveril súdu.<sup>179</sup>

Vo veci náhradnej starostlivosti o dieťa zákon č. 50/1973 Zb. zaviedol namiesto dovtedajšej úpravy sociálnoprávnej ochrany mládeže (vládnym nariadením 59/1964 Zb., predtým nariadením ministra spravodlivosti č. 70/1952 Zb., ešte predtým zákonom č. 48/1947 Zb. o organizácii starostlivosti o mládež, a pôvodne zákonom č. 7/1946 Zb. o hromadnom poručníctve) pestúnsku starostlivosť.<sup>180</sup>

Až zákon č. 234/1992 Zb. z 28. apríla 1992, **ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 94/1963 Zb. o rodine v znení zákona č. 132/1982 Zb.** zaviedol fakultatívnu formu uzatvárania manželstva. Konvalidoval tiež manželstvá, uzavreté občanmi Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky v období od 1. januára 1950 do nadobudnutia účinnosti tohto zákona cirkevnou formou v zahraničí podľa práva platného v mieste uzavretia manželstva.

## 4.2 Občianske právo hmotné

V rámci tzv. právnickej dvojročnice boli vypracované kódexy všetkých hlavných právnych odvetví, medzi nimi aj občiansky zákonník a občiansky súdny poriadok. Oba pochádzajú z roku 1950. OZ z roku 1950 je zároveň prvým občianskym zákonníkom platným na území Slovenska (s výnimkou prechodnej aplikácie ABGB počas Bachovho absolutizmu).

V **osobnom práve** už zákon č. 266/1949 Zb. stanovil hranicu plnoletosti (plnej spôsobilosti na právne úkony) na 18 rokov v súlade s hranicou aktívneho volebného práva podľa Ústavy 9. mája.<sup>181</sup> Podľa OZ z roku 1950 kto bol mladší než šesťročný, bol na právne úkony celkom nespôsobilý; za neho konal jeho zákonný zástupca. Kto dovŕšil šiesty rok, bol sám spôsobilý len na právne úkony, ktoré boli výlučne na jeho prospech, a na uzavieranie zmlúv, pri ktorých sa plní hneď pri ich uzavretí a ktoré sú primerané tomuto veku. Kto bol celkom pozbavený svojprávosti alebo pre duševnú poruchu nebol vôbec schopný obstarat' si svoje veci sám, bol na právne úkony celkom nespôsobilý; za neho konal jeho zákonný zástupca. Kto bol pozbavený svojprávosti len čiastočne alebo pre duševnú poruchu nebol schopný obstarat' si sám náležite svoje veci, čo do spôsobilosti na právne úkony bol rovný tomu, kto dovŕšil pätnásť rok. OZ porušil základnú zásadu právnej rovnosti fyzických a právnických osôb. Vo svojom § 21 totiž zakotvil jednoznačnú preferenciu socialistických právnických osôb.<sup>182</sup>

V rámci **vecného práva** nový OZ z roku 1950 vychádzal zo zásady obsiahnutej už v ústave z roku 1948, že z vlastníctva plynú pre vlastníka nielen práva ale aj povinnosti, a to hlavne neškodiť záujmom spoločnosti a usmerniť výkon vlastníckeho práva podľa jednotného hospodárskeho plánu. Zvýšená ochrana sa poskytovala socialistickému vlastníctvu ako hospodárskej základni spoločnosti. Výrobné prostriedky mohli byť podľa ústavy len v socialistickom vlastníctve, teda len národným alebo družstevným majetkom.<sup>183</sup>

<sup>179</sup> Tamže, s. 895-896.

<sup>180</sup> Tamže, s. 899.

<sup>181</sup> Tamže, s. 893.

<sup>182</sup> DVORÁK, Jan: Vývoj občianskeho práva. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 477.

<sup>183</sup> DVORÁK, Jan: K některým otázkám vývoje občianskeho práva. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 235.

Veci v právnom zmysle boli ovládateľné hmotné predmety a prírodné sily, ktoré slúžia ľudskej potrebe. Definícia nehovorí, či človek je vecou, na rozdiel od prvorepublikovej úpravy. Súčasťou veci bolo všetko, čo k nej podľa jej povahy patrí a nemôže byť oddelené tak, aby sa tým vec alebo jej oddeliteľná časť nepoškodila alebo podstatne neznehodnotila. Súčasťou pozemku bolo všetko, čo na ňom vzíde. Stavby však neboli súčasťou pozemku, lebo bola opustená rímska zásada *superficies solo cedit*. Dokladal to aj § 155: *Vlastníkom stavby môže byť osoba rozdielna od vlastníka pozemku*.

Opustenie tejto zásady bolo zdôvodnené kolektivizáciou vidieka, zakladaním roľníckych družstiev, ktoré hospodárili na pozemkoch, ku ktorým zostalo vlastnícke právo ich pôvodným vlastníkom. Navyše OZ zaradil stavby samy osebe medzi nehnuteľnosti, čím sa rozišiel s úpravou ABGB, ktorá za nehnuteľnosti pokladala iba pozemky. Opustila sa tiež dvojfázovosť nadobúdania vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam, ktorá vyžadovala zápis do katastra nehnuteľností. Ponovom sa vlastnícke právo prevádzalo už samotnou zmluvou. To viedlo k degradácii významu katastra nehnuteľností.<sup>184</sup> K cudziemu pozemku bolo možné nadobudnúť právo stavby – na jeho zriadenie zmluvou bolo potrebné privolenie okresného národného výboru. Predmetom právneho pomeru mohlo byť aj právo, pokiaľ to povaha ich oboch pripúšťala; v týchto prípadoch platili primerane ustanovenia o právnych pomeroch, predmetom ktorých sú veci. Práva k nehnuteľnostiam sa spravovali ustanoveniami o veciach nehnuteľných.

Rozlišovalo sa vlastnícke právo a vecné práva k cudzej veci. Ako druhy vlastníctva sa rozlišovali socialistické (štátne alebo družstevné), osobné a súkromné vlastníctvo. Chránené bolo len osobné vlastníctvo, ktoré zahŕňalo hlavne predmety domácej a osobnej spotreby, rodinné domčeky a úspory nadobudnuté prácou. Vecné práva k cudzej veci zahŕňali právo stavby, vecné bremená, ktoré obmedzujú vlastníka veci v prospech niekoho iného, a to tak, že vlastník je povinný buď niečo trpieť alebo sa niečoho zdržať alebo niečo robiť (právo požívania a právo užívania pre vlastnú potrebu, či výmenok, slúžiaci na zabezpečenie rodičov po odovzdaní poľnohospodárskej usadlosti ich deťom), záložné a zádržné právo.

OZ mal platiť priamo aj pre oblasť hospodárskych vzťahov medzi socialistickými organizáciami, preto obsahoval v rámci **záväzkového práva** aj úpravu hospodárskych zmlúv, zmluvy zasielateľskej, nákladnej a pod.<sup>185</sup> Záväzky vznikali buď z vykonávania jednotného hospodárskeho plánu, z právnych úkonov, najmä zo zmlúv, ďalej zo spôsobenia škody, z bezdôvodného obohatenia a z iných v zákone uvedených skutočností. Na ich zabezpečenie slúžili zmluvná pokuta, ručenie, záložná zmluva, postúpenie pohľadávok, zábezpeka a uznanie dlžoby. Základné zmluvné typy predstavovali kúpna, zámenná, darovacia, nájomná zmluva, vypožičanie, pôžička, zmluva o úschove, príkazná zmluva, konanie bez príkazu, zmluva o dielo, zasielateľská, dopravná, sprostredkovateľská zmluva, zmluva o združení, zmluva o dôchodok, stávka a hra a verejné prisľúbenie.

Pri úprave **dedičského práva** bol dôraz kladený na dedenie zo zákona, zatiaľ čo dedenie zo závetu bolo skôr výnimkou. Okruh dedičov zo zákona bol obmedzený len na najbližších príbuzných. Bol odstránený inštitút tzv. ležiacej pozostalosti (*haereditas iacens*) a stanovil, že dedičstvo sa nadobúda okamihom smrti poručiteľa.<sup>186</sup> Dedičstva sa bolo možné vopred zrieknuť písomnou zmluvou s poručiťom; kto sa zriekal dedičstva, mohol tak urobiť aj s účinkom pre svojich potomkov.

Závet bol jedinou formou posledného poriadku, a musel byť písomný, vyhotovený vlastnoručne alebo aspoň vlastnoručne podpísaný pred svedkami, či vyhotovený pred súdom alebo notárom. Žiadne prežitky predchádzajúceho práva, ako osobitné dedičské zabezpečenie žien, sa nezachovalo.

---

<sup>184</sup> Tamže, s. 238-239.

<sup>185</sup> Tamže, s. 236.

<sup>186</sup> Tamže, s. 237.

**OZ z roku 1964** stál na koncepcii tzv. užšieho poňatia občianskeho zákonníka, označovaného neskôr ako „spotrebiteľské poňatie.“ Skladal sa z preambuly, základných zásad občianskoprávných vzťahov, potom nasledovala všeobecná časť, osobné vlastníctvo, osobné užívanie bytov a pozemkov, služby, zodpovednosť za škodu a za neoprávnený majetkový prospech, dedenie osobného vlastníctva a záverečná časť, v ktorej bolo okrajovo upravené súkromné vlastníctvo.<sup>187</sup>

Nový občiansky zákonník č. 40/1964 Zb. v preambule verejne deklaroval snahy a ciele socializmu: „*Ustanovenia Občianskeho zákonníka smerujú k upevňovaniu socialistických ekonomických i ostatných spoločenských vzťahov a k prekonávaniu prežitkov vo vedomí ľudí a pomáhajú tak vytvárať predpoklady pre premenu socialistických vzťahov vo vzťahy komunistické.*“ V podobnom duchu sa niesli aj úvodné články V a VII: „*Z občianskoprávných vzťahov vznikajú nielen vzájomné práva a povinnosti medzi účastníkmi, ale vyplývajú z nich pre nich aj práva a povinnosti voči spoločnosti. Nikto nesmie zneužívať svoje práva proti záujmom spoločnosti alebo spoluobčanov a nikto sa nesmie na úkor spoločnosti alebo spoluobčanov obohacovať.*“

Právna úprava OZ bola výrazne kogentná, za určitých okolností síce umožňovala vznik nepomenovaných zmlúv, ale vo vecných právach, konkrétne napríklad pri úprave bezpodielového spoluvlastníctva manželov sa žiadna modifikácia zákonnej úpravy nepripúšťala.<sup>188</sup>

Administratívne zásahy a verejnoprávne prvky sa prejavili napr. tým, že na zmluvu o prevode nehnuteľností sa vyžadovala registrácia štátnym notárstvom. **Administratívne zásahy** sa prejavili aj v otázke bytovej, kde zákon podmieňoval uzatvorenie nájomnej zmluvy vydaním správneho rozhodnutia o pridelení bytu príslušným orgánom štátnej správy. Na zmluvu o prevode budov, ktoré boli v súkromnom vlastníctve a na zmluvu o prevode alebo nájme poľnohospodárskeho či lesného pozemku sa vyžadoval súhlas ONV, neskôr MNV.<sup>189</sup>

Opustilo sa zažité juristické pojmoslovie a OZ zaviedol pojmy nové – napr. namiesto nájomná zmluva termín osobné užívanie bytu, namiesto nájomného úhrada za osobné užívanie bytu. Mnoho inštitútov nebolo v OZ upravených vôbec – napr. relatívna neplatnosť, susedské právo, vydržanie, držba, zmluvné záložné právo a i. Až novela č. 131/1982 Zb. opätovne zaviedla pojem držby, obsahovala rámcovú úpravu susedského práva, relatívnej neplatnosti, vydedenia a pod. Zaviedla však aj § 453a, ktorým sa postihoval majetok tých, ktorí opustili republiku bez príslušného úradného povolenia.<sup>190</sup>

V **osobnom práve** priniesol OZ zmenu v tom, že takmer opustil pojem právnickej osoby. Spomínal sa len v poslednej, ôsmej časti ako „iné organizácie než socialistické.“ Namiesto toho hovoril o socialistických organizáciách.

**Vecné právo** rozlišovalo socialistické spoločenské vlastníctvo a osobné vlastníctvo. Pôvod osobného vlastníctva vyjadril § 123: „*Veci, ktoré sú určené pre osobnú potrebu občanov, prevádzajú sa zo socialistického spoločenského vlastníctva do ich osobného vlastníctva alebo sa im prenechávajú do osobného užívania.*“ Primárnym bolo teda socialistické spoločenské vlastníctvo a z neho sa odčlenením z vôle príslušného orgánu, resp. štátu previedli veci do osobného vlastníctva, alebo sa prenechali do osobného užívania. V osobnom vlastníctve boli predovšetkým príjmy a úspory z práce a zo sociálneho

<sup>187</sup> DVOŘÁK, Jan: K některým otázkám vývoje občanského práva, s. 241.

<sup>188</sup> DVOŘÁK, Jan: K některým znakům vývoje občanského práva. In: *Príspevky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 376.

<sup>189</sup> Tamže, s. 377. Pozri tiež DVOŘÁK, Jan: Zur Entwicklung des bürgerlichen Rechts von 1945 bis zur Gegenwart. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989)*. Bd. 4 *Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 177-202.

<sup>190</sup> DVOŘÁK, Jan: K některým otázkám vývoje občanského práva, s. 241-242.

zabezpečenia. V osobnom vlastníctve boli ďalej najmä veci domácej a osobnej potreby, rodinné domčeky a rekreačné chaty. Významné obmedzenie predstavovalo ustanovenie § 129, podľa ktorého v osobnom vlastníctve mohol byť len jeden rodinný domček. Aj použitie zdobneniny „domček“ malo určite naznačiť skromnosť stavby. § 198 navyše spomína aj „záhradku.“ Pojem „domček“ sa používa konzistentne v celom občianskom zákonníku. Definícia „domčeka“ je uvedená v § 128 ods. 1 a 2.<sup>191</sup> Podľa § 130 ods. 2 veci nahromadené v rozpore so záujmami spoločnosti nad mieru osobnej potreby vlastníka, jeho rodiny a domácnosti nepoživali ochranu osobného vlastníctva, mohli byť teda vlastníkovi odňaté. V tejto súvislosti bolo na tomto mieste upravené aj manželské majetkové právo, ktoré bolo postavené na inštitúte tzv. bezpodielového spoluvlastníctva manželov ako jedinej prípustnej formy.

Posledná ôsma časť na záver upravovala iné občianskoprávne vzťahy, ktoré vznikali medzi právnickými osobami inými ako sú socialistické, a tiež vo vzťahu k predmetom súkromného (nie osobného) vlastníctva. Súkromné vlastníctvo bolo upravené len v tejto poslednej časti. Bola mu priznaná ochrana pred neoprávneným zásahom. Nakladanie s niektorými predmetmi vlastníctva bolo obmedzené - nezastavané stavebné pozemky mohli občania prevádzať len na štát alebo na socialistickú organizáciu na to osobitným predpisom oprávnenú. Ďalším obmedzením bolo to, že záložné práva a vecné bremená mohli vznikáť len zo zákona.

Podľa V. Čížkovskej bol v praxi československého práva súkromný vlastník jednoznačne diskriminovaný oproti osobnému tým, že súkromné vlastníctvo bolo natoľko obmedzené, že nemožno hovoriť o majetkovej slobode ako základe jeho právnej úpravy. Súkromné vlastníctvo nebolo na rozdiel od osobného prehlásené za nedotknuteľné, až na stanovené výnimky nemohol súkromný vlastník podľa § 491 ods. 2 zmluvne prevádzať nezastavané stavebné pozemky, a navyše pri stanovení maximálnych cien sa u pozemkov vychádzalo z predpisov o cenách z roku 1939. Na druhej strane, isté obmedzenia platili aj pre osobné vlastníctvo - osobný vlastník bol obmedzený v možnosti nadobúdať majetok. Podľa § 130 ods. 2 totiž veci nahromadené v rozpore so záujmom spoločnosti nad mieru osobnej potreby vlastníka, jeho rodiny a domácnosti, nepoživali ochranu osobného vlastníctva, teda neboli nedotknuteľné. Za neodôvodnený zásah do slobody mať majetok pokladala autorka aj zavedenie inštitútu bezpodielového spoluvlastníctva manželov ako kogentnej úpravy a jedinej novej právnej formy pre úpravu týchto majetkových vzťahov manželov bez možnosti zmluvnej modifikácie.<sup>192</sup>

**Záväzkové právo** bolo obsiahnuté v tretej, štvrtej, piatej a šiestej časti. S úplne novou štruktúrou súviselo aj zaradenie úpravy zabezpečenia práv a povinností (ručením, dohodou o zrážkach zo mzdy, obmedzením prevodu nehnuteľnosti a zložením do úschovy) do prvej časti. Tretia časť pojednávala o osobnom užívaní bytov, iných miestností a pozemkov. Štvrtá časť označená názvom Služby upravovala poskytovanie vecných plnení, výkonov a iných plnení socialistickými organizáciami občanom na uspokojenie ich hmotných a kultúrnych potrieb – napr. predaj v obchode, požičiavanie vecí, zhotovenie vecí na zákazku, oprava a úprava vecí, obstarávatel'ské služby, ubytovacie, prepravné služby, právna pomoc advokátskej organizácie, peňažné služby a poistenie. Piata časť upravovala práva a povinnosti z iných právnych úkonov, kam bola zaradená verejná súťaž, občianska výpomoc a iné

<sup>191</sup> „Rodinný domček je obytný dom, v ktorom aspoň dve tretiny podlahovej plochy všetkých miestností pripadajú na byty. Rodinný domček môže mať najviac päť obytných miestností nepočítajúc do toho kuchyne. Väčší počet obytných miestností môže mať, ak úhrn ich podlahovej plochy neprevyšuje 120 m<sup>2</sup>; z obytných kuchýň sa do tohto úhrnu započítavajú len plochy, o ktoré výmera kuchyne prevyšuje 12 m<sup>2</sup>. Za podmienok uvedených v odseku 1 sa za rodinný domček považuje aj obytná časť roľníckej usadlosti.“

<sup>192</sup> ČÍŽKOVSKÁ, Věra: Vlastnická svoboda a občianske právo v socialistické spoločnosti. In: *Právnik*, CVII, 1968, č. 9, s. 794-5, pozn. 9.

zmluvy, čo boli vlastne do osobitnej časti vytesnené právne vzťahy medzi občanmi-fyzickými osobami: *Ak občan pre iného občana na jeho žiadosť vykoná nejakú prácu, poskytne mu pôžičku alebo mu inak vypomôže, ide o občiansku výpomoc. Poskytnutie občianskej výpomoci musí byť v súlade s pravidlami socialistického spoluzitia* (§ 384 ods. 1 a 2). Boli tu upravené: prenechanie bytu v rodinnom domčeku, prenechanie časti bytu, prenechanie nehnuteľnosti na dočasné užívanie, kúpa, výmena a darovanie, obstaranie vecí iného. Šiesta časť upravovala zodpovednosť za škodu a za neoprávnený majetkový prospech.

Zmluvná sloboda bola v záväzkovom práve obmedzená štátnym zásahom v podobe podmienky súhlasu štátneho orgánu: *„Ak sa účastníci v predpísanej forme zhodli na obsahu zmluvy a na jej vznik je potrebné ešte rozhodnutie príslušného orgánu, sú svojimi prejavmi viazaní až do tohto rozhodnutia. Ak je rozhodnutie záporné, k zmluve nedôjde“* (§ 47). § 134 ods. 2 vyžadoval: *„K zmluve o prevode nehnuteľnosti je potrebná jej registrácia štátnym notárstvom. Vlastníctvo prechádza registráciou zmluvy.“* Aj dohoda o výmene bytu podľa § 188 ods. 1 musela mať písomnú formu a musel ju schváliť miestny národný výbor alebo iný orgán podľa predpisov o hospodárení s bytmi na to príslušný. Dohodu o výmene bytov v domoch stavebného bytového družstva schvaľoval orgán družstva. Podľa § 490 ods. 2 nezastavané stavebné pozemky smeli občania prevádzať len na štát alebo na socialistickú organizáciu na to osobitným predpisom oprávnenú. Len pokiaľ by nezastavané stavebné pozemky vzhľadom na svoje určenie a výmeru mohli byť predmetom práva osobného užívania (§ 200), mohli ich občania darovať príbuzným v priamom rade a súrodencom. Pre zmluvu o prevode budovy, ktorá bola v súkromnom vlastníctve, a pre zmluvu o prevode alebo nájme poľnohospodárskeho (lesného) pozemku bol potrebný súhlas okresného národného výboru.

V záväzkovom práve charakter verejnoprávných zmlúv, kde sa nedodržiavala zmluvná sloboda, hoci išlo o úpravu obsiahnutú v občianskom zákonníku, predstavoval § 212 ods. 1: *„Vykonávanie jednotného hospodárskeho plánu sa zabezpečuje smluvami osobitne prispôbenými potrebám hospodárskeho plánovania (hospodárskymi smluvami). Podľa potrieb hospodárskeho plánovania môžu orgány na to príslušné uložiť určitý záväzok.“* Ďalším zásahom do zmluvnej autonómie, dispozičnej slobody a rovnosti strán predstavoval § 251 o zmene v obsahu záväzkov úradným opatrením: *„Ak to vyžadujú potreby hospodárskeho plánovania, môžu orgány na to príslušné zmeniť záväzky z právnych pomerov dôležitých pre splnenie jednotného hospodárskeho plánu.“* Záväzky mohli úradným opatrením aj zaniknúť: *„Ak to vyžadujú potreby hospodárskeho plánovania, môžu orgány na to príslušné zrušiť záväzky z právnych pomerov dôležitých pre splnenie jednotného hospodárskeho plánu“* (§ 298).

V rámci **dedičského práva** siedma časť OZ upravovala dedenie majetku zo zákona alebo zo závetu (Poručiteľ mohol závet buď napísať vlastnou rukou alebo ho zriadiť vo forme notárskej zápisnice.).

Neuznával sa alografný závet, potomkovia boli neopomenutelnými dedičmi a do roku 1982 nemohli byť ani vydedení. Plnoletí potomkovia mali v prípade opomenutia nárok až na 3/4 ich zákonného podielu. Sankciou za porušenie tohto zákonného ustanovenia bola absolútna neplatnosť závetu.<sup>193</sup>

Nedostatočná úprava niektorých inštitútov, prípadne ich úplné vynechanie viedlo k potrebe novelizácie OZ v roku 1982. Zákonom č. 131/1982 Zb. z 9. novembra 1982, **ktorým sa mení a dopĺňa Občiansky zákonník a upravujú sa niektoré ďalšie majetkové vzťahy** boli upravené otázky opatrovníka, uzatváranie zmlúv, susedské vzťahy, ochrana držby, vydržanie, vecné bremená, spoluvlastníctvo, bezpodielové spoluvlastníctvo manželov,

<sup>193</sup> DVOŘÁK, Jan: K některým znakům vývoje občanského práva. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 376.

stavba na cudzom pozemku, poistenie, náhrada škody. Záložné právo však stále mohlo vznikáť len zo zákona.

Ústavný zákon č. 100/1990 Zb. zaručil súkromné vlastníctvo a dedenie. V tomto duchu bol novelizovaný OZ v roku 1991 – zákonom č. 509/1991 Zb. z 5. novembra 1991, **ktorým sa mení, dopĺňa a upravuje Občiansky zákonník**. Upravil nasledujúce okruhy problémov: právnická osoba, plnomocenstvo, uzatváranie zmlúv, vlastníctvo, spoluvlastníctvo, vecné práva k cudzím veciam – záloh, podzáloh, vecné bremená, zádržné právo, zodpovednosť za škodu, bezdôvodné obohatenie, závet, a v záväzkovom práve boli doplnené zmluvné typy, keďže dovtedy sa úprava mnohých zmlúv nachádzala len v zákonníku medzinárodného obchodu.

### **4.3 Občianske právo procesné**

**Občiansky súdny poriadok z roku 1950** (zákon č. 142/1950 Zb. zo dňa 25. októbra 1950 o konaní v občianskych právnych veciach) sa opieral o zásadu materiálnej pravdy, preto sa v ňom ani nerozlišovalo konanie sporové a nesporové. Bol tiež jednotným prameňom konania určovacieho, ako aj exekučného. Následné početné zmeny sa nedotkli ani jeho zásad ani štruktúry. Jeho vzorom bol OSP Sovietskeho zväzu z roku 1923 – prejavilo sa to prijatím princípu materiálnej pravdy, prehĺbili sa súdne a prokurátorské zásahy do priebehu konania, rozšírila sa poučovacia povinnosť súdu, zaviedla sa sťažnosť pre porušenie zákona a text sa oprostil od predchádzajúcej kazuistiky.<sup>194</sup>

Na prvé miesto medzi chránenými záujmami kládol formálne OSP záujmy občanov, až potom štátu. Posilnené postavenie prokurátora v porovnaní s predchádzajúcim obdobím spočívalo v možnosti zasahovať aj do civilnoprávnych prípadov. Právne pomery, pri ktorých to povaha veci pripúšťala, bolo možné so schválením sudcu usporiadať súdnou pokonávkou pred začatím konania na ktoromkoľvek okresnom súde. Platila kombinácia inkvizičného a akuzáčného procesu, ktorá sa prejavovala pri zadovážovaní a navrhovaní dôkazov – aj strana aj súd boli k tomu nútení. Dôkazné prostriedky boli všetky prostriedky spôsobilé na zistenie pravdy; najmä svedkovia, znalci, listiny a ohliadka. Ako riadne opravné prostriedky sa pripúšťali odvolanie, sťažnosť proti uzneseniu, pričom sa pripúšťali aj novoty v opravnom konaní. Súd mohol preskúmané rozhodnutie potvrdiť alebo zmeniť. Nemusel ho teda vracať prvému stupňu. Mimoriadne opravné prostriedky zahŕňali obnovu konania z vymedzených dôvodov, a sťažnosť pre porušenie zákona, ktorú mohol využiť generálny prokurátor ak bol toho názoru, že v konaní alebo pri rozhodovaní bol porušený zákon.

Osobitne bolo upravené konanie vo veciach manželských, poručenských, týkajúcich sa opatrovníctva, osvojenia, detí v rodičovskej moci, pozbavenia svojprávnosti a držania v ústave, vyhlásenia za mŕtveho a dokázania smrti, prejednaní dedičstva, súdneho umorenia listín súdnej úschovy, nájmu, národného poistenia a ostatných vecí, ktoré zahŕňali zmenkové a šekové konanie a rozkazné konanie.

Na vykonanie exekúcie boli na exekučnom súde ustanovení výkonní úradníci. Exekúcia na nehnuteľné veci sa vykonávala zriadením exekučného záložného práva na nehnuteľné veci alebo exekučnou dražbou nehnuteľných vecí, exekúcia na hnutel'né veci sa vykonávala ich zexekvovaním a predajom, exekúcia na peňažné pohľadávky a plat sa vykonávala ich zexekvovaním. Na vymoženie peňažnej pohľadávky bolo možné viesť exekúciu i na iné majetkové práva dlžníka, pokiaľ boli scudziteľné alebo pokiaľ aspoň pripúšťali, aby sa ich výkon preniesol na inú osobu - v tom prípade sa vykonávala niektorým z exekučných prostriedkov uvedených v zákone, a ak žiadny z nich nebol vhodný, zexekvovaním a exekučným prenajatím. Na vymoženie nároku na odovzdanie hnutel'ných

---

<sup>194</sup> HLAVSA, Petr: Nástin právního vývoje civilního procesu a organizace soudů na území dnešní České republiky po 2. světové válce, s. 290.



vecí alebo cenných papierov sa vykonávala exekúcia tým, že výkonný úradník ich odňal povinnej strane alebo tretej osobe, ak bola ochotná ich vydať, a odovzdal vymáhajúcemu veriteľovi. Ak tretia osoba nebola ochotná ich vydať, použili sa primerane ustanovenia o exekúcii na peňažné pohľadávky. Ak mala povinná strana odovzdať alebo vypratať nehnuteľnú vec alebo jej časť, výkonný úradník odstránil povinnú stranu a osoby, ktoré boli na vypratúvanej nehnuteľnej veci iba na základe práva povinnej strany. Ak to bolo potrebné, odstránil aj ich hnutel'né veci a odovzdal nehnuteľnú vec, poprípade jej časť vymáhajúcemu veriteľovi.

Existovala aj možnosť mimosúdneho – rozhodcovského konania, avšak len vtedy, ak jednou zo strán bola československá právnická osoba.

V roku 1963 bol prijatý **nový OSP**, ktorý nemal žiadne ustanovenia o prejednávaní dedičstva ani o veciach súdnej úschovy, keďže táto problematika bola upravená v notárskom poriadku. Nový OSP nemal tiež žiadnu zvláštnu úpravu konania o manželských veciach, zistení a zapretí otcovstva, nájomných veciach a iných veciach, ktoré boli upravené v OSP z roku 1950. Chýbali tiež ustanovenia o pomere k cudzine. Tie boli zahrnuté do zákona o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom č. 93/1963 Zb. (platnom dodnes).

Po roku 1989 najvýznamnejšie zmeny priniesla novela č. 519/1991 Zb., ktorou bola odstránená rozsiahla účasť prokurátora v občianskom súdnom konaní, bola posilnená dispozičná zásada a postavenie účastníkov v konaní. Sťažnosť pre porušenie zákona bola nahradená dovolaním.<sup>195</sup>

#### **4.4 Právo duševného vlastníctva**

Právo duševného vlastníctva ako špeciálne občianske právo zahŕňa úpravu autorského práva, ale aj tzv. priemyselných práv, ako je právo vynálezov, zlepšovacích návrhov, priemyselných a úžitkových vzorov, ochranných známok a pod.

V oblasti autorského práva došlo po obnove ČSR po roku 1945 k návratu k prvorepublikovému autorskému zákonu - č. 218/1926 Zb. z. a n. o pôvodcovskom práve k literárnym, umeleckým a fotografickým dielam s tým, že naďalej sa napriek deklarovanejmu rozchodu s právom Slovenského štátu používala aj úprava z obdobia Slovenského štátu - vládne nariadenie č. 164/1939 Sl. z. o zabezpečení ochrany autorského práva pri verejnom predvádzaní niektorých chránených hudobných diel ako vykonávací predpis k prvorepublikovému autorskému zákonu. V období po roku 1948 úpravu autorského práva obsahovali postupne zákon č. 115/1953 Zb. o autorskom práve a naň nadväzujúce vyhlášky a zákon č. 35/1965 Zb. o literárnym, vedeckých a umeleckých dielach (autorský zákon) s vyhláškami upravujúcimi napr. sadzby honorárov. Autorské právo podľa tejto úpravy pozostávalo z osobného, dispozičného a majetkového práva autora. Vládal tu princíp bezformálnosti vzniku autorského práva, nebolo potrebné spĺňať žiadne osobitné podmienky.<sup>196</sup>

V oblasti priemyselných práv obnovená ČSR nadviazala na tradíciu účasti na medzinárodných dohovoroch ochraňujúcich tieto práva. Na vnútroštátnej úrovni v oblasti vynálezov ponechala v platnosti predchádzajúcu právnu úpravu; mimoriadne opatrenia súvisiace s povojnovou situáciou a následným znárodnením patentov sa prejavili v právnych

---

<sup>195</sup> Tamže, s. 291. Pozri tiež HLAUSA, Peter: Abriss über die Entwicklung des Zivilprozessrechts und der Organisation der Gerichte auf dem Territorium der heutigen Tschechischen Republik nach dem II. Weltkrieg. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989)*. Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989). Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 223-262.

<sup>196</sup> MURÍŇ, Peter: *Autorské právo*. Bratislava : EPOS, 2002, s. 88-91; MURÍŇ, Peter: *Priemyselné práva a právo vyšľachtiteľov*. Bratislava : EPOS, 2004, s. 58.

predpisoch č. 52/1948 Zb. a 136/1949 Zb. Zákon o vynálezoch č. 6/1952 Zb. zaviedol inštitút povinnej ponuky vynálezu štátu. Úpravu bližšie rozpracovali viaceré vládne nariadenia. V rámci ďalšieho právneho vývoja v tejto oblasti je nutné spomenúť zákon č. 34/1957, ktorý v jednom predpise koncentroval právnu úpravu vynálezov, objavov a zlepšovacích návrhov. Zákon č. 84/1972 Zb. navyše pridal aj úpravu priemyselných vzorov. Jeho zaujímavosťou je to, že rozoznával osobitné autorské osvedčenia na vynález - popri patentoch. Spresnil tiež definíciu vynálezu. Na svetové štandardy v týchto otázkach nadviazal zákon č. 527/1990 Zb. o vynálezoch, priemyselných vzoroch a zlepšovacích návrhoch, ktorý poznal aj tzv. "podnikový vynález."<sup>197</sup>

Ochrana pôvodcovstva úžitkových vzorov bola zavedená do nášho právneho poriadku až v roku 1992 - zákonom č. 478/1992 Zb. o úžitkových vzoroch. Priemyselné vzory na druhej strane majú dlhšiu tradíciu právnej ochrany. Už za prvej ČSR bola ich ochrana zabezpečená cisárskym patentom č. 237/1858 r. z., ktorého platnosť bola rozšírená zákonom č. 469/1919 Zb. z. a n. aj na územie Slovenska. Isté zásahy táto úprava prekonalala zákonom č. 28/1933 Zb. z. a n. a za Slovenskej republiky nariadeniami s mocou zákona č. 17/1942 Zb. a 244/1942 Zb. Novú úpravu po roku 1948 priniesol až zákon č. 8/1952 Zb. o ochranných známkach a chránených vzoroch. Ďalšia úprava znamenala spojenie s ochranou vynálezov - v zákone č. 84/1972 Zb. a č. 527/1990 Zb.<sup>198</sup>

Ochranné známky upravovalo na území Slovenska pôvodne uhorské právo. Isté zásahy po svojom vzniku vykonala ako 1. ČSR tak aj novovzniknutá SR (z. č. 261/1940 Sl. z., nariadenie s mocou zákona č. 17/1942 Sl. z.). Mimoriadne opatrenia podnikla aj obnovená ČSR (z. č. 125/1946 Zb.). Konečnú úpravu priniesli zákony č. 8/1952 Zb. a 174/1988 Zb. o ochranných známkach.<sup>199</sup>

Označovanie pôvodu výrobkov priniesla už prvorepubliková úprava - v zákone č. 5/1924 Zb. z. a n. o označovaní pôvodu tovaru. Novou úpravou bola až vládna vyhláška č. 48/1958 Ú. v. o označovaní výrobkov údajmi o ich pôvode (rozlišovala sa pritom ochranná známka a výrobná značka). Definitívnu úpravu priniesol zákon č. 159/1973 Zb. o ochrane označení pôvodu výrobkov.<sup>200</sup>

Obchodné mená predstavujú tiež osobitnú oblasť chránenú právom duševného vlastníctva. Pôvodne boli upravené a chránené obchodným zákonníkom, po jeho zrušení v roku 1950 boli názvy národných podnikov upravované z. č. 100/1950 o podnikovom registri (zrušený Hospodárskym zákonníkom v roku 1964) a z. č. 103/1950 Zb. o národných podnikoch priemyselných, podľa ktorého minister mal určovať ich názov. Až v roku 1990 novela HZ č. 103 priniesla nanovo úpravu obchodného mena, od prijatia obchodného zákonníka v roku 1991 upravenú opäť - tradične - v obchodnom zákonníku.<sup>201</sup>

Inštitút zlepšovateľstva a právna ochrana zlepšovateľa boli zavedené podľa sovietskeho vzoru - pôvodne vo vládnom nariadení č. 6/1946 Zb., 77/1946 Zb. a v nariadeniach z roku 1949. Definitívnu úpravu prinieslo nariadenie predsedu Štátneho úradu plánovacieho č. 122/1950 Zb. o podávaní a vybavovaní zlepšovacích námetov. Zákonne bola táto otázka upravená najprv v zákone č. 6/1952 Zb. spolu s úpravou vynálezov a potom spolu s vynálezmi aj v zákonoch č. 84/1972 a 527/1990 Zb.<sup>202</sup>

Práva vyšľachtiteľov nových odrôd rastlín boli po prvýkrát chránené až vyhláškou č. 50/1958 Ú. v. o osvedčeniach o pôvodcovstve na nové odrody poľnohospodárskych rastlín a na nové plemená zvierat. Ďalšie - zákonné úpravy predstavovali z. č. 61/1964 Zb. o rozvoji

<sup>197</sup> MURÍŇ, Peter: *Priemyselné práva a právo vyšľachtiteľov*, s. 195-206.

<sup>198</sup> Tamže, s. 273, 315-320.

<sup>199</sup> Tamže, s. 399-402.

<sup>200</sup> Tamže, s. 457-459.

<sup>201</sup> Tamže, s. 497-500.

<sup>202</sup> Tamže, s. 529-535.

rastlinnej výroby a z. č. 132/1989 Zb. o ochrane práv k novým odrodám rastlín a plemenám zvierat. Úzko súvisiaca problematika ochrany práv vyšľachtiteľov nových plemien zvierat bola tiež upravená pôvodne vyhláškou č. 50/1958 Ú. v., ale tá bola zrušená zákonom č. 110/1972 Zb. bez adekvátnej náhrady. Až spomenutý zákon č. 132/1989 Zb. znamenal spolu so súvisiacimi vyhláškami opätovné zavedenie práva vyšľachtiteľov nových plemien zvierat.<sup>203</sup>

#### **4.5 Medzinárodné právo súkromné**

Táto oblasť bola a je v medzinárodnoprávnej rovine upravená početnými medzinárodnými zmluvami. Vo vnútroštátnej rovine mala podľa návrhov občianskeho zákonníka z 1. ČSR tvoriť súčasť občianskeho zákonníka - aspoň pokiaľ išlo o hmotnoprávne ustanovenia. Po roku 1945 však prevládla koncepcia kodifikácie tejto matérie do osobitného zákona - č. 41/1948 Zb. o medzinárodnom a medzioblastnom práve súkromnom a o právnom postavení cudzincov v odbore práva súkromného. Tento zákon bol v roku 1963 nahradený dodnes platným zákonom č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom.<sup>204</sup>

### **5. Hospodárske, finančné, obchodné, roľníckodružstevné a pozemkové právo**

#### **5.1 Národné hospodárstvo a finančné právo**

Prvé náznaky ovplyvňovania ekonomického systému priniesol dekrét prezidenta č. 63/1945 z augusta 1945 o Hospodárskej rade. Konštituoval sa ním orgán, ktorý mal vypracovať komplexný národohospodársky plán a starať sa o jeho splnenie. Do systému zmiešanej ekonomiky tak vstúpil hospodársky plán. V podstate príkazovým spôsobom sa riadil aj zahraničný obchod podľa dekrétu prezidenta č. 113/1945 o úprave, riadení a kontrole zahraničného obchodu. Platil aj na Slovensku, lebo SNR s ním vyslovila súhlas. Navyše SNR uznávala, že zahraničný obchod patrí do výlučnej kompetencie celoštátnych orgánov.<sup>205</sup>

Významným **národohospodárskym opatrením** bolo obnovenie spoločnej meny na území ČSR. Na základe prezidentského dekrétu č. 91/1945 o obnovení meny bola od 1. 11. 1945 vykonaná menová reforma, ktorá zaviedla jednotnú menu – Kčs.<sup>206</sup>

Tzv. Benešove dekréty tiež vo významnej miere ovplyvnili národné hospodárstvo znárodnením dolov a niektorých priemyselných podnikov,<sup>207</sup> niektorých podnikov

<sup>203</sup> Tamže, s. 546-548, 579-580.

<sup>204</sup> Pozri POREDOŠ, František - ĎURIŠ, Michal - LYSINA, Peter: *Základy medzinárodného práva súkromného*. Bratislava : VOPFUK, 2006.

<sup>205</sup> BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 243-244.

<sup>206</sup> SKŘEJPKOVÁ, Petra: Vývoj čs. obchodního a hospodářského práva po roce 1945. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 247. Pozri tiež PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998.

PEŠEK, Jan – LETZ, Róbert: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 : 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004.

<sup>207</sup> 100/1945 Sb. Dekret presidenta republiky ze dne 24. října 1945 **o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků**: Znárodněním nabývá stát vlastnictví k znárodněnému majetku. Znárodnění se týká nemovitostí, budov, zařízení, ložisek a nalezišť surovin, příslušenství podniku, počítajíc v to všechny movitosti a práva (licence, živnostenská oprávnění, známky, vzorky, vodní práva a pod.), směnky, cenné papíry, vkladní knížky, hotovosti a pohledávky, jiných movitostí a práv, než které jsou příslušenstvím podniku. Spolu s podnikem se znárodnějí veškeré výrobní podniky a závody náležející vlastníku nebo provozovateli znárodněného podniku (teda zrejme aj tých odvetví, ktoré neboli vymenované v dekréte). Za znárodněný majetek, který v době faktického skončení okupace a nacistického nebo fašistického režimu nepochybně vlastnicky náležel nebo náleží osobám dále uvedeným, se neposkytuje náhrada:

potravinárskeho priemyslu,<sup>208</sup> akciových bánk<sup>209</sup> a súkromných poisťovní.<sup>210</sup> Na prezidentské dekréty nadviazal po prevrate zákon č. 114/1948 Zb. zo dňa 28. apríla 1948 **o znárodnení některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků**. Pokračoval v osvedčených tradíciách prezidentských dekrétov, sledoval však už iné ciele – ciele komunistického hnutia. Ústava z roku 1948 síce formálne uznávala aj súkromné podnikanie, to však bolo čoskoro úplne zlikvidované. Nahradil ho štátny kapitalizmus, kedy celá ekonomická aktivita v štáte bola sústredená v podnikoch priamo riadených štátom.

Právo bolo významným nástrojom riadenia národného hospodárstva, a to počas celého obdobia rokov 1948-1989. Oľga Ovečková v roku 1977 uviedla, že to bol najmä XIV. a XV. zjazd Komunistickej strany Československa a smernica pre hospodársky a sociálny rozvoj ČSSR v rokoch 1976-1980, ktoré zdôrazňovali úlohu práva v tejto oblasti.<sup>211</sup> Podľa autorky *„je nepochybné, že socialistický štát sa nemôže vzdať používania administratívnych metód. Musí mať totiž možnosť direktívne zasahovať do celého procesu riadenia národného hospodárstva, aby mohol zabezpečiť celospoločenské záujmy.“*<sup>212</sup> Uznávalo sa, že aj buržoázny štát využíval štátne zásahy do hospodárstva, ale – pochopiteľne - na kvalitatívne inej úrovni. Kým za kapitalizmu sa tieto zásahy diali za účelom zisku a vykorisťovania pracujúcich, socializmus nimi sleduje cieľ zvyšovania životnej úrovne širokých mas.<sup>213</sup>

Túto úlohu malo plniť hlavne hospodárske a finančné právo. Pokiaľ ide o vývoj finančného práva, ten je poznačený po roku 1948 centrálnym riadením všetkých ekonomických a finančnoprávných vzťahov a procesov v republike (nielen štandardne rozpočtových, daňových, poplatkových, colných a i.). Komerčné inštitúcie finančného trhu zanikli. V oblasti bankového práva ako súčasť finančného práva možno konštatovať výrazný pokles a prerušenie vývoja. Až po roku 1989 došlo k transformácii tejto oblasti - v troch etapách:

1. od 1. 1. 1990 do 1. 2. 1992, kedy sa oddelilo makroekonomické riadiace centrum peňažníctva v podmienkach vtedajšej Štátnej banky československej a súčasne podľa z. č. 158/1989 o bankách a sporiteľniach bolo ustanovených sedem obchodných bánk,
2. od 1. 2. 1992 do 31. 12. 1992 boli prijaté niektoré zásadné predpisy, predovšetkým z. č. 21/1992 Zb. o bankách a č. 22/1992 Zb. o Štátnej banke česko-slovenskej,

---

a) Německé říši, Království maďarskému, osobám veřejného práva podle německého nebo maďarského práva, německé straně nacistické a politických stranám maďarským a jiným útvarům, organizacím, podnikům, zařízením, osobním sdružením, fondům a účelovým jměním těchto režimů nebo s nimi souvisejícím, jakož i jiným německým nebo maďarským právníckým osobám,

b) osobám fyzickým národnosti německé nebo maďarské, s výjimkou osob, které prokáží, že zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem,

c) osobám fyzickým a právníckým, které vyvíjely činnost proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svěsti hleděly, záměrně podporovaly jakýmkoli způsobem německé nebo maďarské okupanty, nebo které v době zvýšeného ohrožení republiky nadržovaly germanisaci nebo maďarisaci na území Československé republiky nebo se chovaly nepřátelsky k Československé republice nebo k českému nebo slovenskému národu, jakož i fyzickým nebo právníckým osobám, které strpěly takovou činnost u osob spravujících jejich majetek nebo podnik.

Náhrada za znárodněný majetek se poskytuje: a) v plnění obdobných dávkám z národního pojištění, b) v cenných papírech, c) v hotovosti, d) v jiných hodnotách.

<sup>208</sup> 101/1945 Sb. Dekret presidenta republiky ze dne 24. října 1945 **o znárodnení některých podniků průmyslu potravinářského**.

<sup>209</sup> 102/1945 Sb. Dekret presidenta republiky ze dne 24. října 1945 **o znárodnení akciových bank**.

<sup>210</sup> 103/1945 Sb. Dekret presidenta republiky ze dne 24. října 1945 **o znárodnení soukromých pojišťoven**.

<sup>211</sup> OVEČKOVÁ, Oľga: Úloha práva v riadení národného hospodárstva. In: *Právny obzor*, 60, 1977, 5, s. 379.

<sup>212</sup> Tamže, s. 398.

<sup>213</sup> KNAPP, Viktor: Právo veřejné a soukromé, s. 13.

3. od 1. 1. 1993 - na základe z. č. 566/1992 Zb. bola zriadená NBS ako emisná banka SR.<sup>214</sup>

Do poisťovní boli po 2. sv. vojne menovaní kurátori, ktorí mali zabrániť úniku kapitálu a iných majetkových hodnôt do zahraničia. Od 1. 1. 1947 mohlo pôsobiť iba päť poisťovní zriadených ako národné podniky. Po Februári 1948 bola dokonca zriadená iba jediná - Štátna poisťovňa. Po roku 1968 sa transformovala na dve - Slovenskú štátnu poisťovňu a Českú štátnu poisťovňu. Až po roku 1989, konkrétne v roku 1990 sa umožnil vstup ďalších finančných subjektov na tento trh, a to v prípade Kooperatívy a Otčiny. V roku 1991 bol prijatý osobitný zákon o poisťovníctve (č. 24/1991 Zb.).<sup>215</sup>

V devízovom práve možno po roku 1945 rozlíšiť - obdobie viazaného devízového hospodárstva (1946-1952), obdobie štátneho devízového monopolu (1953-1990, kedy sa presadila sovietska koncepcia výhradného práva štátu uskutočňovať devízové operácie vo vzťahu k zahraničiu) a obdobie liberalizácie devízového práva po roku 1991, ktoré sa spája so zákonmi č. 162/1989 ale najmä č. 528/1990 Zb. (devízový zákon).<sup>216</sup>

## 5.2 Zánik obchodného práva a hospodárske právo

V našom právnom vývoji obchodného práva bol zlomom občiansky zákonník z roku 1950. Ten totiž zrušil všeobecný občiansky zákonník, recipované uhorské občianske (všeobecné súkromné) právo ako aj oba platné obchodné zákonníky.<sup>217</sup> Nový OZ ponechal v platnosti živnostenský zákon, ktorý bol zrušený až zákonníkom práce<sup>218</sup> z roku 1965, ale v skutočnosti bola sféra živností už dávno zlikvidovaná.<sup>219</sup>

Znárodňovanie od roku 1945 viedlo k vytvoreniu národných podnikov, upravených vládnym nariadením č. 6/1946 Zb. Jasne sa hovorilo, že národné podniky zriaďuje minister, sú majetkom štátu a právnickými osobami. Vládne nariadenie bolo nahradené v roku 1950 zákonom č. 103/1950 Zb. o priemyselných národných podnikoch. Medzi ministra ako riadiaci orgán a národné podniky bol zaradený ďalší riadiaci článok – generálny riaditeľ, ktorý menoval a odvolával riaditeľov národných podnikov. (V roku 1950 bol vydaný aj šekový a zmenkový zákon č. 191/1950 Zb., platný dodnes.) Zákom č. 51/1955 Zb. o národných podnikoch a niektorých iných hospodárskych organizáciách bolo ustanovené, že výroba v každom jednotlivom odbore má byť sústredená do výrobných hospodárskej jednotky. Táto úprava bola zrušená až Hospodárskym zákonníkom. Úprava výrobných hospodárskych jednotiek bola potom obsiahnutá vo vládnom nariadení č. 132/1965 Zb. a následne v nariadení č. 91/1974 Zb. Formami výrobných hospodárskych jednotiek boli podľa úpravy z roku 1965 odborový podnik a trust, od roku 1974 navyše aj koncern.<sup>220</sup>

Úprava hospodárskych zmlúv a štátnej arbitráže bola obsiahnutá v zákone č. 99/1950 Zb. Tento zákon bol postupne rušený. Posledným klincom do rakvy mu bolo vládne

<sup>214</sup> GRUŇ, Lubomír - KRÁLIK, Jozef: *Základy finančného práva na Slovensku*. Bratislava : MANZ, 1997, s. 158-159.

<sup>215</sup> Tamže, s. 193, 197.

<sup>216</sup> Tamže, s. 207.

<sup>217</sup> Pozri tiež SKŘEJPKOVÁ, Petra: Entwicklung des tschechoslowakischen Handels- und Wirtschaftsrechts nach 1945. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989)*. Bd. 4 *Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 203-222.

<sup>218</sup> Bol nahradený uznesením vlády č. 20/1965 Zb. o zásadách pre poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru. Pozri MIKULE, Vladimír: *Správné právo a verejná správa na území České republiky od roku 1945*, s. 170.

<sup>219</sup> PELIKÁNOVÁ, Irena: Právní úprava ekonomických vztahů v období 1948-1989, její povaha a důsledky. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 429.

<sup>220</sup> Tamže, s. 431-435.

nariadenie o hospodárskych zmluvách č. 33/1955 Zb. Do tejto oblasti práva patrí aj zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami.<sup>221</sup>

Z tradičného obchodného práva socialistický právny poriadok zachoval len formu akciovej spoločnosti, a to z dôvodov zahraničného obchodu. Zákon o akciových spoločnostiach č. 243/1949 Zb. však túto formu zdegradoval na skrytú formu národného podniku. Štátne povolenie a schválenie stanov bolo potrebné na vznik spoločnosti, a schválenie ministerstva bolo vyžadované pre každú zmenu stanov.<sup>222</sup>

V prvej polovici 60. rokov sa postupne presadzovalo a nakoniec aj legislatívne presadilo poňatie, ktoré vyčleňuje vzťahy vznikajúce pri riadení národného hospodárstva z odboru štátnej správy a správneho práva a zaraďuje ich do nového právneho odvetvia – **hospodárskeho práva**. Argumentovalo sa napríklad tým, že správnoprávne vzťahy sú založené na vzťahoch nadriadenosti a podriadenosti, ale ekonomické vzťahy si vyžadujú osobitný prístup.<sup>223</sup> Výsledkom bolo prijatie hospodárskeho zákonníka.

**Hospodársky zákonník** (č. 109/1964 Zb.) nadobudol účinnosť 1. 7. 1964 a bol zacielený na úpravu vzťahov vznikajúcich pri riadení národného hospodárstva a pri hospodárskej činnosti socialistických organizácií. Mal 12 častí – Všeobecné ustanovenia, hospodárska činnosť štátnych organizácií, hospodárska činnosť družstevných organizácií, hospodárenie spoločenských organizácií, podnikový register, spoločné ustanovenia o hospodárskych záväzkoch, hospodárske záväzky pri dodávke výrobkov, hospodárske záväzky v investičnej výstavbe a pri dodávkach vývozných investičných celkov, hospodárske záväzky v nákladnej doprave, hospodárske záväzky pri iných spôsoboch spolupráce medzi socialistickými organizáciami, Platobné a úverové vzťahy, a napokon spoločné, prechodné a záverečné ustanovenia.<sup>224</sup>

Zákonník upravoval hospodársku činnosť socialistických organizácií (štátne, družstevné a spoločenské organizácie, ako aj iné organizácie, činnosť ktorých prispieva k rozvoju socialistických vzťahov). Táto činnosť sa vykonávala v mantineloch určených štátnym plánom. Štátny plán rozvoja národného hospodárstva sa vypracúval na základe smerníc Komunistickej strany Československa. Na vypracovaní štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva sa podieľali ústredné orgány, národné výbory, hospodárske a ostatné organizácie. Vypracovanie dlhodobého a ročného štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva riadila vláda.

Ďalšou významnou kategóriou subjektov, na ktoré sa HZ vzťahoval, boli družstvá (ľudové družstvá, ich vyššie organizácie (zväzy družstiev, Ústredná rada družstiev) a družstevné podniky, prípadne spoločné družstevné podniky). HZ upravoval aj hospodárenie spoločenských organizácií. Spoločenské organizácie pracujúcich pôsobili najmä v politickej, kultúrnej a sociálnej oblasti a mali prispievať svojou činnosťou k rozvoju socialistických spoločenských vzťahov. V rámci zmluvného práva HZ upravoval inštitút hospodárskych zmlúv upravených v ustanoveniach § 156 až 351 a ďalšie zmluvy o iných spôsoboch spolupráce, najmä zmluvy o uskladnení, zmluvy o obstaraní vecí, zmluvy o hromadnej preprave osôb, zmluvy o vykonaní opráv, zmluvy o iných prácach a výkonoch a zmluvy o poistení.

HZ znamenal domyslenie, systematizáciu, ktorá neumožňovala žiadnu súkromnú iniciatívu. Upravoval vzťahy medzi socialistickými organizáciami navzájom. Išlo o kodifikáciu úplne nezávislú na OZ. Nepoužíval ani pojem právnická osoba, ale „organizácia.“ ČSSR prijala HZ ako jedinú z krajín socialistického bloku. Dôvodom nedovoľujúcim subsumovanie hospodárskoprávnych vzťahov pod občianske alebo správne

<sup>221</sup> Tamže, s. 439, 442.

<sup>222</sup> Tamže, s. 436.

<sup>223</sup> MIKULE, Vladimír: Správni právo a verejná správa na území České republiky od roku 1945, s. 169.

<sup>224</sup> SKŘEJPKOVÁ, Petra: Vývoj čs. obchodního a hospodářského práva po roce 1945, s. 253-254.

právo bolo oficiálne to, že sú upravované dvojakou metódou právnej úpravy – vertikálnou a horizontálnou (teda vlastne verejnoprávnou aj súkromnoprávnou).<sup>225</sup>

Poslednou novelou (103/1990 Zb.) sa podoba Hospodárskeho zákonníka významne zmenila. Jeho súčasťou sa stala úprava obchodných spoločností<sup>226</sup> a dočasne tak plnil funkciu obchodného zákonníka – až do prijatia obchodného zákonníka z roku 1991.

### 5.3 Medzinárodný obchod

Vo vzťahu ku krajinám s trhovou ekonomikou bola zachovaná určitá kontinuita inak zrušeného obchodného práva prostredníctvom **zákonníka medzinárodného obchodu**. Jeho ustanovenia neboli až na výnimky aplikovateľné na právne vzťahy medzi vnútroštátnymi subjektmi. Jeho ťažisko spočívalo v úprave záväzkového práva.<sup>227</sup>

Už v roku 1953 boli podľa vzoru akciových spoločností zriadené podniky zahraničného obchodu.<sup>228</sup> Vlastný zákonník medzinárodného obchodu bol prijatý 4. decembra 1963 ako zákon č. 101/1963 Zb. o **právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákonník medzinárodného obchodu)**. Mal päť častí:

1. úvodné ustanovenia,
2. osoby, veci, práva, právne úkony, zastúpenie, plnomocenstvo, počítanie času, premlčanie,
3. všeobecné ustanovenia o záväzkoch,
4. špeciálne ustanovenia o záväzkoch,
5. špeciálne, prechodné a záverečné ustanovenia.

Účelom tohto zákona bolo upraviť majetkové vzťahy v medzinárodnom obchodnom styku. Tento zákonník v záujme bezproblémového obchodného styku s inými krajinami musel zachovať tradičné inštitúty obchodného práva. Napr. pri kúpnej zmluve riešil aj problematiku vedľajších dojednaní - právo späťkúpy, právo späťpredaja, kúpa na skúšku, výhrada výhodnejšieho predaja, výhrada výhodnejšej kúpy, predkupné právo, dojednanie o zákaze ďalšieho vývozu, dojednanie o obmedzení predaja, osobitné dojednanie o cene (kľzáva doložka, menová doložka, zlatá doložka). Upravoval tiež zmluvy uzatvárané v súvislosti s kúpnu zmluvou - zmluva o výhradnom predaji, zmluva o výhradnom odbere, zmluva o prednostnom odbere, zmluva o prednostnom predaji; a zmluvy o viazaných obchodoch.

Z ďalších zmluvných typov poznal: zmluva o výmene, zmluva o pôžičke, zmluva o vypožičaní, nájomná zmluva, zmluva o úschove, zmluva o uskladnení, zverenie veci tretej osobe, zmluva o diele, príkazná zmluva, komisionárska zmluva, zmluva o kontrolnej činnosti, zmluvy o doprave (zasielateľská zmluva, zmluva o preprave vecí, zmluvy o nájme lode a o prevádzke lode), poisťná zmluva, sprostredkovateľské zmluvy (zmluva o sprostredkovaní, zmluva o obchodnom zastúpení), zmluva o združení, zmluvy o bankových obchodoch (akreditívy, bankové inkaso a bankové dokumentárne inkaso, banková záruka, cestovný šek, zmluva o uložení cenných papierov a iných hodnôt), sľub odškodnenia, verejná súťaž a verejný prísľub, konanie bez príkazu, bezdôvodné obohatenie, upotrebenie vecí pre iného a povinnosť na náhradu škody.

Vo všeobecnosti ide o štandardné zmluvné typy, ktoré dnes nachádzame v našom obchodnom aj občianskom zákonníku.

<sup>225</sup> PELIKÁNOVÁ, Irena: Právni úprava ekonomických vzťahů v období 1948-1989, její povaha a důsledky, s. 437, 445.

<sup>226</sup> SKŘEJPKOVÁ, Petra: Vývoj čs. obchodního a hospodářského práva po roce 1945, s. 260.

<sup>227</sup> Tamže, s. 251.

<sup>228</sup> STRÁŽNICKÁ, Viera: The Code of International Trade. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989). Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 680.

## 5.4 Rolníckodružstevné a pozemkové právo

### 5.4.1 Rolníckodružstevné právo

Základné zásahy do pozemkového vlastníctva priniesli zákon č. 142/1947 Zb. o **revízii prvej pozemkovej reformy** a predpisy novej pozemkovej reformy. V rámci revízie mali byť náhrady za vyvlastnenie vyplatené podľa prvorepublikových cien. Pozemky takto získané mali byť rozdelené roľníkom, družstvám, robotníkom, či drobným živnostníkom. Lesná pôda však mala zásadne pripadnúť štátu, miestnej samospráve alebo lesným družstvám, len výnimočne jednotlivcom. Zákon č. 46/1948 Zb. o **novej pozemkovej reforme (trvalej úprave vlastníctva k poľnohospodárskej a lesnej pôde)** pristúpil k pozemkovej reforme podľa zásady, že pôda patrí tým, ktorí na nej pracujú. Štát mal vykúpiť pôdu nad 50 hektárov za náhradu vo výške priemernej ceny za posledných 10 rokov alebo za aktuálnu cenu, ak je táto nižšia, vždy však so zrážkou 20%. Poznámka vykúpenia pôdy poznamenaná v pozemkovej knihe mala účinky prechodu vlastníctva na štát. Uchádzači o prídel museli preukázať, že ako oni, tak aj ich rodinní príslušníci sú českej, slovenskej alebo inej slovanskej národnosti. Toto opatrenie bolo teda opäť zamerané proti Maďarom a Nemcom.

Z pridelenej pôdy sa však roľníci dlho netešili. Už 23. februára 1949 bol schválený zákon o jednotných roľníckych družstvách a stal sa hlavným právnym základom kolektivizácie. Tento zákon č. 69/1949 Zb. predpokladal, že „v záujme zaistenia blahodárneho rozvoja pôdohospodárskeho družstevníctva a odstránenia doterajšej roztrieštenosti družstevnej činnosti v pôdohospodárstve ako dedičstva minulosti budú sa zakladať na podklade dobrovoľnosti jednotné roľnícke družstvá, ktoré majú sjednotiť doterajšie rôzne pôdohospodárske družstvá a priniesť významný prospech pracujúcim pôdohospodárom.“ Nešlo tu o družstvá ako obchodné spoločnosti v zmysle obchodného zákonníka. Tieto družstvá nachádzali svoj právny základ v Ústave 9. mája. Tam, kde bolo v obci viac ako jedno družstvo, mali splynúť tieto družstvá v jednotné družstvo – zákon nedával inú možnosť. Členom jednotného družstva sa mohol stať dobrovoľne každý pracujúci pôdohospodár alebo osoba, ktorá svojou účasťou môže prispieť na splnenie účelu družstva. V skutočnosti sa však často do družstiev nevstupovalo dobrovoľne, ale aj pod fyzickým nátlakom. Na podporu zakladania družstiev slúžilo ustanovenie zákona, podľa ktorého právne úkony, písomnosti, úradné úkony, ktoré sú potrebné na založenie jednotného družstva, po prípade na pretvorenie alebo splynutie doterajších družstiev v jednotné družstvo, boli oslobodené od poplatkov a dávok.

Od družstiev sa výrobky vykupovali cez ministerstvo výkupu, zriadené v roku 1952 podľa sovietskeho vzoru.<sup>229</sup> Ministerstvo bolo zrušené v roku 1956. Nahradilo ho ministerstvo potravinárskeho priemyslu a výkupu poľnohospodárskych výrobkov, na úrovni krajov na Správy výkupu KNV, na okresoch na odbory výkupu ONV.<sup>230</sup>

Podľa ďalšieho zákona o JRD – č. 49/1959 Zb. družstvá mali byť budované dobrovoľným rozhodnutím ich členov. V družstve sa mala uplatňovať družstevná demokracia, ktorá najmä mala umožniť, aby sa každý člen družstva aktívne a iniciatívne zúčastnil riadenia družstevných záležitostí. V skutočnosti bola celá táto úprava iba fiktívna, s cieľom zatraktívniť ideu družstevníctva.

Nasledujúci zákon – č. 122/1975 Zb. z 13. novembra 1975 o **poľnohospodárskom družstevníctve** prehlásil, že „socialistické poľnohospodárske družstevníctvo je nedeliteľnou súčasťou našej socialistickej hospodárskej sústavy; uplatňujú sa v ňom najmä zásady dobrovoľnosti, štátneho riadenia a družstevnej demokracie, jednota záujmov členov so

<sup>229</sup> SOUKUP, Ladislav: Kolektivizace zemědělství v ČSR – právní a protiprávní povaha. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 461.

<sup>230</sup> Tamže, s. 465.



*záujmami družstva a celej spoločnosti, plánovitosti, ochrany družstevného vlastníctva a zblížovania oboch foriem socialistického vlastníctva v poľnohospodárstve.*“ Zákon teda hlásal demokraciu, ale v skutočnosti o pár ustanovení ďalej uznával, že štát riadil jednotné roľnícke družstvá a ostatné poľnohospodárske družstevné organizácie, prípadne ďalšie organizácie a kooperačné združenia, ktoré existovali v poľnohospodárstve, v súlade s poľnohospodárskou politikou a politikou výživy ľudu tak, aby svojou hospodárskou činnosťou uspokojovali čo najlepšie potreby a záujmy spoločnosti. Hospodárske plány družstiev a ostatných organizácií vychádzali zo štátnych plánov rozvoja národného hospodárstva; zabezpečovali plnenie ich úloh efektívnym využívaním pôdy, materiálových a peňažných prostriedkov i práce členov.

Vo vzťahu k pracujúcim členom družstva sa namiesto pracovnej zmluvy využíval inštitút nazvaný dohoda o pracovných podmienkach, ktorá musela obsahovať dojednanie a) o druhu práce (funkcii), ktorú bude člen družstva vykonávať, b) o mieste výkonu práce (obci, hospodárstve, prevádzke, farme, prípadne inak určenom mieste), a c) o dni nástupu do práce. Odmeňovanie za prácu v družstvách malo upraviť Federálne ministerstvo poľnohospodárstva a výživy po dohode s Federálnym ministerstvom práce a sociálnych vecí a ministerstvami poľnohospodárstva a výživy Českej socialistickej republiky a Slovenskej socialistickej republiky podľa jednotných zásad ustanovených vládou Československej socialistickej republiky.

Posledný zákon – č. 90/1988 Zb. z 15. júna 1988 o **poľnohospodárskom družstevníctve** opakovane deklaroval, že poľnohospodárske družstevníctvo je založené predovšetkým na zásadách dobrovoľnosti, rovnosti, družstevnej demokracie včítane socialistickej samosprávy, utvárania jednoty záujmov členov so záujmami jednotného roľníckeho družstva a celej spoločnosti, plánovitosti, ochrany majetku v socialistickej spoločenskej vlastníctve. V skutočnosti bola socialistickej samospráva, tak isto ako napr. socialistickej zákonodarnej alebo socialistickej demokracie úplným popretím pôvodného zmyslu slova.

#### **5.4.2 Pozemkové právo<sup>231</sup>**

Oblasť pozemkového práva sa v 60. rokoch, po vzore Sovietskeho zväzu, Maďarska a Nemeckej demokratickej republiky, stala samostatným predmetom výuky na právnických fakultách a čoskoro bola uznaná tiež ako samostatná vedecká disciplína. Dôvodilo sa tým, že pozemkovoprávne inštitúty svojou povahou nepatria ani do občianskeho ani do hospodárskeho zákonníka, pretože oba tieto zákonníky sa zakladajú na princípe tovarových a peňažných vzťahov, kým vývoj pozemkového práva sa uberá opačným smerom, cestou obmedzovania a prekonávania tovarových prvkov.<sup>232</sup>

Za pramene pozemkového práva sa považovali predpisy o pozemkovej reforme, územnom plánovaní a stavebnom poriadku, o evidencii nehnuteľností, hospodársko-technických úpravách pozemkov, užívaní pôdy a iného poľnohospodárskeho majetku, o ochrane poľnohospodárskeho pôdneho fondu, prieskume pôd a popri hospodárskom a občianskom zákonníku aj predpisy roľníckodružstevného práva – o JRD.<sup>233</sup>

Systém pozemkového práva doboví autori delili na otázky účelovej kategorizácie pôdy (v rámci územného plánovania), pozemkového vlastníctva, pozemkovoprávných užívateľov

---

<sup>231</sup> Pozri tiež ŠTEFANOVIČ, Milan: Fundamental Directions in the Legal System – the Beginning of Farming Law. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989)*. Bd. 4 *Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 627-642.

<sup>232</sup> FÁBRY, Valér a kol.: *Československé pozemkové právo*. Praha : Orbis, 1977, s. 21.

<sup>233</sup> Tamže, s. 23-25.

inštitútov (užívanie občanmi, družstvami, štátom), problematiku osobitných režimov jednotlivých kategórií pôdy a napokon venovali pozornosť evidencii nehnuteľností.<sup>234</sup>

### 5.4.3 Evidencia vzťahov k pôde

Prvorepubliková úprava evidencie vlastníckych vzťahov k pozemkom ako aj úprava katastrálneho a pozemkovoknižného konania pretrvali až do roku 1950. V roku 1950 bol v § 111 nového občianskeho zákonníka konštitutívny charakter zápisov (vkladov) nahradený konsenzuálnym princípom, teda na prevod vlastníckeho práva sa už nevyžadoval vklad do pozemkovej knihy, hoci takéto zápisy sa naďalej mali vykonávať (§ 112 OZ z r. 1950).<sup>235</sup> Za následok to malo fakt, že nasledujúcich 15 rokov sa evidencia zmien vo vlastníckych vzťahoch prakticky nevedla.<sup>236</sup>

V rokoch 1956–1960 síce bola zavedená jednotná evidencia pôdy (JEP), tá sa však zamerala len na evidenciu faktických užívacích vzťahov. Právne vzťahy nebolo možné podľa záznamov v JEP preukázať.<sup>237</sup>

Zmena nastala až zákonom č. 22/1964 Zb. o evidencii nehnuteľností - ten v súlade s celosvetovým vývojovým trendom<sup>238</sup> zjednotil evidenciu nehnuteľností orgánmi geodézie a katastra - prestalo sa teda rozlišovať medzi vedením verejných kníh a pozemkového katastra. Vedenie týchto kníh bolo zastavené v apríli 1964.<sup>239</sup>

Návrat ku klasickému vedeniu záznamov vzťahov k nehnuteľnostiam sa spája až s rokom 1992 - vtedy bol prijatý federálny zákon č. 265/1992 Zb. o zápisoch vlastníckych a iných vecných práv k nehnuteľnostiam a zákon SNR č. 266/1992 Zb. - katastrálny (tu má pôvod dnešné používanie tohto výrazu na označenie evidencie vlastníckych vzťahov k nehnuteľnostiam) zákon, ktorým boli zriadené katastrálne úrady a opäť sa vkladu priznal konštitutívny účinok, keďže zápisy vykonávané na základe zákona č. 22/1964 Zb. mali len evidenčný charakter. Nový zákon sa vrátil k zásade verejnosti, ktorá v zákone z r. 1964 nebola vyjadrená, zásade hodnovernosti, voľnosti (konanie o vklade sa začína na návrh), oficiality (pri zázname a poznámke), priority, špeciality a legality (tá platila aj za socializmu).<sup>240</sup>

Nový kataster obsahoval všetky údaje, ktoré pred 1. 1. 1951 viedli pozemkové knihy a pozemkový kataster.<sup>241</sup> Zároveň sa od začiatku januára 1993 súčasťou katastra nehnuteľností stali aj v minulosti vedené pozemkové a železničné knihy.<sup>242</sup>

### 5.4.4 Obnovenie vlastníckych vzťahov k pôde

Po roku 1989 došlo k reštitúcii vlastníckych vzťahov k pôde.<sup>243</sup> Stalo sa tak na základe zákona č. 229/1991 Zb. z 21. mája 1991 **o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku**, „v snahe zmierniť následky niektorých majetkových krívd,

<sup>234</sup> Tamže, s. 28.

<sup>235</sup> Prehľad vývoja právnej úpravy evidencie nehnuteľností pozri v LAZAR, Ján: *Základy občianskeho hmotného práva*. I. zv. Bratislava : Iura Edition, 2004, s. 334 a nasl. Od účinnosti zákona č. 65/1951 Zb. sa okrem konsenzu na prevod (ale aj nájom) nehnuteľností vyžadovalo aj privolenie ONV.

<sup>236</sup> PEKÁREK, Milan: Pozemkové právo - jeho stav a pripravenosť regulovať súčasné spoločenské vzťahy. In: *Právnik*, roč. CXXIX, 1990, č. 8, s. 709.

<sup>237</sup> KIRSTOVÁ, K.: Nová evidencia nehnuteľností. In: *Právny obzor*, roč. 75, 1992, č. 8, s. 737.

<sup>238</sup> Tamže.

<sup>239</sup> RAPANT, Richard: K niektorým otázkam úpravy princípu verejnosti od pozemkových kníh po kataster nehnuteľností Slovenskej republiky. In: *Právny obzor*, roč. 83, 2000, č. 5, s. 393.

<sup>240</sup> KIRSTOVÁ, K.: Nová evidencia nehnuteľností, s. 738–740.

<sup>241</sup> Tamže, s. 747.

<sup>242</sup> RAPANT, Richard: K niektorým otázkam úpravy princípu verejnosti od pozemkových kníh po kataster nehnuteľností Slovenskej republiky, s. 394.

<sup>243</sup> Pozri napr. PRŮCHOVÁ, Ivana: *Restituce majetku podle zákona o půdě*. Praha : C.H. Beck, 1997; *Restituce podle zákona o půdě (Sborník příspěvků z konference)*. Brno : Masarykova univerzita, 1999.

*ku ktorým došlo voči vlastníkom poľnohospodárskeho a lesného majetku v období rokov 1948 až 1989, dosiahnuť zlepšenie starostlivosti o poľnohospodársku a lesnú pôdu obnovením pôvodných vlastníckych vzťahov k pôde a upraviť vlastnícke vzťahy k pôde v súlade so záujmami hospodárskeho rozvoja vidieka aj v súlade s požiadavkami na tvorbu krajiny a životného prostredia.“*

Základná zásada znela: Okrem vlastníka majú právo užívať pôdu iné osoby len na základe zmluvy uzavretej s vlastníkom alebo na základe zmluvy uzavretej s pozemkovým fondom. Oprávnenou osobou podľa tohto zákona (teda oprávnenou reštituovať) bol štátny občan Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, ktorý mal trvalý pobyt na jej území a ktorého pôda, budovy a stavby patriace k pôvodnej poľnohospodárskej usadlosti prešli na štát alebo na iné právnické osoby v dobe od 25. februára 1948 do 1. januára 1990. Povinná osoba bola povinná s nehnuteľnosťami až do ich vydania oprávnenej osobe nakladať so starostlivosťou riadneho hospodára, odo dňa účinnosti tohto zákona nemohla tieto veci, ich súčasť a príslušenstvo previesť do vlastníctva iného. Také právne úkony by boli neplatné.

Oprávnená osoba bola povinná po vydaní nehnuteľnosti zaplatiť štátu nedoplatok prídellovej ceny, za ktorú ju pôvodne (v priebehu pozemkových reforiem) získala; obdobne bola povinná vrátiť kúpnu cenu alebo náhradu, ktorú jej štát alebo iná právnická osoba pri prevode nehnuteľnosti vyplatila.

V prípade, že pôdu nebolo možné vrátiť, oprávnenej osobe sa previedli bezodplatne do vlastníctva iné pozemky vo vlastníctve štátu v primeranej výmere a kvalite, ako boli jej pôvodné pozemky, a to pokiaľ možno v tej istej obci, v ktorej sa nachádzala prevažná časť pôvodných pozemkov, pokiaľ s tým oprávnená osoba súhlasila. Oprávnenej osobe prislúchalo právo na náhradu za trvalý porast, ktorý na pozemku bol v čase jeho prevzatia štátom alebo inou právnickou osobou, ak v čase vydania pozemku na ňom nebol iný porovnateľný trvalý porast. Na zabezpečenie prevádzky poľnohospodárskej výroby mal pôvodný vlastník živého a mŕtveho inventára, ako aj zásob právo na ich náhradu, pokiaľ ich vniesol do poľnohospodárskeho družstva alebo mu boli odňaté v období od 25. februára 1948 do 1. januára 1990.

Vyporiadanie roľníckodružstevných vzťahov bolo upravené zákonom č. 42/1992 Zb. z 21. decembra 1991 **o úprave majetkových vzťahov a vyporiadaní majetkových nárokov v družstvách**. Podľa tohto zákona Predstavenstvo družstva bolo povinné zvolať oprávnené osoby na valné zhromaždenie na voľbu transformačnej rady družstva. Nároky na náhrady podľa osobitných predpisov a majetkové vklady oprávnených osôb tvorili základný podiel na majetku družstiev. Pokiaľ sa oprávnená osoba nestala účastníkom právnickej osoby podľa transformačného projektu a bola podnikateľom v odbore predmetu činnosti výrobného alebo spotrebného družstva alebo vykonávala poľnohospodársku výrobu v prípade poľnohospodárskeho družstva, musel sa jej majetkový podiel vydať do 90 dní odo dňa, keď oprávnená osoba o vydanie písomne požiadala. Pokiaľ sa oprávnená osoba nestala účastníkom právnickej osoby podľa transformačného projektu a nebola podnikateľom, mohol sa jej vydať majetkový podiel v plnej výške po siedmich rokoch od schválenia transformačného projektu. Družstvo malo vydať za majetkové podiely vypočítané oprávneným osobám, ktoré neboli jeho členmi a ktorým neboli majetkové podiely vydané, družstevné podielnické listy.

## **5.5 Deetatizácia hospodárstva, obnova obchodného práva a súkromného podnikania**

Prechod od štátneho kapitalizmu k súkromnovlastníckemu kapitalizmu si vyžadoval rozsiahle prevody vlastníctva štátu na skromné osoby. V období transformácie rokov 1989-1992 k tomu došlo najmä na základe dvoch privatizačných zákonov – č. 427/1990 Zb. z 25. októbra 1990 **o prevodoch vlastníctva štátu k niektorým veciam na iné právnické alebo**

**fyzické osoby** (tzv. malá privatizácia) a č. 92/1991 Zb. z 26. februára 1991 **o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby** (tzv. veľká privatizácia).

Zákon o malej privatizácii ustanovil podmienky, za ktorých sa vlastníctvo štátu k niektorým veciam, ku ktorým mali k 1. novembru 1990 právo hospodárenia štátne podniky, rozpočtové a príspevkové organizácie a národné výbory, prevádzalo na fyzické alebo právnické osoby. Predmetom prevodu vlastníctva podľa tohto zákona boli hnutelné a nehnuteľné veci, ktoré ako majetková podstata prevádzkových častí organizácií pôsobiacich v oblasti služieb, obchodu a inej než poľnohospodárskej výroby tvorili alebo mohli tvoriť súbor, ktorý bol ucelenou hospodárskou alebo majetkovou jednotkou. Organizácie mali predať prevádzkovú jednotku vo verejnej dražbe. Ak sa prevádzkovú jednotku, s ktorou sa nedražila nehnuteľnosť, nepodarilo vydražiť, licitátor vyvolávaciu cenu postupne znižoval, a to vždy o 10%, najviac však o 50% vyvolávacej ceny. Pri opakovanej dražbe prevádzkovej jednotky bez nehnuteľnosti mohol licitátor vyvolávaciu cenu postupne znižovať, najviac však o 80% vyvolávacej ceny. Vlastníctvo k veciam vydraženým príklepom licitátora prechádzalo na vydražiteľa, ktorý bol povinný do 30 dní od dňa dražby vyplatiť cenu dosiahnutú vydražením na osobitný účet príslušného orgánu republiky po odpočítaní zostatku dražobnej zábezpeky. Ak vydražiteľ v ustanovenej lehote nezaplatil cenu, za ktorú vec vydražil, prechod vlastníctva k vydraženej veci sa od začiatku zrušil a dražobná zábezpeka pripadla príslušnému orgánu republiky.

Zákon o veľkej privatizácii upravoval podmienky prevodu majetku štátu, ku ktorému mali právo hospodárenia štátne podniky, štátne peňažné ústavy, štátne poisťovne a iné štátne organizácie, včítane ich majetkových účastí na podnikaní iných právnických osôb, ako aj podmienky prevodu majetkových účastí štátu na tomto podnikaní, a to na česko-slovenské alebo zahraničné právnické alebo fyzické osoby. Prevod majetku podľa tohto zákona sa vykonal podľa schváleného privatizačného projektu podniku alebo podľa schváleného privatizačného projektu majetkovej účasti štátu na podnikaní. Návrh privatizačného projektu podniku vypracúval spravidla podnik, ktorého sa privatizácia týkala. Ak návrh privatizačného projektu podniku vypracúval zakladateľ alebo iná osoba než podnik, vyžiadala si zakladateľ k návrhu stanovisko podniku.

Privatizácia bola pôvodne vytvorená ako kupónová. Investičný kupón bol cenný papier na meno, ktorý oprávňoval na kúpu akcií určených na predaj za kupóny. Kupón bol neprevoditeľný a práva s ním spojené prechádzali iba na dediča. Každý česko-slovenský občan, ktorý mal trvalý pobyt na území Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, a ktorý k dátumu vydania kupónov dovŕšil osemnásť rok svojho veku, mal nárok na tieto kupóny. Čistý výnos z predaja kupónov sa mal previesť na príslušný fond republiky podľa miesta trvalého pobytu nadobúdateľov kupónov ku dňu nadobudnutia týchto kupónov.

## 6. Trestné právo

### 6.1 Trestné právo ako prostriedok denacifikácie (1945-1948)

Trestné právo sa stalo významným nástrojom denacifikácie po skončení druhej svetovej vojny. Túto úlohu právo realizovalo cez dekréty prezidenta republiky č. 16/1945 zo dňa 19. júna 1945 **o potrestaní nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech**<sup>244</sup> a č. 138/1945 označovaný ako **malý retribučný**

---

<sup>244</sup> „O přísnou spravedlnost volají neslýchané zločiny, kterých se dopustili nacisté a jejich zrádci spoluviníci na Československu. Porobení vlasti, vraždění, zotročování, loupení a ponižování, jehož obětí byl československý lid, a všechna ta stupňovaná německá zvěrstva, kterým bohužel pomáhali anebo asistovali i zpronevěřivší se občané českoslovenští, z nichž někteří zneužili při tom i vysokých úřadů, mandátů nebo hodnotí, musí dojít zaslouženého trestu bez průtahy, aby nacistické a fašistické zlo bylo vyvráceno z kořene.“ Dekrét rozlišoval zločiny proti štátu, osobám, majetku a udavačstvo. Nariadil: „Jednání trestné podle tohoto dekretu není ospravedlněno tím, že je

**dekrét.**<sup>245</sup> Úzko s nimi súvisel tiež dekrét č. 17/1945 zo dňa 19. júna 1945 o **Národnom súde.**<sup>246</sup> Tieto právne normy si zasluhujú našu pozornosť z dôvodu popretia základných zásad trestného práva, odôvodnených výnimočnosťou situácie po druhej svetovej vojne.

---

*nařizovaly nebo dovolovaly předpisy jiného práva než československého, nebo orgány, zřízené jinou státní mocí než československou, aniž jest omluveno tím, že pachatel takové neplatné předpisy za ospravedlněné považoval. Také neospravedlňuje pachatele, že konal svoji služební povinnost, jednal-li s obzvláštní horlivostí, překročuje tak ve značné míře normální rámec svých povinností, nebo byl-li činný v úmyslu napomáhat válečnému úsilí Němců (jejich spojenců)m, poškodit či mařit válečné úsilí Československa (jeho spojenců), nebo jedna-li z jiné zřejmě zavržitelné pohnutky. Neodolatelné donucení rozkazem představeného nezprošťuje viny nikoho, kdo se dobrovolně stal členem organizací, jejichž členství ukládalo vykonat každý, i zločinný rozkaz.“ Prilíšnej prisnosti malo zabrániť ďalšie ustanovenie: „Soud může snížit trest i pod dolní hranici sazby a zaměnit jeho způsob za mírnější, v případech pak zvláštního zřetele hodných v odsuzujícím výroku upustiti od potrestání, je-li obecně známo, nebo lze-li bez průtahů prokázati, že obžalovaný jednal s úmyslem prospěti českému nebo slovenskému národu nebo Československé republice či jejím spojencům nebo jinému obecnému zájmu, nebo že se pozdější svou činností zasloužil o osvobození republiky z nepřátelské moci, nebo o nápravu, nebo o zmenšení zla nepřitelem způsobeného a že po svém obrácení na cestě povinnosti už vytrval.“ V duchu medzinárodnoprávných štandardov bolo ustanovené: „Zločiny trestné podle tohoto dekretu a výkon trestu se nepromlčují.“ Trestné činy podľa tohto dekrétu mali súdiť mimoriadne ľudové sudy: „Mimořádné lidové soudy se zřídí v sídlech krajských soudů, každý senát mimořádného lidového soudu může však zasedati, ukáže-li se toho potřeba, v kterémkoli místě soudního obvodu. Vykonavatele hrdelních trestů s potřebným počtem pomocníků ustanoví místní národní výbor v sídle krajského soud.“ „Pro řízení před mimořádnými soudy lidovými platí zásady řízení před soudy stannými... Celé trestní řízení se koná zpravidla od počátku do konce před mimořádným lidovým soudem ve způsobu hlavního přelíčení, pokud možno bez přerušeni a musí být skončeno do tří dnů od okamžiku, kdy byl obžalovaný před něj postaven. Nedospěl-li mimořádný lidový soud v této lhůtě k rozsudku, pokračuje v řízení i po uplynutí této lhůty.“ „Proti rozsudku mimořádných lidových soudů není řádných opravných prostředků. Žádost o milost kýmkoliv podaná nemá odkladného účinku. Trest smrti se vykoná do dvou hodin po vyhlášení rozsudku. Na výslovnou žádost odsouzeného může být lhůta prodloužena o další hodinu. Konalo-li se řízení v nepřítomnosti obžalovaného, vykoná se trest smrti do 24 hodin po dopadení odsouzeného.“ Mimoriadne opravné prostriedky – zmätočná sťažnosť a obnova konania boli prípustné. Dekrétu bola najprv predĺžená účinnosť do 8. januára 1947, potom do 4. mája 1947 a po februárovom prevrate bola obnovená až do konca roku 1948, zákonom č. 33/1948. Ten zaviedol dokonca výnimku zo zásady *rei iudicatae*, keď umožnil už skončené konanie znova začať, alebo v ňom pokračovať. RAŠLA, Anton: *Ludové sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnicstva*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969, s. 95-96.*

<sup>245</sup> Stíhal správanie, ktoré urážalo národné cistenie Čechov alebo Slovákov, ktoré vzbudilo verejné pohoršenie v dobe zvýšeného ohrozenia republiky, teda od 21. 5. 1938 do 31. 12. 1946. Okresné a krajské národné výbory mohli na jeho základe ukladať tresty väzenia do jedného roku, alebo pokutu do milióna Kčs alebo verejné pokarhanie, prípadne všetky tresty kumulatívne. Trestnému postihu sa páchatel mohol vyhnúť argumentom tzv. neodolateľného prinútenia, keď páchatel by nekonaním seba alebo svojich blízkych uvrhol do nebezpečenstva. Pozri SOUKUP, Ladislav: Retribuční dekrety prezidenta ČSR dr. Edvarda Beneše. In: *Príspevky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 147. Pozri tiež SOUKUP, Ladislav: Strafkompentenz und Strafverfahren nach den Retributionsdekreten des Präsidenten der ČSR, Dr. Eduard Beneš. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989)*. Bd. 4 *Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 263-274.

<sup>246</sup> „Dopustili-li se činů trestných podle dekretu prezidenta republiky ze dne 19. června 1945, č. 16 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech (v dalším retribuční dekret), státní prezident tzv. protektorátu, členové tzv. protektorátních vlád, členové ústředního vedení Vlajky, členové Kuratoria pro výchovu mládeže, členové výboru a činovníci České ligy proti bolševismu, vedoucí činovníci Národní odborové ústředny zaměstnanců a Svazu zemědělství a lesnictví, novináři, kteří propagačně sloužili vládě vetřelců v denním tisku, nebo vůbec osoby, které byly vedoucím postavením v životě politickém, vysokým úřadem, vysokou funkcí velitelskou nebo významným místem v životě hospodářském vázány být svým spoluobčanům vlasteneckým vzorem, budou souzeni Národním soudem jakožto soudem trestním.“ „Kdo bude uznán vinným podle předcházejícího paragrafu, bude výrokem Národního soudu zbaven aktivního a pasivního volebního práva do veřejných zastupitelstev, dále práva svolávat veřejná shromáždění a zúčastnit se jich, organizovat se v politických spolicích a organizacích, vydávat politické časopisy nebo jiné politické publikace, je redigovat nebo do nich psát.“ Dekrét o Národnom súde (17/1945) mal tiež predĺženú účinnosť až do 4. mája 1947. Po februári 1948 bola aj jeho účinnosť zákonom č. 33/1948 Zb. obnovená. RAŠLA, Anton: *Ludové sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnicstva*, s. 99.

Obnovenie ich účinnosti po roku 1948 a rovnako aj psychologické účinky používania týchto neštandardných predpisov zvýšili prah tolerancie spoločnosti k neštandardným procesom a odkladaniu základných právnych zásad bokom, čo sa prejavilo v politických procesoch nasledujúcich desaťročí.

Spomínané dekréty však predstavovali retribučné zákonodarstvo iba pre českú časť republiky. Na Slovensku slovenská retribučná norma – nariadenie SNR č. 33/1945 Zb. nar. SNR zo dňa 15. mája 1945 **o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdництва** - rozoznávala zločin fašistickej okupácie, zločin domácej zrady, čin kolaborantstva a previnenie kolaborantstva.<sup>247</sup>

Rozdiely oproti dekrétu 16/1945 sú napr. v tom, že nariadenie stanovuje pri troch trestných činoch iba absolútny trest, pri trestnom čine kolaborácie nie je stanovená spodná hranica trestu odňatia slobody, nariadenie nepozná doživotný trest odňatia slobody, nemá ustanovenia o vylúčení premlčania, ani o neodolateľnom donútení, na ktoré sa v prezidentskom dekréte výslovne neprihliadalo. Nariadenie poznalo možnosť zmiernenia trestu, ak sa páchatel svojou neskoršou činnosťou zaslúžil o protifašistický boj alebo záchranu slovenských životov. Toto nariadenie získalo zákonom č. 33/1948 Zb. obnovenú účinnosť, aby sa po februárovom prevrate mohlo opätovne použiť na očistu od zradcov a kolaborantov, resp. osôb, ktoré za také nový režim považoval.<sup>248</sup>

## 6.2 Trestné právo ako nástroj teroru

V období rokov 1945-48 boli **trestnoprávne normy** obsiahnuté aj v znárodňovacích dekrétach, v zákone č. 165/1946 Zb. o trestnej ochrane národných podnikov, znárodnených podnikov a podnikov pod národnou správou, v zákone č. 27/1947 Zb. o trestnej ochrane

---

<sup>247</sup> RAŠLA, Anton: *Ľudové sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdництва*, s. 101. Zo znenia nariadenia: Cudzí štátny občan, ktorý a) pričínil sa o rozbitie Československej republiky alebo zničenie jej demokratického štátneho poriadku, alebo b) účastnil sa politického, hospodárskeho alebo iného útlaku slovenského národa, potresce sa za zločin smrťou.

Československý štátny občan, ktorý svojou činnosťou, menovite však ako člen slovenskej vlády, snemu, alebo ako exponovaný politický alebo hospodársky činiteľ, predstaviteľ a exponovaný príslušník nemeckých, maďarských alebo slovenských fašistických organizácií a) pričínil sa o rozbitie Československej republiky alebo odstránenie jej demokratického poriadku alebo zavedenie fašistického režimu, menovite kto za tým účelom iniciatívne alebo exponovane pôsobil k 6. októbru 1938 a ku 14. marcu 1939 a najmä kto priamym vyjednávaním alebo iným spôsobom prispel k utvoreniu slovenského štátu pod ochranou Nemecka, alebo b) podporil v značnej miere vojenské, politické alebo hospodárske záujmy nacistického Nemecka alebo horthyovského Maďarska, spôsobil škodu vojnovému úsiliu Sväzu sovietskych socialistických republík a spojencov, alebo spôsobil škodu slovenskému národu, domácim demokratickým a protifašistickým organizáciám alebo skupinám, vedúcim boj za slobodu, alebo c) akokoľvek sa pričínil o vypovedanie a vedenie vojny proti Sväzu sovietskych socialistických republík a spojencom, bral na nej významnú účasť, alebo svojím jednaním, menovite násilnosťami a drancovaním poškvrnil česť slovenského národa, alebo d) kto činnosť a ideje fašistických okupantov a domácich zradcov verejne propagoval, obhajoval alebo schvaľoval, verejne hanobil Sväz sovietskych socialistických republík, spojencov alebo ich štátne zriadenie a armády, potresce sa za zločin smrťou.

Kolaborant potresce sa trestom na slobode do 30 rokov, za priťažujúcich okolností trestom smrti. Zrada na povstaní potresce sa smrťou. Previniteli fašistického režimu potresce sa zadelením do pracovného útvaru najdlhšie na dobu 2 rokov a pozbavením občianskych práv na dobu 2-15 rokov, alebo len verejným pokarhaním. Na potrestanie trestných činov podľa tohto nariadenia zriaďujú sa na území Slovenska tieto ľudové sudy: a) Národný súd so sídlom v Bratislave, b) okresné ľudové sudy so sídlom v sídle okresu, c) miestne ľudové sudy v každej politickej obci.

Celé pokračovanie sa má viesť urýchlene tak, aby hlavné pojednávanie bolo zahájené do 14 dní po predložení obžalobného spisu predsedovi ľudového súdu. Proti rozhodnutiam ľudových súdov nie je prípustný opravný prostriedok.

<sup>248</sup> RAŠLA, Anton: *Ľudové sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdництва*, s. 106.

dvojročného hospodárskeho plánu a v zákone č. 15/1947 Zb. o stíhaní čierneho obchodu a podobných pletich.<sup>249</sup>

Poslanie trestného práva však nabralo inú dimenziu, keď Klement Gottwald v prejave na zjazde československých právnikov otvorene zdôraznil funkciu trestného práva nielen ako práva rýdzo trestného, ale tiež ako práva, ktoré má určitú zvláštnu úlohu pri vytváraní spoločenských vzťahov nevyhnutných pre budovanie spoločnosti odlišnej od spoločnosti kapitalistickej.<sup>250</sup> Tým predznačil, že cesta k socializmu je cestou zosťreného triedneho boja. Boja, v ktorom sa bojovalo aj prostriedkami trestného práva ako nástroja represie.

Ako nástroje teroru sa začali už od roku 1948 využívať tábory nútenej práce, zriadené v Čechách na základe zákona č. 247/1948 Zb., na Slovensku už skôr – nariadením SNR č. 7/1948 Zb. nar. SNR o zriadení pracovných útvarov. Tieto mali slúžiť tiež na zabezpečenie dosiahnutia výsledkov prvého päťročného hospodárskeho plánu (241/1948 Zb.). Za účelom zabezpečenia bezproblémového priebehu konania pred Štátnym súdom podľa § 26 zákona o Štátnom súde (232/1948 Zb.) ako obhajca mohol pred ním pôsobiť len ten, kto bol zapísaný do zvláštneho zoznamu zostaveného ministerstvom spravodlivosti a ministerstvom obrany. Aj sudcovia samotní mali stratiť akúkoľvek objektivitu: „*len sudca vyzbrojený marx-leninistickým učením bude schopný vykladať právny poriadok v duchu Ústavy a ľudodemokratického zriadenia, nie sudca, ktorý by snád' chcel – podľa doterajšieho spôsobu – na každý detail hľadať podrobnú odpoveď v právnom predpise alebo v jeho komentári.*“<sup>251</sup> Dosiahnuť sa to malo tým, že na prvom mieste odbornej justičnej skúšky bola zaradená politická náuka – marxizmus-leninizmus, ktorú musel kandidát absolvovať prvú.<sup>252</sup>

Najhrôzostrašnejšie poslanie však v celom systéme teroru<sup>253</sup> mala národná bezpečnosť, resp. štátna bezpečnosť (ŠTB). Zákom č. 149/1947 Zb. o Národnej bezpečnosti bol zriadený Zbor národnej bezpečnosti. Z neho sa zákonom č. 286/1948 Zb. vyčlenili dve zložky – Štátna bezpečnosť (ŠTB) a Verejná bezpečnosť (VB). Nový zákon o Národnej bezpečnosti pôvodne predpokladal spoluprácu Zboru s národnými výbormi, keď však bolo zriadené Ministerstvo národnej bezpečnosti, väzby na národné výbory boli zrušené. Zbor národnej bezpečnosti začal preberať ich agendu (vydávanie občianskych preukazov, hlásenie pobytu a pod.).<sup>254</sup>

Činnosť ŠTB navyše nebola riadená a kontrolovaná ani najvyšším zákonodarným zborom, ani vládou. Až do roku 1968 sa vychádzalo z toho, že ŠTB je nástrojom komunistickej strany (až potom bol zriadený Branný a bezpečnostný výbor na kontrolu tejto organizácie).<sup>255</sup>

---

<sup>249</sup> CÍSAŘOVÁ, Dagmar: Trestní právo a trestní řízení na území nynější České republiky v letech 1945-1989. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 210.

<sup>250</sup> CÍSAŘOVÁ, Dagmar: Věda českého trestního práva v období 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 76.

<sup>251</sup> GLOS, J. – ELIÁŠ, J. – ŠIMÁK, J. – NOVÁK, F. – ČECH, B.: *Zákon o zlidovění soudnictví a souvislé zákony a nařízení*. Praha : Orbis, 1949, s. 10.

<sup>252</sup> ZAVACKÁ, Katarína: Právo, sůdy, advokácia a prokuratúra na začiatku totality. In: *V tieni totality : Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948-1953)*. Ed. Jan Pešek. Bratislava : Historický ústav SAV, 1996, s. 23-26.

<sup>253</sup> Pozri KAPLAN, Karel: *Největší politický proces : M. Horáková a spol.* Praha : Doplněk, 1996; JECH, Karel: Vystěhování selských rodin ze Slovenska do českých zemí v Akci K (Kulaci) 1951-1953. In: *V tieni totality : Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948-1953)*. Ed. Jan Pešek. Bratislava : Historický ústav SAV, 1996, s. 66-76.

<sup>254</sup> KOUDELKA, František: Státní bezpečnost 1954-1968 (Základní údaje). Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 13, 1993, s. 11-13.

<sup>255</sup> Tamže, s. 147.

Už v roku 1948 bol vydaný zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Jeho ustanovenia boli neskôr prevzaté do trestného zákona z roku 1950. Tento zákon umožnil drastické trestanie odporcov režimu. V roku 1950 boli spolu prijaté trestný zákon, trestný poriadok, trestný zákon správny a trestný poriadok správny. Navyše aj zákon na ochranu mieru č. 165/1950 Zb. V týchto kódexoch a zákonoch malo trestné právo výrazne represívnu rolu a bolo značne spolitizované. Trestný zákon trpel závažnými nedostatkami ako boli príliš široké formulácie skutkových podstát, neúmerne vysoké trestné sadzby, zjavné zameranie proti niektorým skupinám obyvateľstva a i. Najzávažnejšou novinkou však bolo nové chápanie trestného činu. Čin musel byť nebezpečný pre spoločnosť, nestačilo len formálne naplnenie znakov skutkovej podstaty. Išlo o priamy vplyv sovietskej vedy trestného práva. Dôsledky sa prejavili najmä v 70. rokoch, kedy vzhľadom na nedostatok spoločenskej nebezpečnosti neboli stíhané závažné kriminálne činy politických činiteľov.<sup>256</sup>

Trestný zákon č. 86/1950 Zb. výslovne ustanovil: „*Trestný zákon chráni ľudovodemokratickú republiku, jej socialistickú výstavbu, záujmy pracujúceho ľudu a jednotlivca a vychováva na dodržiavanie pravidiel socialistického spoluzitia. Účelom trestu je najmä zneškodniť nepriateľov pracujúceho ľudu.*“

Tresty sa delili na hlavné a vedľajšie. Vedľajšie mohli byť uložené iba spolu s hlavným trestom. Hlavné tresty boli: a) trest smrti, b) odňatie slobody, c) nápravné opatrenie. Podstatou nápravného opatrenia bolo to, že namiesto trestu odňatia slobody neprevyšujúceho tri mesiace uložil súd páchatel'ovi, ktorý ináč viedol riadny život pracujúceho človeka, nápravné opatrenie na jeden až šesť mesiacov, ak bol toho názoru, že na nápravu páchatel'a je výkon trestu potrebný, ale že na ňu postačí tento miernejší trest. Vedľajšie tresty boli: a) strata štátneho občianstva, b) strata čestných práv občianskych, c) vylúčenie z vojska, d) strata vojenskej hodnosti, e) prepadnutie majetku, f) peňažný trest, g) zákaz činnosti, h) vyhostenie, ch) zákaz pobytu, i) uverejnenie rozsudku a j) prepadnutie veci.

Okrem trestov TZ rozoznával aj ochranné opatrenia - ako ochranné opatrenia bolo možné uložiť ochranné liečenie, ochrannú výchovu a zhabanie.

Priťažujúce a poľahčujúce okolnosti boli v TZ na rozdiel od predchádzajúcej úpravy platnej na Slovensku, presne vymenované.

Osobitná časť mala desať hláv. Obsahovala skutkové podstaty trestných činov proti republike, hospodárskych, proti poriadku vo verejných veciach, trestné činy všeobecne nebezpečné, proti rodine a mládeži, životu a zdraviu, slobode a dôstojnosti človeka, trestné činy majetkové, proti brannosti, a napokon vojenské trestné činy. Na prvom mieste bola teda chránená republika a jej záujmy.

Podľa Z. Jičinského<sup>257</sup> pre TZ a TP z roku 1950 platili tieto základné znaky:

1. účelom je ochrana štátu a neurčitých „záujmov pracujúceho ľudu,“
2. nie sú stanovené žiadne kritériá pre hodnotenie spoločenskej nebezpečnosti trestného činu,
3. účelom trestu je v prvom rade zneškodniť nepriateľa pracujúceho ľudu,
4. trest smrti je jedným z riadnych druhov trestov (nie je považovaný za trest výnimočný),
5. horná hranica trestu odňatia slobody je 25 rokov a pri znížení trestu smrti doživotný trest,
6. možnosť zníženia trestu je obmedzená,
7. podmienený trest možno uložiť len do výmery 1 roku,
8. po odpykaní trestu možno odsúdeného zaradiť na dva roky do tábora nútených prác,

<sup>256</sup> CÍSAŘOVÁ, Dagmar: Trestní právo a trestní řízení na území nynější České republiky v letech 1945-1989. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 211-212. Pozri tiež CÍSAŘOVÁ, Dagmar: Zur Entwicklung des Straf- und Strafverfahrensrechts auf dem Gebiet der heutigen Tschechischen Republik im Zeitraum von 1945-1989. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989)*. Bd. 4 *Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 275-306.

<sup>257</sup> JIČINSKÝ, Zdeněk: *Právní myšlení v 60. letech a za normalizace*, s. 49-50.



9. zákaz činnosti možno vysloviť navždy a nie je možné podmienené prepustenie,
10. zákaz pobytu na určitom území možno vysloviť navždy,
11. medzi tresty patrí aj strata štátneho občianstva,
12. v osobitnej časti TZ bolo prípustné aj trestné stíhanie nedbanlivostného poburovania, nevyžadoval sa teda úmysel,
13. v trestnom práve tohto obdobia zmizlo rozlišovanie politických a kriminálnych deliktov, politické delikty sa javili ako najhoršie kriminálne činy.

V trestnom poriadku (87/1950 Zb.) bol v priebehu celého konania nadriadený prokurátor, mohol odoprieť nazeranie do spisu, obvinený sa o dôkazoch proti sebe dozvedel až z textu obžaloby, resp. až na hlavnom pojednávaní. Výpovede svedkov sa väčšinou čítali. Bežne sa uplatňovala tzv. teória notoriety, podľa ktorej to, čo je všeobecne známe, netreba dokazovať.

V rámci priebehu trestného konania sa rozlišovalo prípravné konanie, ktoré zahŕňalo vyhľadávanie (*Vyhľadávanie o trestných činoch konajú orgány národnej bezpečnosti; za tým účelom môžu predvolať a vyslúchnuť každého, od koho môžu očakávať objasnenie skutočností závažných pre zistenie trestného činu.*) a vyšetrovanie (*Ak sa dozvie prokurátor o trestnom čine, koná vyšetrovanie... predovšetkým zbiera dôkazy o skutočnostiach dôležitých pre rozhodnutie súdu, či už svedčia v neprospech obvineného či v jeho prospech*). Prípravné konanie končilo podaním obžaloby prokurátorom. Nasledovalo hlavné pojednávanie a po ňom prípadne odvolacie pojednávanie, ak bolo podané odvolanie. V rámci odvolacieho konania mal súd preskúmať celé rozhodnutie, nielen otázky, ktorých sa dôvody odvolania týkali. Súd mohol vykonať aj nové dokazovanie a na jeho základoch zrušiť rozsudok a vydať vlastný.

Proti právoplatnému rozsudku mohol Generálny prokurátor podať sťažnosť pre porušenie zákona na Najvyšší súd. Trestné konanie bolo možné na návrh oprávnenej osoby obnoviť,

a) ak vyjdú najavo skutočnosti alebo dôkazy súdu predtým neznáme, ktoré by mohli odôvodniť iné rozhodnutie o vine alebo treste, alebo b) ak vyjde najavo, že sa prokurátor alebo sudca v pôvodnom konaní dopustil trestného porušenia úradnej povinnosti, ktoré mohlo mať vplyv na rozhodnutie.

Ako osobitné spôsoby konania s niektorými odchýlnymi úpravami sa rozlišovali konanie proti mladistvým, ušlému, o vydaní do cudziny, konanie za stanného práva a poľné konanie.

Na celoštátnej konferencii KSČ v roku 1956 bolo po odhalení kultu osobnosti rozhodnuté o zmenách v trestnom zákone aj trestnom poriadku. V TZ išlo hlavne o posilnenie výchovného poslania trestného práva a individualizácie trestu, v TP hlavne o reformy prípravného konania, postavenie prokurátora, predbežné prejednanie obžaloby, uplatnenie zásady ústnosti a bezprostrednosti a vymedzenie významu priznania, ako aj výslovné vyjadrenie prezumpcie nevinu. Výsledkom bol nový trestný poriadok z roku 1956, č. 64 Zb. Stanovil povinnosť prokurátora stíhať všetky trestné činy o ktorých sa dozvie (zásada legality), ukladal orgánom činným v trestnom konaní postupovať podľa úradnej povinnosti (zásada oficiality) a sudcom začínať pojednávanie len na základe žaloby podanej prokurátorom (zásada obžalovacia). Všetky orgány boli povinné zhromažďovať nielen okolnosti svedčiace proti obvinenému, ale aj v jeho prospech. Bolo priamo vyjadrené, že priznanie nezbavuje povinnosti preskúmať a overiť všetky okolnosti prípadu.<sup>258</sup>

Podobne ako aj v predchádzajúcej kodifikácii trestného práva procesného boli v prvej časti upravené základné inštitúty trestného konania - subjekty, spôsoby zaistenia osôb a vecí (zatknutie, predbežná väzba a zadržanie, väzba, vydanie a odňatie vecí, prehľadanie domu a osoby, zadržanie a otvorenie zásielok, zaistenie osôb a vecí bezpečnostnými orgánmi),

---

<sup>258</sup> CÍSAŘOVÁ, Dagmar: Trestní právo a trestní řízení na území nynější České republiky v letech 1945-1989, s. 219-220.

dokazovanie (*Za dôkaz môže slúžiť všetko, čo môže prispieť na objasnenie veci, najmä výpovede obvineného a svedkov, znalecké posudky, veci a listiny dôležité pre trestné konanie a ohliadka.*).

V rámci prípravného konania sa však už hovorilo iba o vyšetovaní - bolo zverené vyšetrovateľom prokuratúry a vyšetrovateľom Ministerstva vnútra. Konaniu na súde v rámci hlavného pojednávania predchádzalo predbežné prerokovanie obžaloby. Ako opravné prostriedky sa pripúšťali odvolanie, sťažnosť pre porušenie zákona a obnova konania.

Osobitné konania zahŕňali konanie proti mladistvým, proti ušlému a konanie počas stanného práva. Trestný poriadok v porovnaní s predchádzajúcim obsahoval navyše hlavu o odškodnení za väzbu a trest (ako dôsledok destalinizácie) a hlavu o právnom styku s cudzinou.

Nový **trestný zákon č. 140/1961 Zb.** zaviedol rozsiahlu kriminalizáciu tým, že všeobecnou formou trestnej činnosti sa stala aj príprava, a bolo zavedené organizátorstvo ako nová forma účasti na trestnom čine. Bola zavedená úprava podľa sovietskeho vzoru, podľa ktorej spáchanie trestného činu pod vplyvom alkoholu alebo omamných látok, neobmedzovala trestnosť, ak sa páchatel do tohto stavu priviedol z vlastného zavinenia.<sup>259</sup>

Účelom trestného zákona bolo chrániť spoločenské a štátne zriadenie Československej socialistickej republiky, socialistické vlastníctvo, práva a oprávnené záujmy občanov a vychovávať na riadne plnenie občianskych povinností a na zachovávanie pravidiel socialistického spolužitia. Účelom trestu bolo hlavne chrániť spoločnosť pred páchatelmi trestných činov.

Ako druhy trestov sa rozlišovali a) odňatie slobody, b) nápravné opatrenie, c) strata čestných titulov a vyznamenaní, d) strata vojenskej hodnosti, e) zákaz činnosti, f) prepadnutie majetku, g) peňažný trest, h) prepadnutie vecí, ch) vyhostenie. Naďalej sa rozlišovali aj ochranné opatrenia - ochranné liečenie a zhabanie vecí a u mladistvých aj ochranná výchova.

Osobitná časť opäť chránila republiku, hospodárske záujmy, poriadok vo verejných veciach, postihovala ďalej trestné činy všeobecne nebezpečné, hrubo narušujúce občianske spolužitie, trestné činy proti rodine a mládeži, životu a zdraviu, slobode a ľudskej dôstojnosti, majetku, ľudskosti (to bola novinka, sem bol zaradený trestný čin genocídia - podľa medzinárodnoprávných štandardov), brannosti a ako posledná, dvanásť hlava, trestné činy vojenské.

Podľa Z. Jičínskeho<sup>260</sup> však predsa len boli kódexy z roku 1961 zmenou k lepšiemu. Pre TZ platilo:

1. účelom TZ je tiež chrániť práva a oprávnené záujmy občanov,
2. sú stanovené základné hľadiská pre hodnotenie spoločenskej nebezpečnosti činu,
3. trestnosť účastníka je podmienená dokonaním trestného činu páchatelom,
4. bol zúžený systém trestov a celkovo boli znížené aj trestné sadzby – odňatie slobody mohlo byť uložené na max. 15 rokov,
5. miernejšia bola úprava podmieneného odsúdenia (do dvoch rokov výmery) a podmieneného prepustenia,
6. trest smrti bol výnimočný,
7. existovala možnosť ukladania vedľajších trestov ako trestov samostatných,
8. existovala možnosť postúpiť konanie miestnemu ľudovému súdu alebo národnému výboru,
9. zaviedlo sa nové poňatie nápravného opatrenia (zrážky zo mzdy) a následného zahľadania,
10. boli stanovené podmienky pre zánik nebezpečnosti trestného činu.

#### **V trestnom poriadku (141/1961 Zb.):**

1. trestné činy mohli za určitých podmienok prejednávať miestne ľudové sudy,

<sup>259</sup> Tamže, s. 222.

<sup>260</sup> JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Právní myšlení v 60. letech a za normalizace*, s. 51-52.

2. bol formulovaný princíp prezumpcie nevinoty obžalovaného,
3. všetky orgány činné v trestnom konaní mali postupovať tak, aby brali ohľad na ústavou zaručené práva a slobody občanov,
4. medzi základné zásady patrila zásada objektívnej pravdy a ústnosti v konaní pred súdom, tiež zásada bezprostredného dokazovania,
5. zásada voľného hodnotenia dôkazov podľa vnútorného presvedčenia platila pre súd aj prokurátora,
6. zaviedla sa možnosť ingerencie spoločenských organizácií v konaní (napr. v podobe záruky za výchovu, výkon trestu a pod.),
7. ak vo veci rozhodol miestny ľudový súd, nebolo už možné trestné konanie,
8. trestné konanie malo vo všetkých fázach pôsobiť výchovne,
9. platila zásada *in dubio pro reo*,
10. nedokázaná vina mala rovnaký význam ako dokázaná nevinota,
11. orgány činné v trestnom konaní sa mali navzájom preverovať.

Ako novinku zaviedol tento trestný poriadok spoluprácu so socialistickými organizáciami, ktoré mohli upozorňovať orgány činné v trestnom konaní na prípady porušenia socialistickej zákonnosti a dávať tak podnet na začatie trestného stíhania. Mohli navrhovať, aby súd na prehlásenie výchovného účinku trestného konania prejednal vec na pracovisku obvineného alebo v mieste jeho bydliska. So spoločenskými organizáciami mal súd spolupracovať pri zabezpečení účasti pracujúcich na pojednávaní súdu. Základná organizácia Revolučného odborového hnutia a Československého zväzu mládeže pôsobiaca na pracovisku obvineného a jednotné roľnícke družstvo, ktorého bol obvinený členom, mohli na podklade rozhodnutia členskej schôdzky ponúknuť prevzatie záruky za nápravu obvineného.

TP prehĺbil zásadu obhajoby, zdokonalil uplatnenie zásady objektívnej pravdy a posilnil kasačný princíp v odvolacom konaní. Obmedzil zásadu zákazu reformácie *in peius* a rozšíril revízny princíp.<sup>261</sup> Revízny systém je taký, pri ktorom nie je rozhodujúci rozsah napadnutia rozhodnutia, ale súd preskúmava celé rozhodnutie, ako aj správnosť postupu konania. Ide o tzv. úplný revízny princíp, ktorý bol prvýkrát uplatnený v komunistickom Sovietskom zväze, v Československu však bol implementovaný už v určitej obmedzenej podobe. Veľmi nedostatočne bol upravený zákaz reformácie *in peius*, ktorý sa vzťahoval len na výrok o treste, pričom aj tu bol obchádzaný pomocou sťažnosti pre porušenie zákona. Táto sťažnosť ako mimoriadny opravný prostriedok bola považovaná za inštitút v rozpore s koncepciou právneho štátu, pretože právo podať sťažnosť v prospech odsúdeného bolo vyhradené len vrcholným štátnym funkcionárom (generálny prokurátor, minister spravodlivosti).<sup>262</sup>

Generálna prokuratúra v 60. rokoch navrhovala zmeny v prípravnom konaní – konkrétne oddeliť vyhladávanie (v rukách Národnej bezpečnosti) a vyšetrovanie (malo byť začlenené do systému prokuratúry). Ministerstvo vnútra a Najvyšší súd navrhovali dokonca osobitné orgány vyšetrovania. Napokon zákon č. 57/1965 Zb. rozlíšil tri druhy prípravného konania – objasňovanie, vyhladávanie a vyšetrovanie – všetky tri druhy prebiehali v rámci ministerstva vnútra, ale zriadení boli aj vyšetrovatelia prokuratúry.<sup>263</sup>

Novela TZ č. 56/1965 Zb. priniesla postih osôb za protispoločenskú činnosť a pri trestnom čine opustenia republiky zaviedla možnosť trestu prepadnutia majetku. Ďalšie zásahy do trestného práva priniesli zákony č. 58/1965 Zb. o úprave postihu previnení a priestupkov osôb dopúšťajúcich sa opätovne výtržníctva a príživníctva, a zákon č. 59/1965

<sup>261</sup> CÍSAŘOVÁ, Dagmar: Trestní právo a trestní řízení na území nynější České republiky v letech 1945-1989, s. 224.

<sup>262</sup> ŠÁMAL, Pavel: K úpravě trestního procesu v letech normalizace. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 324-329.

<sup>263</sup> JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Právní myšlení v 60. letech a za normalizace*, s. 54-55.

Zb. o výkone trestu odňatia slobody, ktorého úprava dovtedy chýbala – boli zavedené tri nápravno-výchovné skupiny.<sup>264</sup>

Po okupácii v roku 1968 bol prijatý zákon č. 126/1968 Zb. o niektorých prechodných opatreniach na upevnenie verejného poriadku. ONV dostali právomoc zakázať alebo rozpustiť verejné zhromaždenie, orgány štátnej moci mohli rozpustiť organizáciu. Navyše bolo vydané Zákonné opatrenie Predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. 99/1969 z 22. 8. 1969. Podľa neho osoby, ktoré sa po jeho účinnosti zúčastnili akcií narušujúcich verejný poriadok, či odopreli plnenie svojich povinností, mali byť potrestané za priestupok odňatím slobody do troch mesiacov alebo peňažným trestom od výšky 5000 Kčs. V ďalších prípadoch sa zvýšila horná hranica trestu odňatia slobody o polovicu, mohol byť uložený trest zákazu pobytu na 1-5 rokov, pričom rozhodovať mohli samosudovia na okresných súdoch. Zadržaná osoba mohla byť vo väzbe namiesto 48 hodín až tri týždne, prípravné konanie odpadlo, vyhadzovalo sa zo škôl a zamestnania. Podľa tohto zákonného opatrenia bolo odsúdených 1526 osôb. Nasledovali novely TZ (148/1969 Zb.), TP (149/1969 Zb.) a zákon o prečinoch (150/1969 Zb. – zaviedol napr. nové skutkové podstaty prečinov proti socialistickým záujmom<sup>265</sup>), ktorými mali byť zachované niektoré ustanovenia opatrenia č. 99/1969.<sup>266</sup>

Po roku 1989 došlo k rozsiahlym zmenám v trestnom práve – bol zrušený trest smrti, zavedený trest odňatia slobody na doživotie, obmedzená trestná zodpovednosť za prípravu trestného činu, zrušené niektoré trestné činy, znovuzavedená znížená zodpovednosť za konanie pod vplyvom alkoholu alebo omamných látok.<sup>267</sup> Zákonmi č. 159/1989 a 175/1990 Zb. boli z trestného zákona odstránené skutkové podstaty využívané v predchádzajúcom období na prenasledovanie politických odporcov a kritikov režimu.<sup>268</sup>

K celkovému hodnoteniu vedy trestného práva možno uviesť názor D. Císařovej, podľa ktorej na rozdiel od ostatných krajín v Československu, obzvlášť po roku 1970, dochádzalo (nielen) v rámci trestného práva a jeho vedy k pozitivistickému výkladu. Absolútne absentoval filozofický prístup k trestnoprávnym otázkam. Úplne zmizol filozofickoprávny základ trestnoprávnej náuky, ktorá sa vyslovene vyhýbala riešeniu závažných otázok v ich filozofickom kontexte.<sup>269</sup>

### 6.3 Rehabilitácie

Čísla týkajúce sa **represii** v Československu, zachytené v historiografii, sa navzájom dosť odlišujú. Väčšina autorov odhaduje počet obetí na 100 000 až 150 000, ale často pritom chýba časové rozpätie alebo definícia obeti. Rovnaké cifry tak u jedného autora predstavujú počet všetkých obetí teroru, kým u iného len počet politických väzňov. Často sa vypočítavajú obeť jednotlivých súdnych alebo bezpečnostných inštitúcií zvlášť. Najnižší odhad hovorí o 65 tisícoch odsúdených do roku 1968, najpesimistickejšie odhady hovoria až o 217 000 z politických dôvodov odsúdených československých občanov v rokoch 1948-1960. Počet rehabilitovaných trestných činov za obdobie rokov 1948-1989 predstavuje 257 864 (pritom

<sup>264</sup> PEŠEK, Jan – LETZ, Róbert: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 : 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 385.

<sup>265</sup> Zákonom č. 150/1969 Zb. o prečinoch bol zrušený zákon č. 38/1961 Zb. o miestnych ľudových súdoch, čím zanikla kategória previnenia ako protiprávneho konania a kodifikovali sa skutkové podstaty prečinov. Pozri CÍSAŘOVÁ, Dagmar: *Trestní právo a trestní řízení na území nynější České republiky v letech 1945-1989*, s. 223.

<sup>266</sup> PEŠEK, Jan – LETZ, Róbert: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 : 1989*, s. 282-286.

<sup>267</sup> CÍSAŘOVÁ, Dagmar: *Trestní právo a trestní řízení na území nynější České republiky v letech 1945-1989*, s. 222.

<sup>268</sup> CÍSAŘ, Jaromír – KINDL, Vladimír: *Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945-1990*, s. 95.

<sup>269</sup> CÍSAŘOVÁ, Dagmar: *Věda českého trestního práva v období 1945-1989*, s. 82-83.

však niektoré osoby boli odsúdené za viaceré trestné činy, preto počet postihnutých je menší ako toto číslo).<sup>270</sup>

Zákon č. 82/1968 Zb. o súdnej rehabilitácii priniesol preskúmanie súdnych rozhodnutí v časovom intervale od 24. 10. 1948 (nadobudnutie účinnosti zákonov č. 231 a 232/1948 Zb.) do 31. 7. 1965. Preskúmanie rozhodnutí vykonávali osobitné senáty krajských súdov, vyšších vojenských súdov, v druhom stupni Najvyšší súd.<sup>271</sup>

Podľa zákona „*odčinenie krívd je základným predpokladom pre obnovenie všeobecnej a plnej dôvery v socialistickú zákonnosť a spravodlivosť. Nemožno však odstraňovať akty revolučnej zákonosti, oslabovať či dokonca popierať socialistický právny poriadok. Účelom zákona je zabezpečiť neprávom odsúdeným osobám spoločenskú rehabilitáciu a primerané hmotné odškodnenie a vyvodit' zo zistených nezákonností dôsledky proti osobám, ktoré sa na nich podieľali.*“ Osobitne sa mali preskúmať odsudzujúce rozsudky v trestných veciach, v ktorých rozhodoval v prvom stupni a) Najvyšší súd, b) bývalý Štátny súd zriadený zákonom č. 232/1948 Zb., c) krajský súd alebo vyšší vojenský súd podľa § 13 ods. 1 a § 20 Trestného poriadku (zákon č. 87/1950 Zb. v znení zákona č. 67/1952 Zb.) v čase od 1.1.1953 do 31.12.1956. Rozhodnutie bolo možné zrušiť úplne alebo v časti, v ktorej bolo vadné. Preskúmací súd mohol rozhodnúť sám vo veci rozsudkom – jeho rozhodovanie malo teda nielen kasačné, ale aj reformačné účinky.

Prieskumovému konaniu neprekážala smrť obvineného. Trestné stíhanie dokonca nebolo možné po zrušení preskúmaného rozsudku zastaviť preto, že obvinený zomrel. Zo zákona boli neplatné rozhodnutia o zaradení do tábora nútenej práce, a tiež rozhodnutia, pokiaľ uložený trest odňatia slobody presahoval hornú hranicu sadzby ustanovenej na príslušný priestupok v osobitnej časti zákona – to jasne dokazuje porušovanie zákona prekračovaním hornej hranice sadzby trestu.

Rehabilitácie zo 60. rokov prišli v porovnaní s ostatnými krajinami východného bloku (Maďarsko, Poľsko) neskoro. V spomenutých krajinách začali rehabilitácie politických procesov totiž už v roku 1954 a do konca roku 1956 sa týkali desiatok tisíc osôb. Záverečná správa československej Pillerovej komisie z roku 1968 o rehabilitáciách nebola radšej ani zverejnená z obáv pred účinkom šokujúcich čísel.<sup>272</sup>

Podobne bol koncipovaný zákon č. **119/1990 Zb.** z 23. apríla 1990 o **súdnej rehabilitácii**, sledujúci podobný cieľ – rehabilitáciu politických väzňov a osôb postihnutých režimom. Účelom zákona bolo zrušiť odsudzujúce súdne rozhodnutia za činy, ktoré v rozpore s princípmi demokratickej spoločnosti rešpektujúcej občianske politické práva a slobody zaručené ústavou a vyjadrené v medzinárodných dokumentoch a medzinárodných právnych normách zákon označoval za trestné. Je tu teda jasne stanovená zásada rešpektovania medzinárodnoprávných noriem a ich prednosť pred akoukoľvek vnútroštátnou úpravou, ktorá by sa v týchto otázkach odchyľovala od medzinárodných štandardov. Operovať sa mohlo aj tým, že Československo vždy formálne tieto medzinárodnoprávne štandardy vyznávalo, ale ich praktická realizácia bola nedostatočná.

Zrušili sa právoplatné odsudzujúce súdne rozhodnutia vyhlásené v čase od 25. februára 1948 do 1. januára 1990, týkajúce sa skutkov spáchaných po 5. máji 1945 – išlo o prípady skutkových podstát trestných činov ako vierolomnosti, vyzradenia štátneho tajomstva, ohrozovania obrany republiky, hanobenia niektorých ústavných činiteľov, neprekazenia trestného činu. Tu išlo o paušálne zrušenie rozhodnutí.

Na druhej strane, prieskumné konanie bolo možné konať vo veciach, v ktorých sa v čase od 25. februára 1948 do 1. januára 1990 vyhlásilo odsudzujúce súdne rozhodnutie, ktoré

<sup>270</sup> BLAIVE, Muriel: *Promarněná příležitost : Československo a rok 1956*, s. 187-189.

<sup>271</sup> PEŠEK, Jan – LETZ, Róbert: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 : 1989*, s. 433-434.

<sup>272</sup> BLAIVE, Muriel: *Promarněná příležitost : Československo a rok 1956*, s. 205.

nadobudlo právoplatnosť, pre iné zločiny, trestné činy, prečiny alebo priestupky spáchané po 5. máji 1945. Tieto prípady teda bolo potrebné individuálne preskúmať.

Prieskumnému konaniu nebránila smrť odsúdeného. Trestné stíhanie nebolo možné po zrušení pôvodného rozhodnutia zastaviť preto, že odsúdený zomrel. Rehabilitovaní mali nárok na finančnú náhradu - časť v hotovosti, zvyšok v záručných štátnych dlhopisoch splatných najneskôr do piatich rokov. Poskytovali sa mesačné príplatky k dôchodku v sume 20 Kčs za každý mesiac väzby a výkonu trestu odňatia slobody, v ktorom poškodený vykonával práce za mimoriadne ťažkých pracovných podmienok. Toto odškodnenie bolo teda viac-menej iba symbolické.

## 7. Pracovné právo a právo sociálneho zabezpečenia

### 7.1 Pracovné právo

V rokoch 1945-1948 nedošlo k podstatným zmenám v pracovnom práve a v platnosti zostali staré predpisy.<sup>273</sup> Jedinou významnou zmenou bolo zavedenie všeobecnej pracovnej povinnosti dekrétom prezidenta republiky č. **88/1945** z 1. októbra 1945: „K výkonu prací, jejichž neodkladné provedení vyžadují důležité zájmy veřejné, mohou být přiděleni všichni práce schopní muži ve věku od 16 do 55 let a ženy ve věku od 18 do 45 let. Osoby ženaté a vdané mají být přiděleny teprve tehdy, není-li dostatek vhodných osob svobodných. Především nutno přidělit osoby, které nevykonávají zaměstnání (povolání) nebo nejsou plně zaměstnány. Přidělit k práci lze nejdéle na dobu jednoho roku; tato doba může být prodloužena jen z naléhavých důvodů, a to nejvýše o 6 měsíců. K přidělení k práci je příslušný okresní úřad ochrany práce (pobočka), v jehož obvodu má osoba, která má být přidělena k práci, bydliště nebo pobyt... Dosavadní pracovní poměr přidělením nezaniká; přidělená osoba se posuzuje po dobu přidělení, jako by byla na dovolené ve svém dosavadním pracovním poměru.“ Išlo o výnimočné opatrenie z dôvodu nutnosti odstraňovania vojnových škôd. Stačilo to však na to, aby režim po roku 1948 takúto normu pokladal za bežný štandard. Záujem na plnom využití pracovných síl komunistickým režimom sa prejavil aj zaznamenávaním pracovných pomerov do občianskych preukazov od roku 1952.<sup>274</sup>

Občiansky zákonník z roku 1950 na rozdiel od ABGB neobsahoval úpravu pracovnoprávných vzťahov. Tie mali byť upravené v samostatnom zákonníku. V priebehu právnickej dvojročnice sa však osobitný kódex pracovného práva nepodarilo vypracovať.<sup>275</sup> V platnosti zostali dovtedajšie právne predpisy. Po roku 1948 však neboli platné právne normy rešpektované a boli len proklamáciami. Týkalo sa to ustanovení o osemhodinovej pracovnej dobe, zákazu nočnej práce žien a mládeže aj predpisov bezpečnosti práce. Kolektívne zmluvy neboli ani dodržiavané, ani registrované. Zanikli úrady práce a pracovné súdnictvo.<sup>276</sup>

Osobitným prípadom vzniku pracovnoprávneho pomeru bolo jeho založenie jednostranným aktom orgánu štátnej správy. Navyše absolventi učilíšť mali na základe zákona č. 110/1951 Zb. o štátnych pracovných zálohách povinnosť pracovať v podnikoch, ktoré určilo ministerstvo pracovných síl. Podobne vznikala pracovný pomer u absolventov vysokých škôl, ktorých podľa nar. č. 20/1952 Zb. prideloval rektor alebo riaditeľ vysokej

<sup>273</sup> SKŘEJPKOVÁ, Petra: Zásahy státu v oblasti pracovního práva a jeho deformace v poválečném období. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 520.

<sup>274</sup> STÁTNIK, Dalibor: *Sankční pracovní právo v padesátých letech : Studie. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AVČR, sv. 17*, 1994, s. 16.

<sup>275</sup> DVORÁK, Jan: *Vývoj občanského práva*, s. 479.

<sup>276</sup> SKŘEJPKOVÁ, Petra: *Zásahy státu v oblasti pracovního práva a jeho deformace v poválečném období*, s. 523.

školy, a to na dobu 3 rokov. K vzniku a skončeniu takéhoto pracovného pomeru nebol potrebný súhlas ONV. K zmene došlo až od roku 1959, odkedy boli absolventi už len doporučovaní.<sup>277</sup> Podľa nariadenia vlády č. 38/1967 Zb. mali zamestnávateľia povinnosť ponúknuť absolventom voľné pracovné miesta.<sup>278</sup>

Vládne nariadenie č. 43/1952 Zb. zo dňa 19. augusta 1952 **o rozmiest'ovaní odborných pracovníkov** podobne ako s absolventmi nakladalo s odborníkmi: „Úspešné uskutočňovanie socialistickej výstavby vyžaduje, aby kľúčové podniky, zvlášť podniky nové alebo podniky, ktoré zavádzajú nový druh výroby, boli zabezpečené dostatočným počtom odborných pracovníkov. Na ten účel možno odborných pracovníkov rozmiest'ovať v súlade s potrebami štátneho národohospodárskeho plánu podľa ďalších ustanovení tohto nariadenia.“

Prevedení odborní pracovníci boli povinní pracovať v podniku, ktorý im určil kompetentný ústredný úrad, a to po dobu týmto úradom určenú až do troch rokov. Podniky boli povinné odborných pracovníkov im určených zamestnávať po dobu určenú ústredným úradom, a to prácami, ktoré zodpovedali ich odborným znalostiam a schopnostiam, a postarať sa o ich vhodné ubytovanie.

Významný zásah do súkromia predstavovalo nariadenie č. 120/1950 Zb. o právach a povinnostiach štátnych zamestnancov, ktoré zaviedlo potrebu súhlasu príslušného centrálného orgánu v prípade, že štátny zamestnanec sa chcel zosobášiť s osobou, ktorá nebola občanom Československej republiky. Štátni zamestnanci tiež mohli byť prepustení v prípade podozrenia, že by mohli ohroziť dôležité všeobecné záujmy.<sup>279</sup>

Už dekrétom o všeobecnej pracovnej povinnosti č. 88/1945 sa zaviedla tradícia potrebného súhlasu Okresného úradu ochrany práce na rozviazanie (ale tiež vznik) pracovného pomeru. Aj vládne nariadenie č. 52/1953 Zb. o opatreniach proti fluktuácii a absencii spočívalo v obmedzení rozviazania pracovného pomeru. Vedúci podniku musel súhlasiť so zamestnancovou žiadosťou o ukončenie pracovného pomeru len v taxatívne vymedzených prípadoch: v prípade ohrozenia života a zdravia zamestnanca, pri získaní nároku na starobný alebo invalidný dôchodok, pri prijatí na výberovú školu, pri nasledovaní hlavného člena rodiny, v prípade tehotnej ženy alebo matky starajúcej sa o dieťa do 15 rokov, ak má na to vážne dôvody, ak podnik porušil povinnosti vyplývajúce z pracovnej zmluvy, alebo ak bol zamestnanec poverený výkonom verejných funkcií, ktoré mu bránia vo výkone zamestnania.<sup>280</sup>

V 60. rokoch sa na rozviazanie pracovného pomeru prestal vyžadovať súhlas ONV.<sup>281</sup> Podľa nariadenia vlády SSR č. 152/1972 Zb. však zamestnávateľ musel opäť v niektorých prípadoch oznámiť národným výborom rozviazanie pracovného pomeru.<sup>282</sup>

Aj na začiatku 60. rokov v pracovnom práve stále platili rôzne predpisy pre rôzne skupiny pracujúcich, mnohé ešte z obdobia Rakúsko-Uhorska. Dlhé roky trvajúce práce na ZP sa napokon podarilo zavrieť jeho prijatím až v roku 1965.<sup>283</sup>

<sup>277</sup> Tamže, s. 526.

<sup>278</sup> BARANCOVÁ, Elena: Verletzungen der Prinzipien der Freiheit und der Gleichheit in der tschechoslowakischen Arbeitsgesetzgebung nach 1945. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989). Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 669.

<sup>279</sup> BARANCOVÁ, Elena: Verletzungen der Prinzipien der Freiheit und der Gleichheit in der tschechoslowakischen Arbeitsgesetzgebung nach 1945, s. 663-664.

<sup>280</sup> STÁTNIK, Dalibor: *Sankční pracovní právo v padesátých letech : Studie*, s. 11, 15.

<sup>281</sup> JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Právní myšlení v 60. letech a za normalizace*, s. 44.

<sup>282</sup> BARANCOVÁ, Elena: Verletzungen der Prinzipien der Freiheit und der Gleichheit in der tschechoslowakischen Arbeitsgesetzgebung nach 1945, s. 670.

<sup>283</sup> JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Právní myšlení v 60. letech a za normalizace*, s. 42, 46. V skutočnosti prípravné práce na ZP začali už na podklade uznesenia vlády zo 14. 7. 1948 v rámci právnickej dvojročnice. Termíny však neboli dodržané. Prvé návrhy boli dokončené až 17. 12. 1951 a potom 4. 6. 1952, neboli však schválené. Pozri STÁTNIK, Dalibor: *Sankční pracovní právo v padesátých letech : Studie*, s. 22, 36.

**Zákoník práce č. 65/1965 Zb.** úplne opustil pojmy zamestnávateľ a zamestnanec, aby poukázal na opustenie tovarového chápania práce. Oba subjekty, socialistická organizácia aj pracovník sledovali rovnaký cieľ - rozvoj socialistickej spoločnosti.

Mzda nebola obligatórnou náležitosťou pracovnej zmluvy. Pracovný pomer mohol vzniknúť aj na základe rámcovej pracovnej zmluvy na zabezpečenie „dobrovoľnej“ účasti pracovníkov na hromadných akciách organizovaných na výpomoc pri špičkových poľnohospodárskych a podobných krátkodobých prácach alebo na zabezpečenie práce vo výrobe a prevádzkovej praxi žiakov a študentov. Pracovný pomer na základe rámcovej pracovnej zmluvy vznikal nástupom do práce bez toho, že by bolo treba uzavierať pracovnú zmluvu s jednotlivými pracovníkmi, a končil sa vykonaním dojednanej práce alebo uplynutím dojednanej doby, pokiaľ nebolo dohodnuté inak. Išlo o podstatný zásah do zmluvnej slobody. Bolo to jednoznačne v rozpore s čl. III zákonníka práce č. 65/1965 Zb.: „*Pracovnoprávne vzťahy, v ktorých sa pracovníci zúčastňujú na spoločenskej práci podľa tohto zákonníka, môžu vzniknúť len so súhlasom občana a socialistickej organizácie.*“ Pracovný pomer sa mohol rozviazať: a) dohodou, b) výpoveďou, c) okamžitým zrušením, d) zrušením v skúšobnej dobe.

Základná výmera dovolenky bola dva kalendárne týždne v kalendárnom roku. Za určitých splnených podmienok aj tri, resp. štyri týždne. Pracovník, ktorý pracoval v tej istej organizácii po celý kalendárny rok pod zemou pri ťažbe nerastov alebo pri razení tunelov a štôlní, mal nárok aj na dodatkovú dovolenku v dĺžke jedného kalendárneho týždňa.

Charakteristické pre sankčný charakter pracovného práva boli kárne opatrenia, ukladané pri porušení pracovnej disciplíny: a) pokarhanie, b) verejné pokarhanie, c) zníženie, prípadne odobratie prémie alebo odmien alebo iných zložiek mzdy vyjadrujúcich osobné ohodnotenie na dobu až troch mesiacov, d) prevedenie na menej platenú prácu na dobu až troch mesiacov, prípadne zníženie základného alebo funkčného platu až o 10% na dobu až troch mesiacov.

Dozor nad bezpečnosťou a ochranou zdravia vykonávalo ROH. Pri spôsobení škody zamestnanec s výnimkou prípadu nedbanlivosti zodpovedal za celú výšku škody - avšak s moderačným právom. Pracovnoprávne spory rozhodovali súdy a odborové orgány v rozhodcovskom konaní.

Na rozdiel od platnej právnej úpravy ZP poznal aj osobitnú úpravu právneho postavenia učňov - v tzv. učebnom pomere.

Ako dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru ZP poznal dohodu o pracovnej činnosti a dohodu o vykonaní práce (druhá sa mohla uzavrieť aj ústne).

Ingerenciu ústredných orgánov do práva pracovníkov uzavrieť dohodu o vykonaní práce predstavovala možnosť ústredných orgánov vydávať ďalšie podmienky pre uzatváranie dohôd o prácach konaných mimo pracovný pomer. S účinnosťou od 1. 7. 1975 síce viac nemohli ústredné orgány vydávať tieto ďalšie podmienky, ale novelizovaný § 239 ZP na to zmocnil vládu ČSSR zákonom 20/1975 Zb.<sup>284</sup>

Novela ZP č. 153/1969 Zb. priniesla v rámci normalizačných zásahov rozšírenie možnosti organizácie ukončiť okamžite pracovný pomer alebo dať výpoveď z politických dôvodov. Nastalo masové prepúšťanie a diskriminácia z politických dôvodov.<sup>285</sup>

Po celú dobu jeho platnosti bol ZP charakteristický prevažujúcim kogentným charakterom jeho ustanovení. Až novela č. 3/1991 priniesla rozšírenie dispozitívnych ustanovení, ale kogentné stále prevažovali.<sup>286</sup>

<sup>284</sup> BRYCHCA, P.: Ingerence ústředních orgánů do práva pracovníků uzavřít s jinou organizací dohodu o provedení práce. In: *Právní obzor*, 60, 1977, 7, s. 640-43.

<sup>285</sup> JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Právní myšlení v 60. letech a za normalizace*, s. 47.

<sup>286</sup> BARANCOVÁ, Elena: Verletzungen der Prinzipien der Freiheit und der Gleichheit in der tschechoslowakischen Arbeitsgesetzgebung nach 1945, s. 670.



## 7.2 Právo sociálneho zabezpečenia

Po roku 1948 bol dovtedajší vývoj a koncepcia sociálneho zabezpečenia zatiernená zveličovaním vzoru sovietskeho programu sociálneho zabezpečenia, ktorý mal mať svoj základ v tzv. leninskom programe sociálneho poistenia, schválenom na pražskej konferencii Ruskej sociálnodemokratickej strany v roku 1912. Národné poistenie bolo vybudované v nadväznosti na Košický vládny program v zásade na princípe univerzálneho osobného rozsahu. Princíp univerzality však bol čoskoro opustený, keď jednotná organizácia poistenia (Ústredná národná poisťovňa) bola nahradená organizačným dualizmom podľa sovietskeho vzoru. Neskôr bol odstránený aj princíp rovnosti medzi občanmi pri uplatňovaní sociálnych práv (výhodnejšie poistenie pre členov JRD od roku 1952 – napr. zákonom č. 46/1952 Zb. o úprave národného dôchodkového poistenia členov JRD, osôb samostatne zárobkovo činných a spolupracujúcich členov rodín, ktorým bola zavedená nová dávka dôchodkového poistenia – čiastočný invalidný dôchodok - a zavedenie preferovaných pracovných kategórií od roku 1956).<sup>287</sup>

Prebudovanie národného poistenia v rokoch 1951-1952 po stránke organizačnej a v roku 1956 aj v oblasti dávkového systému, rovnako ako aj úpravy v dôchodkovom zabezpečení v roku 1964, negatívne ovplyvnili vývoj sociálneho zabezpečenia u nás. Toto prebudovanie spočívalo okrem opustenia univerzálneho organizačného systému (na výkon dôchodkového zabezpečenia bol zriadený Státní úřad důchodového zabezpečení v Prahe a Slovenský úrad dôchodkového zabezpečenia v Bratislave) tiež v opustení poisťovacieho princípu. Znamenalo nastolenie systému prehnaného štátneho sociálneho paternalizmu, potlačujúceho individuálnu aktivitu pri zaškoľovaní vlastnej staroby a zárobkovej neschopnosti.<sup>288</sup>

Všetky sociálne vymoženosti 50. rokov čoskoro stratili lesk, výška maximálneho starobného dôchodku bola nižšia ako priemerná mzda, v zdravotníctve sa rozmáhala korupcia, vládol nedostatok bytov pre mladých.<sup>289</sup>

Nové predpisy v oblasti práva sociálneho zabezpečenia predstavovali zákon o nemocenskom poistení zamestnancov (č. 54/1956 Zb.) a o sociálnom zabezpečení (55/1956 Zb.). V súvislosti s preferenciou ťažkého priemyslu a baníctva roztriedili zamestnania pre účely dôchodkového zabezpečenia do troch pracovných kategórií – podľa sovietskeho vzoru. Zaviedli tiež nové dávky – čiastočný invalidný dôchodok a dôchodok za výsluhu rokov, a novú peňažnú dávku nemocenského poistenia nahrádzajúcu ušľú mzdu – podporu pri ošetrovaní člena rodiny. Nepriaznivý hospodársky vývoj si vynútil reformu sociálneho zabezpečenia. Základné zásady reformy vyslovil XII. Zjazd KSČ (v decembri 1962) a premietli sa do zákonov č. 101/1964 Zb. o sociálnom zabezpečení a č. 103/1964 Zb. o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov. Bol zrušený vdovecký dôchodok a dôchodok za výsluhu rokov. Nevydatá družka stratila nárok na vdovský dôchodok. Pred rokom 1968 ešte zmenu v PSZ predstavovalo zavedenie novej peňažnej dávky z prostriedkov nemocenského poistenia – vyrovnávacieho príspevku v tehotenstve a materstve. K jeho zavedeniu došlo zákonom č. 67/1965 Zb.<sup>290</sup>

K ďalšej úprave materského príspevku došlo až v roku 1971 s cieľom propopulačných opatrení. Ďalšiu zmenu priniesol nový zákon č. 121/1975 Zb. o sociálnom zabezpečení a

<sup>287</sup> RYBA, Jan: Vývoj sociálneho zákonodárství a sociálneho zabezpečení v Československu v letech 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 495-496.

<sup>288</sup> Tamže, s. 494, 498.

<sup>289</sup> TUREK, Otakar: Podíl ekonomiky na pádu komunismu v Československu : Studie. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 23, 1995, s. 60-61.

<sup>290</sup> RYBA, Jan: Vývoj sociálneho zákonodárství a sociálneho zabezpečení v Československu v letech 1945-1989, s. 501-503.

následne až zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení. Reliktom triedne ponímaného dôchodkového zabezpečenia zostávalo poskytovanie tzv. osobných dôchodkov (na základe zákona č. 55/1956 Zb. o sociálnom zabezpečení – boli zrušené až zákonom č. 110/1990 Zb.).<sup>291</sup>

## 8. Morálne vysporiadanie sa s totalitnými režimami na Slovensku v 20. storočí prostriedkami práva

Na rozdiel od trestnoprávneho vysporiadania sa s nacistickými zločincami a kolaborantmi, ako aj ich majetkového potrestania, po roku 1989 k takejto retribúcii nedošlo. Bola však prijatá rada zákonov, ktorá režim odsúdila a okrem súdnych rehabilitácií a reštitúcií majetku poskytla obetiam režimu aj isté finančné zadosťučinenie, podobne ako to urobil zákon č. 305/1999 Z.z. z 3. novembra 1999 o zmiernení niektorých krívd osobám deportovaným do nacistických koncentračných táborov a zajateckých táborov a zákon č. 105/2002 Z.z. z 31. januára 2002 o poskytnutí jednorazového finančného príspevku príslušníkom československých zahraničných alebo spojeneckých armád, ako aj domáceho odboja v rokoch 1939 – 1945, ktorý odškodnil partizánov a odbojárrov počas Slovenského štátu.

Zákony vysporiadavajúce sa s komunistickou minulosťou možno rozdeliť na zákony morálne odsudzujúce tento režim, poskytujúce zadosťučinenie jeho obetiam a naprávajúce hospodárske krivdy.

V hospodárskej rovine ústavný zákon č. 496/1990 Zb. zo 16. novembra 1990 o **navrátení majetku Komunistickej strany Česko-Slovenska Ľudu Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky** a ústavný zákon č. 497/1990 Zb. zo 16. novembra 1990 o **navrátení majetku Socialistického zväzu mládeže Ľudu Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky** zakotvili prepadnutie majetku týchto organizácií v prospech štátu. Zákon č. 282/1993 Z.z. z 27. októbra 1993 o **zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam** zabezpečil vrátenie majetku cirkvám. Zákon č. 87/1991 Zb. z 21. februára 1991 o **mimosúdnych rehabilitáciách** zabezpečil vrátenie majetku zhabaného majetku iným subjektom (podobne ako na základe už spomínaného zákona č. 229/1991 Zb. z 21. mája 1991 o **úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku**).

Následne zákon SNR č. 319/1991 Zb. z 11. júla 1991 o **zmiernení niektorých majetkových a iných krívd a o pôsobnosti orgánov štátnej správy Slovenskej republiky v oblasti mimosúdnych rehabilitácií** odškodnil obeť odvečenia a vystaňovania. Až v roku 2002 zákon č. 462/2002 Z.z. z 9. júla 2002 o **poskytnutí jednorazového finančného príspevku politickým väzňom** finančne odškodnil politických väzňov a až v roku 2005 zákon č. 547/2005 Z.z. z 8. novembra 2005 o **odškodnení obetí okupácie Československa vojskami Zväzu sovietskych socialistických republík, Nemeckej demokratickej republiky, Poľskej ľudovej republiky, Maďarskej ľudovej republiky a Bulharskej ľudovej republiky** upravil finančnú náhradu obetiam okupácie (až do 27. 6. 1991, do úplného odchodu sovietskych vojsk). Zákon č. 219/2006 Z.z. zo 16. marca 2006 o **protikomunistickom odboji** upravil definíciu protikomunistického odboja a priznal jeho účastníkom postavenie vojnových veteránov.

Morálne odsúdenie komunistického režimu predstavoval zákon č. 480/1991 Zb. z 13. novembra 1991 o **dobe neslobody**. Podľa jeho znenia v rokoch 1948 až 1989 komunistický režim porušoval ľudské práva i svoje vlastné zákony. Právne akty prijaté v dobe uvedenej v § 1 sa však mali zrušiť len vtedy, ak tak ustanovujú osobitné zákony. Išlo teda svojím spôsobom zároveň o vyjadrenie právnej kontinuity s právom vytvoreným v tejto dobe neslobody, na

<sup>291</sup> Tamže, s. 507, 511, 513.

rozdiel od doby neslobody z rokov 1938-1945. Do rovnakej skupiny zákonov patrila zákon č. 125/1996 Z.z. z 27. marca 1996 **o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému**, ktorý prehlásil komunistický režim za protiprávny. Morálne odsúdenie predstaviteľov režimu predstavoval zákon č. 451/1991 Zb. zo 4. októbra 1991, **ktorým sa ustanovujú niektoré ďalšie predpoklady na výkon niektorých funkcií v štátnych orgánoch a organizáciách Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky, Českej republiky a Slovenskej republiky**, známy ako tzv. lustračný zákon, podľa ktorého určité kategórie obyvateľstva nesmeli zastávať niektoré funkcie v štátnom aparáte, na ich zastávanie totiž potrebovali osvedčenie o svojej minulosti.

Za účelom zachovania spomienok na totalitnú minulosť Slovenska a ďalšieho výskumu tohto obdobia bol zákonom č. 553/2002 Z.z. z 19. augusta 2002 **o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 - 1989 a o založení Ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa)** založený Ústav pamäti národa, ktorý dodnes plní tieto úlohy.

## Zoznam použitej a odporúčanej literatúry

- ADAMOVIČ, Karolína: Cenzurní zásahy do české kultury v letech 1948-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 281-306.
- ADAMOVIČ, Karolína: K otázce kontinuity a diskontinuity práva v České republice. In: *Príspevky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 73-78.
- ADAMOVIČ, Karolína: Vývoj právní vědy v českých zemích v letech 1945-1989. In: *Príspevky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 51-61.
- BARANCOVÁ, Elena: Verletzungen der Prinzipien der Freiheit und der Gleichheit in der tschechoslowakischen Arbeitsgesetzgebung nach 1945. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989)*. Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989). Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 643-671.
- BARNOVSKÝ, Michal: Slovenské národné orgány v čase vyvrcholenia mocenskopolitických zápasov (jeseň 1947-február 1948). In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 131-148.
- BEŇA, Jozef: *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica : UMB, 2001.
- BEŇA, Jozef: Dejiny Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1921-1996). In: *Právnicki na Univerzite Komenského v Bratislave : 75 rokov činnosti Právnickej fakulty UK (1921-1996)*. Zost. Peter Blaho a Eva Vlková. Bratislava : VO PFUK, 1996, s. 19-148.
- BEŇA, Jozef: Právnické fakulty v ČSR a v ČSSR. In: *Acta Iuridica Cassoviensia*, roč. 23, 2000, s. 352-368.
- BLAIVE, Muriel: *Promarněná příležitost : Československo a rok 1956*. Tr. Marcela Poučová. Praha : PROSTOR, 2001.
- BOGUSZAK, Jiří: K povaze a roli společenských rozporů a státu v současné etapě ČSSR. In: *Právnik*, CI, 1962, č. 9.
- BRYCHCA, P.: Ingerence ústředních orgánů do práva pracovníků uzavřít s jinou organizací dohodu o provedení práce. In: *Právny obzor*, 60, 1977, 7.
- CIGÁNEK, František: Předlistopadový parlament ve světle archivní dokumentace. In: *Dvě desetiletí před listopadem 89*. Praha : Maxdorf, 1993, s. 57-85.

- CÍSAŘ, Jaromír – KINDL, Vladimír: Vývoj zákonodárství na území ČSR 1945-1990. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 79-95.
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar: Trestní právo a trestní řízení na území nynější České republiky v letech 1945-1989. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 209 – 225.
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar: Věda českého trestního práva v období 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 75-83.
- ČERVENĀNSKÝ, František: *Podstata socialistického štátu*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1985.
- ČÍŽKOVSKÁ, Věra: Vlastnická svoboda a občanské právo v socialistické společnosti. In: *Právník*, CVII, 1968, č. 9, s. 788-789.
- DRESSLER, Alfréd: K ideovým zásadám nového občanského práva. In: *Právník*, 88, 1949.
- DVOŘÁK, Jan: K některým otázkám vývoje občanského práva. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 227-244.
- DVOŘÁK, Jan: K některým znakům vývoje občanského práva. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 373-379.
- DVOŘÁK, Jan: Vývoj občanského práva. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 472-492.
- DZIADZIO, Andrzej: Polnisch-tschechoslowakische Zusammenarbeit an der Kodifikation des Familienrechts in den Jahren 1948-1950. Aus der Geschichte der Sowjetisierung des Rechts. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 381-392.
- ENGELS, Friedrich: *Anti-Dühring*. Praha : Svoboda, 1947.
- FÁBRY, Valér a kol.: *Československé pozemkové právo*. Praha : Orbis, 1977.
- GRONSKÝ, Ján: *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa III. (1968-1989)*. Praha : Karolinum, 2000.
- GRŮŇ, Lubomír - KRÁLIK, Jozef: *Základy finančního práva na Slovensku*. Bratislava : MANZ, 1997.
- HAMZA, Gábor: *Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa*. Passau : Schenk Verlag, 2007.
- HANZLÍK, František: *Únor 1948 : Výsledek nerovného zápasu*. Praha : Prewon, s. r. o., 1997.
- HLAVSA, Petr: Nástin právního vývoje civilního procesu a organizace soudů na území dnešní České republiky po 2. světové válce. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 263-292.
- HRONSKÝ, Marián: Vznik a činnost' druhej Slovenskej národnej rady (1918-1919). In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 45-72.
- JECH, Karel: Vystěhování selských rodin ze Slovenska do českých zemí v Akci K (Kulaci) 1951-1953. In: *V tieni totality : Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948-1953)*. Ed. Jan Pešek. Bratislava : Historický ústav SAV, 1996, s. 66-76.
- JIRÁSEK, Zdeněk: Problémy měnové reformy roku 1953 na Slovensku. In: *V tieni totality : Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948-1953)*. Ed. Jan Pešek. Bratislava : Historický ústav SAV, 1996, s. 90-97.
- KAPLAN, Karel: *Největší politický proces : M. Horáková a spol.* Praha : Doplněk, 1996.

- KAPLAN, Karel: *Příprava Ústavy ČSR v letech 1946-1948 : Soubor dokumentů. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*, sv. 7, 1993.
- KAPLAN, Karel – TOMÁŠEK, Dušan: *O cenzuře v Československu v letech 1945-1956. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*, sv. 22, 1994.
- KIRSTOVÁ, K.: Nová evidencia nehnuteľností. In: *Právny obzor*, roč. 75, 1992, č. 8.
- KNAPP, Viktor: Aktuální problémy systému československého práva. In: *Právnik*, CXXIX, 1990, 11.
- KNAPP, Viktor: Právo veřejné a soukromé. In: *Právnik*, 1950.
- KOUDELKA, František: *Státní bezpečnost 1954-1968 (Základní údaje). Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*, sv. 13, 1993.
- KRESÁK, Peter: Verfassungsentwicklungen der ČSSR in den Jahren 1948-1968. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989). Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 499-535.
- KUČERA, Eduard: Tvorba práva z hlediska úlohy práva při řízení socialistické společnosti. In: *Právnik*, 116, 1977, 11.
- KUČERA, Eduard: Zdokonalování úlohy socialistického práva a zákonnosti v etapě výstavby rozvinuté socialistické společnosti v ČSSR. In: *Právny obzor*, 63, 1980, č. 8.
- KURA, Alexander: *Prezident v systéme štátnych orgánov Slovenskej republiky*. Komárno : Vydavateľstvo KT s. r. o., 2003.
- KÜHN, Zdeněk: *Aplikace práva soudcem v éře stredoevropského komunismu a transformace : Analýza příčin postkomunistické právní krize*. Praha : C.H. Beck, 2005.
- JIČÍNSKÝ, Zdeněk: *Právní myšlení v 60. letech a za normalizace*. Praha : PROSPEKTRUM, 1992.
- LAZAR, Ján: *Základy občianskeho hmotného práva*. I. zv. Bratislava : Iura Edition, 2004.
- LENIN, Vladimír Iljič: *Stát a revoluce. Učení marxismu o státu a úkoly proletariátu v revoluci*. Praha : Svoboda, 1949.
- LITSCH, Karel: Proměny právního studia 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 84-131.
- MALÝ, Karel: K teorii a praxi socialistického zákonodárství. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 43-49.
- MARŠÁLEK, Pavel: Proměny české právní vědy 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 29-59.
- MATES, Pavel: Vývoj volebního práva v letech 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 210-239.
- MIKULE, Vladimír: Správní právo a veřejná správa na území České republiky od roku 1945. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 151-202.
- MURÍŇ, Peter: *Autorské právo*. Bratislava : EPOS, 2002.
- MURÍŇ, Peter: *Priemyselné práva a právo vyšľachtiteľov*. Bratislava : EPOS, 2004.
- MÜNCH, Ingo von – HOOB, Günter: Zánik československého státu z mezinárodněprávního hlediska. In: VODIČKA, Karel (ed.): *Dělení Československa : Deset let poté...* Praha : VOLVOX GLOBATOR, 2003, s. 131-153.
- OVEČKOVÁ, Olga: Úloha práva v řízení národního hospodárství. In: *Právny obzor*, 60, 1977, 5.

- PEKÁREK, Milan: Pozemkové právo - jeho stav a připravenost regulovat současné společenské vztahy. In: *Právník*, roč. CXXIX, 1990, č. 8.
- PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998.
- PELIKÁNOVÁ, Irena: Právní úprava ekonomických vztahů v období 1948-1989, její povaha a důsledky. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 428-456.
- PEŠEK, Jan – LETZ, Róbert: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 : 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004.
- PEŠEK, Jan: Konflikty štátu a katolíckej cirkvi na Slovensku v začiatkoch totality (1949-1951). In: *V tieni totality : Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948-1953)*. Ed. Jan Pešek. Bratislava : Historický ústav SAV, 1996, s. 98-113.
- PEŠEK, Jan – BARNOVSKÝ, Michal: *Pod kuratelou moci : Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953-1970*. Bratislava : Veda, 1999.
- PEŠEK, Jan – BARNOVSKÝ, Michal: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953*. Bratislava : Veda, 1997.
- PEŠEK, Jan – LETZ, Róbert: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 : 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004.
- PEŠKA, Pavel: Úvahy nad popřením ústavnosti v letech 1948-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 192-209.
- POREDOŠ, František - ĎURIŠ, Michal - LYSINA, Peter: *Základy medzinárodného práva súkromného*. Bratislava : VOPFUK, 2006.
- POSLUCH, Marián: Zur konstitutionellen Entwicklung der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik zwischen 1968 und 1989. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989)*. Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989). Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 537-553.
- PRŮCHOVÁ, Ivana: *Restituce majetku podle zákona o půdě*. Praha : C.H. Beck, 1997.
- PŘIBÁŇ, Jiří: Komunistická teorie státu a práva: kritický nástin strukturních znaků a vývoje československé právní teorie v období let 1948-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 60-74.
- RAPANT, Richard: K niektorým otázkam úpravy princípu verejnosti od pozemkových kníh po kataster nehnuteľností Slovenskej republiky. In: *Právny obzor*, roč. 83, 2000, č. 5.
- RAŠLA, Anton: *Ludové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969.
- Restituce podle zákona o půdě (Sborník příspěvků z konference)*. Brno : Masarykova univerzita, 1999.
- ROŠKO, Róbert: Komunizmus, či štátny kapitalizmus? In: *Slovensko na konci tisícročia*. Bratislava : VEDA, 2000.
- RYBA, Jan: Vývoj sociálního zákonodárství a sociálního zabezpečení v Československu v letech 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 493-518.
- SCHELLE, Karel – SCHELLEOVÁ, Ilona: Vývoj organizace soudnictví v letech 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 343-383.
- SKŘEJPKOVÁ, Petra: Vývoj čs. obchodního a hospodářského práva po roce 1945. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolnum, 2002, s. 245-261.

- SKŘEJPKOVÁ, Petra: Zásahy státu v oblasti pracovního práva a jeho deformace v poválečném období. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 519-530.
- SOPÓCI, Ján: *Záujmové skupiny v slovenskej politike v deväťdesiatych rokoch*. Bratislava : VEDA, 2002.
- SOUKUP, Ladislav: Kolektivizace zemědělství v ČSR – právní a protiprávní povaha. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 457-471.
- SOUKUP, Ladislav: Retribuční dekrety prezidenta ČSR dr. Edvarda Beneše. In: *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990*. Zost. Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2002, s. 143-150.
- SOUKUP, Ladislav: Strafkompentenz und Strafverfahren nach den Retributionsdekreten des Präsidenten der ČSR, Dr. Eduard Beneš. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989). Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 263-274.
- STÁTNÍK, Dalibor: *Sankční pracovní právo v padesátých letech : Studie. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AVČR, sv. 17*, 1994.
- STEIN, Eric: *Česko-Slovensko : konflikt roztržka rozpad*. Tr. Zdeněk Masopust. Praha : Academia, 2000.
- STRÁŽNICKÁ, Viera: The Code of International Trade. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989). Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 673-694.
- ŠÁMAL, Pavel: K úpravě trestního procesu v letech normalizace. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 307-342.
- ŠKULTÉTY, Peter: The Development of Legislation and its Application in the Sphere of Administrative Law in the Years 1944-1989. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989). Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 555-579.
- ŠTAJGR, František – PLUNDR, Otakar: *Organizácia justície a prokuratúry*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956.
- ŠTEFANOVIČ, Milan: Fundamental Directions in the Legal System – the Beginning of Farming Law. In: *Normdurchsetzung in Osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944-1989). Bd. 4 Tschechoslowakei (1944-1989)*. Ed. Heinz Mohnhaupt, Hans-Andreas Schönfeldt. Frankfurt nad Mohanom : Vittorio Klostermann, 1998, s. 627-642.
- ŠTEFANSKÝ, Michal: Postavenie SNR v rokoch 1948-1967. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 149-162.
- ŠTEFANSKÝ, Václav: Slovenská národná rada a niektoré problémy riešenia slovenskej otázky v rokoch 1945-1947. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 119-130.
- TOPORNIN, B. N.: *Politický systém socialistické spoločnosti*. Praha : Orbis, 1975.
- TUREK, Otakar: *Podíl ekonomiky na pádu komunismu v Československu : Studie. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 23*, 1995.
- UHER, Ján: Slovenská národná rada v roku 1968. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 163-187.

- VESELÁ, Renata: Vývoj rodinného práva v letech 1945-1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 888-900.
- VLČEK, Eduard: Vývoj prokuratury v letech 1945-1990. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Zost. Karel Malý a Ladislav Soukup. Praha : Karolinum, 2004, s. 384-398.
- ZAVACKÁ, Katarína: Právo, súdy, advokácia a prokuratúra na začiatku totality. In: *V tieni totality : Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948-1953)*. Ed. Jan Pešek. Bratislava : Historický ústav SAV, 1996, s. 22-30.
- ZDOBINSKÝ, Stanislav – MATOUŠEK, Stanislav: *Státní právo ČSSR*. Praha : Panorama, 1983.